

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΔΥΤΙΚΗΣ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ
ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΗ ΣΧΟΛΗ - ΤΜΗΜΑ ΝΗΠΙΑΓΩΓΩΝ
ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
«ΕΠΙΣΤΗΜΕΣ ΤΗΣ ΑΓΩΓΗΣ»
«Η ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑ ΤΗΣ ΝΕΑΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΓΛΩΣΣΑΣ»

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

Στα Ίχνη της Κρητικής Γλωσσολαλίας

ΗΛΕΚΤΡΑ ΤΙΡΙΑΚΙΔΟΥ

ΑΘΗΝΑ, ΦΕΒΡΟΥΑΡΙΟΣ 2024

Επιβλέπων: Καθηγητής Κωνσταντίνος Ντίνας

Copyright © Ηλέκτρα Τιριακίδου, 2024.

Με επιφύλαξη παντός δικαιώματος. All rights reserved.

Απαγορεύεται η αντιγραφή, αποθήκευση και διανομή της παρούσας εργασίας, εξ ολοκλήρου ή τμήματος αυτής, για εμπορικό σκοπό. Επιτρέπεται η ανατύπωση, αποθήκευση και διανομή για σκοπό μη κερδοσκοπικό, εκπαιδευτικό ή ερευνητικής φύσης, υπό την προϋπόθεση να αναφέρεται η πηγή προέλευσης και να διατηρείται το παρόν μήνυμα. Ερωτήματα που αφορούν τη χρήση της εργασίας για κερδοσκοπικό σκοπό πρέπει να απευθύνονται προς τον συγγραφέα. Οι απόψεις και τα συμπεράσματα που περιέχονται σε αυτό το έγγραφο εκφράζουν τον συγγραφέα και μόνο.

Όνοματεπώνυμο: Ηλέκτρα Τιριακίδου

A.E.M.: 708

Ηλεκτρονική διεύθυνση: itiriaki@sch.gr

Έτος εισαγωγής: 2016

Κατεύθυνση: Διδασκαλία της Νέας Ελληνικής Γλώσσας

Τίτλος διπλωματικής εργασίας: Στα Ίχνη της Κρητικής Γλωσσολαλιάς

Δηλώνω υπεύθυνα ότι η παρούσα εργασία δεν αποτελεί προϊόν λογοκλοπής, είναι προϊόν αυστηρά προσωπικής εργασίας, η βιβλιογραφία και οι πηγές που έχω χρησιμοποιήσει, έχουν δηλωθεί κατάλληλα με παραπομπές και αναφορές. Τα σημεία όπου έχω χρησιμοποιήσει ιδέες, κείμενο ή/και πηγές άλλων συγγραφέων, αναφέρονται ευδιάκριτα στο κείμενο με την κατάλληλη παραπομπή και η σχετική αναφορά περιλαμβάνεται στο τμήμα των βιβλιογραφικών αναφορών με πλήρη περιγραφή. Επισημαίνεται πως η συγκεκριμένη επιλογή βοηθά στον περιορισμό της λογοκλοπής διασφαλίζοντας έτσι τη συγγραφέα.

Ημερομηνία: 18 - 2 - 2024

Η δηλούσα

Ηλέκτρα Τιριακίδου

ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ

Θα ήθελα να εκφράσω ένα θερμό ευχαριστώ στους συνεπιβάτες αυτού του μεγάλου ταξιδιού, της συγγραφής της παρούσης Διπλωματικής Εργασίας. Ευχαριστώ τον Καθηγητή μου κ. Κωνσταντίνο Ντίνα, για την καθοδήγηση, την κατανόηση και την πολύτιμη συμβολή του στην αξιοποίηση των σημαντικών γνώσεων που έλαβα, κατά την διάρκεια των μεταπτυχιακών μου σπουδών. Επίσης, ευχαριστώ τις κυρίες Άννα Χατζηπαναγιωτίδου και Ελισάβετ Χλαπουτάκη, οι οποίες συνέβαλαν στη ολοκλήρωση και επιτυχή έκβαση αυτής της εργασίας.

Ιδιαίτερος όμως, ευχαριστώ τη Διευθύντρια της Γραμματείας κα Ελένη Φωτιάδου, η οποία με παρότρυνε θετικά να αναλάβω αλλά και να φέρω εις πέρας αυτό το μεταπτυχιακό. Δε θα παραλείψω να ευχαριστήσω και την Καθηγήτρια Ε.ΔΙ.Π κα Άννα Βακάλη για τις πολύτιμες υποδείξεις της.

Ασφαλώς, δε θα προσπεράσω τα παιδιά μου και τον σύζυγό μου Ιωάννη Μιχελάρáκη, ο οποίος συμμετείχε μαζί μου με ενθουσιασμό στη βιβλιογραφική αναδίφηση της εργασίας μου, για να ανακαλύψουμε μαζί τα ίχνη της μοναδικής και απaráμιλλης ομορφιάς της κρητικής γλωσσολαλιάς. Η υποστήριξη, η ενθάρρυνση και η συμπαράστασή του υπήρξε καθοριστική.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Ευχαριστίες.....	4
Περίληψη.....	7
Abstract	8
Εισαγωγή.....	9

Α' Ενότητα

1. Κρητική Διάλεκτος	11
2. Η Δυναμική, η Μουσικότητα, το Χιουμορ και το Ιδιαίτερο Λεξιλόγιο της Κρητικής Διαλέκτου	14
3. Οι Μαντινάδες.....	15
4. Οι Σύνθετες Λέξεις	18
5. Οι Παροιμίες.....	19
6. Η Κρητική Διάλεκτος στην Καθημερινή Ζωή	23
7. Κρητικεές Ποικιλίες.....	25
8. Σύγκριση Κρητικού με ένα Βόρειο Ιδίωμα.....	26
9. Συμπεράσματα.....	28

Β' Ενότητα

1. Η Κρητική Διάλεκτος στη Λογοτεχνία	30
1.1. Η Γλώσσα του Ερωτόκριτου.....	30
2. Η Κρητική Διάλεκτος σε Τηλεοπτική Σειρά.....	33
2.1. Ανάλυση.....	33
2.2. Μέσο Επίπεδο Ανάλυσης Χαρακτήρων	34
2.3. Ανάλυση Χαρακτήρων με Βάση τους Τέσσερις Αναλυτικούς Άξονες.....	34
2.3.1. Γλωσσολογικός Άξονας.....	34
2.3.2. Κοινωνιογλωσσολογικός Άξονας	36
2.3.4. Ιδεολογικός Άξονας.....	39
3. Συμπεράσματα.....	43

Γ' Ενότητα

1. Μέθοδοι και Προγράμματα Σπουδών	46
2. Διδακτική Πρόταση Κρητικής Διαλέκτου	48
3. Ειδικοί Στόχοι	51
4. Κρητικά Κάλαντα Χριστουγέννων	52
5. Περιεχόμενο	55
6. Ανάλυση	56
7. Γλώσσα.....	59
7.1. Φωνολογικά Χαρακτηριστικά	59
7.2. Μορφολογικά Χαρακτηριστικά.....	61
7.2.1. Κλιτικά Χαρακτηριστικά.....	62
7.2.1.2. Τα Ρήματα.....	62
7.2.1.3. Παραγωγή	63
7.2.1.4. Σύνθεση	63
7.2.1.5. Άλλοι Τρόποι	64
7.3. Συντακτικά Χαρακτηριστικά.....	66
7.4. Σημασιολογικά και Λεξιλογικά Χαρακτηριστικά	67
8. Ξεκλειδώνω το Κείμενο – Ερωτήσεις Κατανόησης.....	68
9. Κριτική Ανάλυση Λόγου.....	70
10. Αξιολόγηση.....	73
11. Περιγραφική Αξιολόγηση.....	77
12. Προτάσεις για Βελτίωση της Διδακτικής Πρότασης	80
13. Συμπεράσματα	83
 Παράρτημα	 85
Βιβλιογραφία	103

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Η παρούσα διπλωματική εργασία έχει σκοπό τη διερεύνηση της κρητικής διαλέκτου ως ένα χαρακτηριστικό της ελληνικής κοινωνίας, με τοπική ομορφιά, με ετερογενή χαρακτήρα και υφολογικές παραλλαγές. Αρχικά, γίνεται μια γενική αναφορά στην Κρητική διάλεκτο, εστιάζοντας στην καθημερινή ζωή της Κρήτης, μέσα από συζητήσεις, μαντινάδες, σύνθετες λέξεις, παροιμίες και μαγειρικές ιδέες. Αναδύεται η δυναμική της και οι αντιθέσεις της καθώς συγκρίνεται με άλλη διάλεκτο άλλης γεωγραφικής και κοινωνικής περιοχής. Στη συνέχεια, εξετάζεται η γλώσσα του «Ερωτόκριτου» και μιας τηλεταινίας, για να αναδειχθεί η εκφορά της μέσα από τη Λογοτεχνία και τη Μυθοπλασία. Τέλος, μελετάται η παιδαγωγική του κριτικού γραμματισμού για το θέμα της γλωσσικής πολυμορφίας και κατατίθεται διδακτική πρόταση αξιοποίησης της κρητικής διαλέκτου στη Διδασκαλία του Γλωσσικού μαθήματος στην Ε΄ Δημοτικού. Μέσα από όλα αυτά, παράγεται ένα μοναδικό και αξιόλογο αισθητικό αποτέλεσμα που αποδεικνύει πως η γλώσσα δεν είναι μόνο επικοινωνία, αλλά πολιτισμός.

Λέξεις - Κλειδιά: Κρητική διάλεκτος, μαντινάδες, κρητικές παροιμίες, Διδασκαλία της Γλώσσας.

ABSTRACT

The present thesis aims to investigate the Cretan dialect as a characteristic of Greek society, with local beauty, heterogeneous character and stylistic variations. Initially, a general reference to the Cretan dialect is made, focusing on everyday life in Crete, through conversations, mantinades, compound words, proverbs and culinary ideas. Its dynamics and contrasts emerge as it is compared with another dialect of another geographical and social region. The language of 'Erotokritos' and a TV movie is then examined to highlight its expression through Literature and Fiction. Finally, the pedagogy of critical literacy on the topic of linguistic diversity is studied and a teaching proposal for the use of the Cretan dialect in the teaching of the language course in the 5th grade is presented. Through all this, a unique and remarkable aesthetic result is produced, proving that language is not only communication, but culture.

Keywords: Cretan dialect, mantinades, Cretan proverbs, Language Teaching.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

«Στα Ίχνη της Κρητικής Γλωσσολαλιάς»

Η παρούσα εργασία επιδιώκει:

- να δείξει ότι η κρητική διάλεκτος είναι εγγενές χαρακτηριστικό της ελληνικής κοινωνίας, ότι είναι μια τοπική ομορφιά και ότι αξιοποιείται ο ετερογενής χαρακτήρας της, με τις κοινωνικές, γεωγραφικές και υφολογικές της παραλλαγές,
- να μελετήσει πώς αποτυπώνεται αυτή η ποικιλία στα ΜΜΕ και στη Λογοτεχνία,
- να συγκρίνει την κρητική με άλλες διαλέκτους και να λάβει υπ' όψη ότι η στάση του σχολείου θα είναι τέτοια, ώστε να προσπαθήσει να αναδείξει τη γλωσσική ιδιαιτερότητα εντάσσοντας στη διδασκαλία του γλωσσικού μαθήματος αποκλίνουσες ενδογλωσσικές παραλλαγές.

Για τον σκοπό αυτό, η εργασία αποτελείται από τρία μέρη:

A) Παρουσιάζεται η δυναμική της κρητικής διαλέκτου και το ιδιαίτερο λεξιλόγιό της μέσα από συζητήσεις της καθημερινής ζωής, παροιμίες, μαντινάδες κλπ. που αναδεικνύουν τη ντοπιολαλιά και τον λαϊκό πολιτισμό της Κρήτης. Γίνεται επίσης σύγκριση της Κρητικής με μια άλλη διάλεκτο.

B) Εξετάζεται:

α. η κρητική διάλεκτος στη λογοτεχνία

β. η κρητική διάλεκτος σε τηλεοπτική σειρά

και γίνεται ανάλυση των χαρακτήρων με βάση τους τέσσερις άξονες: Γλωσσολογικό, Κοινωνιογλωσσολογικό, Σημειωτικό και Ιδεολογικό

Γ) Μελετάται η παιδαγωγική του κριτικού γραμματισμού για το θέμα της γλωσσικής πολυμορφίας και κατατίθεται πρόταση διδασκαλίας αξιοποίησης της κρητικής διαλέκτου.

Α'

**«Καλοχαιρέτα τον πεζό όταν καβαλικέψεις,
για να σε χαιρετά κι αυτός όταν θα ξεπεζέψεις»**

1. ΚΡΗΤΙΚΗ ΔΙΑΛΕΚΤΟΣ

Η Γλώσσα είναι θησαυρός, καθώς αποτελεί μέσο επικοινωνίας, είναι ο τρόπος με τον οποίο εκφράζει και ανταλλάζει τις σκέψεις και τις απόψεις του ο κάθε άνθρωπος και το σημαντικότερο είναι το σημείο με το οποίο αναδεικνύεται η εθνική ταυτότητα του καθενός μας.

Κρητική διάλεκτος. Χρώμα, ήχος, μουσικότητα, μοναδικότητα, ιδιαιτερότητα. Μεγάλη ποικιλία και πολλές τοπικές ιδιομορφίες. Πεισματική διατήρηση, καθημερινή χρήση και αέναος αγώνας για τη φύλαξή της. Αναλλοίωτη στον χρόνο που κάνει τους Κρητικούς πανταχού της γης να την αγαπούν, να τη διατηρούν, να μην την εκσυγχρονίσουν, να μην την παραποιήσουν.

Όπως εξηγεί η μουσικός παραγωγός Στέλλα Κοντάκη, στην εκπομπή «Κρήτη μου» του ραδιοσταθμού Δίας Fm, στις 2-3-2018, είναι εντυπωσιακό το πόσο ένθερμα στηρίζουν οι κρητικοί τον τόπο τους. Αρνούνται πεισματικά να αλλοιώσουν την προφορά τους. Αρνούνται να αλλάξουν τρόπο ομιλίας, να τον «εξελίξουν» ή να τον παραποιήσουν. Ακόμα και στην ξενιτιά, δεν ξεχνούν τις ρίζες τους και δεν «εκσυγχρονίζουν» ούτε καν την ομιλία τους. Αυτήν έμαθαν, αυτήν αγαπούν, αυτή τους εκφράζει και βγαίνει πηγαία από μέσα τους.

Στην Κρήτη, όπως και στις περισσότερες διαλεκτικές περιοχές, σύμφωνα με τον Τζιτζιλί (Τζιτζιλής, Χ.: 2000), σήμερα, επικρατεί **διγλωσσία** ή ακριβέστερα **διδιαλεκτισμός** με παράλληλη χρήση δύο κωδίκων, της κοινής νεοελληνικής και της κρητικής διαλέκτου. Η χρήση καθορίζεται από τον βαθμό γνώσης καθενός από τους κώδικες. Διγλωσσική συμπεριφορά εμφανίζουν οι επαρκείς γνώστες και των δύο γλωσσικών συστημάτων, ενώ οι μονόγλωσσοι χρησιμοποιούν μόνο τον διαλεκτικό κώδικα. Αυτό είναι ένα φαινόμενο, που εντοπίζεται στους ηλικιωμένους, εξαρτάται δε από την ηλικία, τη μόρφωση, το φύλο, τα κοινωνικά στρώματα, τον δημογραφικό χαρακτήρα, τον επαρχιακό ή αστικό περίγυρο, την οικογένεια, την παρέα, τις κοινωνικές ομάδες, το επάγγελμα και έχει επηρεαστεί αισθητά από την ανταλλαγή πληθυσμών και τη μαζική εσωτερική μετανάστευση των μεταπολεμικών χρόνων. Πρέπει να σημειωθεί ότι σε παλαιότερες εποχές η ομοιογένεια των γλωσσικών συστημάτων ήταν πολύ μεγαλύτερη, με ισχυρότερους δεσμούς, με σαφώς περιορισμένα όρια στις κλειστές κοινωνίες, αφού η κοινή νεοελληνική δεν είχε τόση επίδραση, ως προς την έκταση και οι πληθυσμοί παρουσίαζαν μικρή κινητικότητα.

Από πρόσφατη επίσκεψή μου σε χωριό των Χανίων διαπίστωσα ως προσεκτική ερευνήτρια, με τεντωμένα αυτιά και μάτια, ότι σήμερα, το 2023, μιλούν την κοινή Νεοελληνική και στο πιο απομακρυσμένο χωριό σε πολύ μεγάλο ποσοστό με ελάχιστη διαλεκτόφωνη διαπλοκή. Το θέμα της συζήτησης εστιάζεται γύρω από το κτηματολόγιο και τις δηλώσεις των κατοίκων, τα χρήματα που οφείλουν στον λογιστή και την κρατική παρέμβαση να χαρακτηρίσει «δασικές» αρκετές από τις εκτάσεις τους, τις ενστάσεις, την παράταση, τα οφειλόμενα χρήματα και τις αναμονές στα ανάλογα γραφεία.

Κατά την ακρόαση των ομιλιών και των διαλόγων των γηγενών κατοίκων δε διεφάνη ουδεμία ανάμειξη του περιεχομένου τους με την κρητική γλωσσολαλιά, παρεκτός από κάποια φωνητικά σύμφωνα και συμπλέγματα στον τρόπο της ομιλίας τους.

Την ίδια χρονική περίοδο στον τοπικό ναό του χωριού, τις Κυριακές, αλλά και στα τοπικά πανηγύρια της Αγίας Μαρίας και του Προφήτη Ηλία δε διακρινόταν κανένας τοπικός ιδιοματισμός κατά την ώρα της θείας λειτουργίας. Οι ψαλμωδίες και οι ευχές έρρεαν ανεπιτήδευτες μπρος στο βυζαντινό τυπικό, οι ήχοι δε θύμιζαν καθόλου κρητική γλωσσολαλιά και η ακολουθία εξελισσόταν χωρίς φωνητικά, μορφολογικά ή άλλα διαλεκτόφωνα χαρακτηριστικά.

Μία ώρα μετά, στον καφέ, άκουγες άπλετες τις κρητικές ιδιόζουσες φράσεις να γεμίζουν τον αέρα:

- έναν γκαφέ μου κάνε
- θα φάμε μπαντζάρια με σκορδαλιά
- εχαρήκαμε για τη γνωριμία
- ίντα κάμεις σύντεκνε;
- θα το δώκω τση θυγατέρας μου
- όι, μικρό του είναι
- έλα μπρε κουζουλέ να σε κεράσω μια ρακή
- εψήσαμε τους χοχλιούς

Το περιεχόμενο, το μορφωτικό επίπεδο, ο κοινωνικός περίγυρος, το επάγγελμα, η ηλικία, η καταγωγή και το φύλλο είναι παράγοντες που καθορίζουν τον βαθμό εισαγωγής των διαλεκτόφωνων χαρακτηριστικών στις καθημερινές συζητήσεις. Θα μπορούσα να πω, ότι το **περιεχόμενο** είναι το πιο ισχυρό από τους παράγοντες, που έχει τη δύναμη να προσαρμόζει, να μεταλλάζει και να διαμορφώνει τους χαρακτήρες. Περιεχόμενο υψηλού επιπέδου, που

χρησιμοποιείται στις επίσημες και δημόσιες περιστάσεις επικοινωνίας, στη γλώσσα της γραφειοκρατίας και της διοίκησης, όπως και ο εκκλησιαστικός λόγος, υψηλού κύρους ποικιλία, δίνουν το ηχώχρωμα της κοινής Νεοελληνικής, χωρίς τοπικές παρεμβάσεις. Περιεχόμενο καθημερινό, οικογενειακό, φιλικό, με λαϊκότροπους υπαινιγμούς, χαμηλού κύρους ποικιλία, που χρησιμοποιείται στην ιδιωτική ζωή των ομιλητών, δίνει τον χαρακτήρα της κρητικής γλωσσολαλίας με όλα του τα ιδιοματικά στοιχεία.

Από την περιήγησή μου δε, στη μεγάλη πόλη των Χανίων, διαπιστώθηκε για άλλη μια φορά, πως οι οδοί, τα καταστήματα, τα επώνυμα, όλα συνηγορούν για μια κρητική συμπεριφορά. **«Και οι πέτρες βοούν...»**

- οδός Κώστα Χιωτάκη
- Οδοντίατρος Χρ. Μπιτζανάκη
- Ψυχίατρος Ελ. Κατσαράκη
- Πνευμονολόγος Στ. Καλογεράκης
- Ενδοκρινολόγος Μ. Μαρινάκη – Γαβριλάκη
- Φαρμακείο Ελ. Βλαχάκη

Καταστήματα:

- shop Online – Inspired by kids
«to kopeli.gr»
- «Καλτσουνάς»
χειροποίητα και κρητικά
- Μαχαιροτροχείο
Καραφυλάκης
«για να σου κόβει πάντα»!

2. Η ΔΥΝΑΜΙΚΗ, Η ΜΟΥΣΙΚΟΤΗΤΑ, ΤΟ ΧΙΟΥΜΟΡ ΚΑΙ ΤΟ ΙΔΙΑΙΤΕΡΟ ΛΕΞΙΛΟΓΙΟ ΤΗΣ ΚΡΗΤΙΚΗΣ ΔΙΑΛΕΚΤΟΥ

Παλεύουν με τον χρόνο. Άλλοτε χάνουν κάποια μέλη. Άλλοτε χάνουν μορφή ή φωνή. Πάντοτε όμως επιβιώνουν. Κάποτε γίνονται δάνεια σε ξένες γλώσσες. Κάνουν ένα συναρπαστικό ταξίδι στο διάβα των αιώνων, έχοντας για αποσκευές την τέχνη της προσαρμογής και την αγάπη για τον τόπο τους. Είναι οι μοναδικές κρητικές λέξεις.

Η κρητική διάλεκτος έχει μια μουσικότητα. Μέσα στην καθημερινή ντοπιολαλιά αλλά κατ' εξοχήν στα λόγια έργα και την ποίηση έχουμε μια δημιουργία, μια τέχνη ανώτατου επιπέδου γραμμένη όμως στη γλώσσα του λαού. Παράδειγμα: «Ο Ερωτόκριτος». Ένα τέτοιου επιπέδου ποιητικό έργο ήταν κατανοητό από όλους. Αυτό το δημιούργημα του Κορνάρου εμπεριέχει εγγενώς τη μουσικότητα της κρητικής γλώσσας και, ενώ δεν έχει αίσιο τέλος, εμπεριέχει κάτι βαθύτερο: είναι η κατατρόπωση του πεπρωμένου, ο θρίαμβος της θέλησης. Η ευφωνία και η μουσικότητα της κρητικής γλώσσας είναι απaráμιλλη, αφού οι εκφράσεις, οι φωνητικές δυνατότητες και οι έννοιες την καθιστούν σπουδαίο εργαλείο στα χέρια του ικανού στιχοπλόκου. Ο Στρατής Μυριβήλης έγραφε: «Η μαντινάδα είναι μια ποιητική ανάβρα στο στόμα των ανθρώπων. Εδώ, γέροι, παλικάρια, άντρες και γυναίκες, κοπέλες και κοπέλια την έχουν στο στόμα τους. Είναι υψηλή ποίηση στις βιοθεωρητικές αναπολήσεις τους. Είναι μουσικό κέντημα αισθητικής στην ενατένιση της ομορφιάς της ζωής» (Απόσπασμα από το βιβλίο «Τα μεράκια», Αντώνη Μαυρόκωστα).

Συχνά στις μαντινάδες, τη μουσικότητα των στίχων συνοδεύει το χιούμορ, που εκπορεύεται από τα μύχια βιώματα του μαντιναδολόγου. Ιδιαίτερος στη Δυτική Κρήτη σε γάμους και πανηγύρια ξεκινάει κάποιος μια μαντινάδα που περιγράφει τα δρώμενα της στιγμής και αμέσως απαντά κάποιος από την ομήγυρη συνήθως σκωπτικά αλλά και με περισσό χιούμορ. Βέβαια το κρητικό χιούμορ δεν περιορίζεται μόνο στις μαντινάδες, επεκτείνεται σε κάθε εκφορά της κρητικής γλώσσας.

Οι Κρητικοί έζησαν, αγάπησαν, τραγούδησαν, έδωσαν τον αγώνα τους για τη ζωή, μεταλαμπαδεύοντας την κρητική παράδοση. Πολλά στοιχεία λόγου, λέξεις και φράσεις της καθημερινής ζωής κινδυνεύουν να αφανιστούν, καθώς οι γέροντες της Ανατολικής Κρήτης είναι οι τελευταίοι που τις χρησιμοποιούν.

Ακολουθούν ενδεικτικά, μερικά παραδείγματα ιδιαίτερων λέξεων μέσα σε μαντινάδες, που στόχο έχουν να αναδείξουν την ξεχωριστή ομορφιά του κρητικού λεξιλογίου, την αγάπη των ανθρώπων για τα στοιχεία του πολιτισμού τους, καθώς και την τεράστια και μοναδική γλωσσοπλαστική ικανότητα του κρητικού λαού.

3. ΟΙ ΜΑΝΤΙΝΑΔΕΣ

**«Όπου κι αν πάω θα κρατώ χόμα του Ψηλορείτη
να το σκορπίσω να γενεί όλος ο κόσμος Κρήτη»**

Ίδιον των Κρητικών είναι η αγάπη τους για την Κρήτη. Την Κρήτη με τα πολλά καλά της αλλά και τις «ασπαλάθιες συμπεριφορές» των κατοίκων της. Όσο κι αν οι Σεφέρειοι στίχοι όπου οι «σκουριασμένες πέτρες, το κόκκινο χόμα και οι ασπάλαθοι δείχνοντας έτοιμα τα μεγάλα τους βελόνια και τους κίτρινους ανθούς» αναφέρεται σε ετέρους καιρούς, οι αγκαθωτές συμπεριφορές εξακολουθούν να υφίστανται, όπως παντού άλλωστε. Κανείς όμως δεν μπορεί να παραγνωρίσει και να μην επιδοκιμάσει το δέσιμο των Κρητικών με τον τόπο τους, τη μεταλαμπάδευση της παράδοσής τους, την αγάπη τους για την πατρίδα, μέχρι θυσίας, εξ ου και η ρίμα «του αντρεωμένου ο θάνατος, θάνατος δε λογιέται», αλλά κυρίως για το πνεύμα που αποπνέει η Κρήτη. Μια Κρήτη που ο μαντιναδολόγος την ταυτίζει με τον Ψηλορείτη στα Ανατολικά και τα Λευκά όρη στα Δυτικά, όπου γέννησαν και ανέθρεψαν τους βιγλάτορες της λευτεριάς της.

Αυτό το χόμα του Ψηλορείτη δεν είναι μόνο «χους», είναι κυρίως πνεύμα που συνυπάρχει στην ύλη. Για τους Κρητικούς, το σκόρπισμά του ανά τον κόσμο θα δώσει ώθηση και λίπανση, για να «γενεί όλος ο κόσμος Κρήτη», μια Κρήτη της καρδιακής φιλοξενίας, του αέναου, λεβέντικου αγώνα για τη λευτεριά, της υπέρβασης μιας μικρόψυχης βιοτής.

**«Ούλοι εις τη γαλαντομιά, λένε πως ξεχωρίζεις,
μα στην αγάπη όλο θες και πράμα δε χαρίζεις».
«Ξεχωριστή γαλαντομιά είναι να μη φοβάσαι
να τρως αλάκερη μπουκιά, χωρίς να τη λυπάσαι».**

Η μαντινάδα αυτή αναφέρεται στη γαλαντομιά, που σημαίνει ανοιχτοχεριά, γενναιοδωρία, χουβαρνταλίκι, που οι Κρητικοί άπλετα διαθέτουν.

**«Διάλε, τσ' απολειμμάρες σου, α δε σε τζιμπροδέσω
να μη γεμίσω ξενικά κι ύστερα να σ' αλέσω».**

Η μαντινάδα αναφέρεται στα υπολειπόμενα μέλη της οικογένειας, τους επιζώντες του σογιού, που ονομάζονται απολειμμάρες. «Διάλε τσ' απολειμμάρες σου» είναι μια συνηθισμένη ύβρις στην Κρήτη, που αν και εξυβρίζει όλους ανεξαρτήτως τους επιζώντες του σογιού του υβριζόμενου, παρόλα αυτά δεν προκαλεί αντίδραση αλλά εκλαμβάνεται σαν πείραγμα ή αστειότητα. Όσο για το τσιμπόδεμα, σημαίνει το πρόχειρο δέσιμο, ενώ το ξενικό είναι το καλαμπόκι.

**«Με τσι αβγανιές εθάρρεψες πως δα με ξεφτιλίσεις,
μ' ανέ ντα πω τα έργα σου, μοίρα δε δα γνωρίσεις».**

Αβγανιά ή εβγανιά είναι η δυσφήμιση, το σκάνδαλο βασισμένο σε ανυπόστατες κατηγορίες. Αποτελεί απειλή για τις μικροραδιουργίες, οι οποίες, όταν βγουν στην επιφάνεια, θα προκαλέσουν τέτοιο «σεισμό», που ο/η αναφερόμενος/νη δεν θα έχουν πλέον, στον ήλιο μοίρα.

**«Γιάντα γιογλέρνω άμα σε δω, ρωτάς, μα το κατέχεις
πως ήμαθα πως ήλεγες πως μπλιο σου δε μ' αντέχεις».
«Ετσά στραβά, που το λαλείς ποτές δε δα σε πάρω
και σάικα κατακοντίς θαρρώ δα σε γιογλάρω».**

Γιογλέρνω στην κρητική γλώσσα σημαίνει φεύγω κακήν κακώς, εκδιώκω-ομαι.

**«Μαγειροτσικαλιάσματα ζευγάρι θα γιορτάσει
στην Κρήτη γάμος γίνεται τρανό το χοροστάσι».**

Οι πολλές ετοιμασίες του γάμου περνούν μέσα από την κρητική κουζίνα. Τα παραδοσιακά τσικάλια (οι κατσαρόλες) παίρνουν στην κυριολεξία φωτιά στο γιορτάσι του γάμου, που τροφοδοτούν το επερχόμενο χοροστάσι.

**«Βιβλιάρικια της ζωής είναι οι μαντινάδες
γράφουν και πόνους και χαρές λύπες και κουζουλάδες».**

Οι κρητικές μαντινάδες είναι απόσταγμα σοφίας, που καταγράφουν τις χαρές και τις λύπες της ζωής μαζί με τους πόνους της ζήσης, αλλά και στην πιο εύθυμη έκφρασή τους τις ρίμες των «κουζουλών».

**«Μια σπίθα είναι η ζωή κι όποιος το εννοήσει
ετότεσάς τα κάλλη τσι μπορεί να εκτιμήσει».**

Τότεσάς... Μια κρητική λέξη με δύο τόνους.

Το τότεσάς είναι μια μαγική λέξη που στα χωριά της Κρήτης σημαίνει “τότε”. Για τα παιδιά όμως, σήμαινε σχεδόν πάντα αυτό που προσδοκούσαν να έρθει. Το πρόσκαιρο και εφήμερο της ζήσης αποτελεί αναμφισβήτητη πραγματικότητα. Μόνο μέσα σ’ αυτό το πλαίσιο μπορεί κανείς να εκτιμήσει την αξία κάθε στιγμής.

**«Ένας τροχός είν’ η ζωή, χαρές και πίκρες δίνει
στα κάτω θέλει υπομονή στα πάνω σωφροσύνη».**

Όντως μια μαντινάδα βγαλμένη από την πείρα της ζωής που μας προτρέπει να έχουμε υπομονή στις μπόρες της ζωής αλλά και σωφροσύνη όταν όλα μας πάνε ρόδινα.

**«Σε όσους τόπους κι αν βρεθείς ταξίδια όσα κι αν κάνεις
αν δεν υπάρχει αθροπιά μηδέν πηλίκο βγάνεις».**

Ίδιον αλλά και εξ αυτού ζητούμενο των Κρητικών είναι η «αθροπιά», που «χαράς την όποιος την έχει» κατά τη λαϊκή έκφραση. Άλλως, η έλλειψή της μηδενίζει κάθε δραστηριότητα όσο φανταχτερή κι αν δείχνει.

**«Οι χάρτες δεν τα δείχνουνε, Κρήτη τα όριά σου.
Όπου ‘ναι ένας Κρητικός είναι τα σύνορά σου».**

Ανέκαθεν, ο Ελληνισμός δεν δεσμευόταν από τα στενά γεωγραφικά όρια του Ελλαδικού χώρου και πάντοτε επεκτεινόταν μέχρι τις εσχατιές της γης, όπου δρούσαν και δημιουργούσαν οι ελληνικές κοινότητες. Κατ’ επέκταση λοιπόν και τα στενά γεωγραφικά όρια της κρητικής γης δεν δεσμεύουν τα σύνορα του Κρητικού, αφού όσο μακριά από το νησί κι αν ζει, δρα και κινείται ο Κρητικός γίνεται φορέας της παράδοσης, των εθίμων, του πολιτισμού και της σύνολης κουλτούρας του τόπου του.

«Λες και μαγεύτηκε ο Θεός, την Κρήτη σαν βαστούσε.

Κι' όλη την τέχνη του άφηκε, στο χώμα που κρατούσε».

Δεν απέχει νομίζω πολύ από την πραγματικότητα, η διατύπωση του κρητικού μαντιναδολόγου, Πράγματι ο Θεός ευλόγησε και με τα «δυο του χέρια» την κρητική γη και όχι μόνο την κατέστησε πλούσια και εύφορη σε σοδειά, αλλά και προίκισε τους κατοίκους της με φιλότιμο, εργατικότητα, ντομπροσύνη και ατελείωτη αγάπη για την πατρίδα, για την οποία θυσιάζουν και τη ζωή τους. Έτσι άνθρωποι και γη ζυμωμένοι με απaráμιλλη θεϊκή φροντίδα, παρόλες τις αρνητικές συμπεριφορές στον ιστορικό ρου, αποτελούν θαυμαστό παράδειγμα ανθρωπιάς και βιοτής.

4. ΟΙ ΣΥΝΘΕΤΕΣ ΛΕΞΕΙΣ

Αλατσολιές

Αλατσολιές ή σταφιδοελιές (αλάτι + ελιές), στην Κρήτη, είναι οι σταφιδιασμένες στην όψη μαύρες ελιές, οι ζαρωμένες με φυσικό τρόπο. Μοναδικό είδος ελιάς που το ξεπίκρισμα γίνεται με φυσικές διεργασίες πάνω στο δένδρο. Στη συνέχεια μαζεύονται οι καρποί και τοποθετούνται σε πλατύ καλαμένιο καλάθι με ευρύχωρο πάτο και προστίθεται χοντρό θαλασσίνο αλάτι μέχρι οι παστωμένες ελιές να ψηθούν πλήρως και να αποβάλλουν όλα τα υπάρχοντα υγρά τους. Το τελικό προϊόν αποτελεί γλυκό καρπό με χαρακτηριστική γεύση και συνδυάζεται άριστα σε σαλάτες με ντάκο και παρθένο ελαιόλαδο.

Γαϊτανοφρύδα

Είναι η γυναίκα της κρητικής υπαίθρου που έχει το φρύδι της σαν γαϊτάνι, όμορφο και λεπτοκαμωμένο(γαϊτάνι + φρύδι). Το γαϊτάνι είναι έντεχνα πλεγμένο κορδόνι, που στην πλούσια κρητική γυναικεία φορεσιά, στόλιζε τα ρούχα στο κάτω μέρος των μανικιών και στον ποδόγυρο.

Ο εκφραστικός αυτός όρος εμφανίζεται και στην ποίηση:

«Αστέρι μου γλωμό του φεγγαριού αχτίδα, στο γαϊτανόφρυδό σου κρεμάστηκε η καρδιά μου σαν το πουλάκι στο ξόβεργο » (Έντεχνο τραγούδι σε στίχους και μουσική Μ. Θεοδωράκη).

<https://www.youtube.com/watch?v=aDTDPGIYi1U>

Σταμναγκάθι

Πρόκειται για το αρχαίο αγκαθωτό κιχώριο, ένα είδος ανθοφόρου ραδικιού. Συναντιέται στην Πελοπόννησο, στις Κυκλάδες και ιδίως στην Κρήτη, όπου και αποτελεί άριστο συνοδευτικό στην

κρητική διατροφή. Πέρα όμως από την εύγεστη επίγευσή του είναι από την αρχαιότητα γνωστές και οι φαρμακευτικές του ιδιότητες στο γαστρεντερικό, αγγειακό και ηπατικό σύστημα του ανθρώπου.

Η ονομασία του προέρχεται από τις λέξεις αγκάθι + στάμνα, γιατί στην Κρήτη το χρησιμοποιούσαν ως πώμα στις πήλινες στάμνες που διατηρούσαν κρύο το νερό στα σπίτια. Το πλατύ φύλλωμά του με τον παχύ μίσχο του, προφύλασσαν το νερό και απέτρεπαν την είσοδο ζουφίων ή εντόμων στην στάμνα.

Σύντεκνος

Είναι ο ανάδοχος, ο πνευματικός πατέρας του παιδιού, ο νονός αλλά και ο κουμπάρος. Λέξη με βάθος στην Κρήτη, αφού ο σύντεκνος και η φαμελιά του είναι ιερή έννοια, που απαιτεί σεβασμό, αγάπη και υπερβολική φιλοξενία σε κάθε του επίσκεψη στο «φιλιότσο» του, δηλαδή στο βαπτιστήρι του. Προφανώς (συν + τέκνο) συνδέεται με την συμμετοχή του στο μυστήριο του βαπτίσματος του παιδιού, ως πνευματικού πατέρα, που ανέλαβε τη βαριά ευθύνη της κατήχησης στη χριστιανική πίστη του/της νεοφώτιστου. Στην κρητική παράδοση πολύ συχνά συναντάμε τον «**συντεκνοκούμπαρο**», που έχει τη διπλή ιδιότητα του κουμπάρου και του συντέκνου, του ανθρώπου δηλαδή που έχει στεφανώσει το ζευγάρι και μετά έχει βαπτίσει και το παιδί τους. Την ιερή σχέση οικογένειας και συντέκνου εκφράζει πολύ εύστοχα η μαντινάδα :

**« Ευχαριστώ σου σύντεκνε και να πολυχρονίσεις
και να σ' αξιώσει ο Θεός διακόσια να βαπτίσεις ».**

5. ΟΙ ΠΑΡΟΙΜΙΕΣ

**«Καλοχαιρέτα τον πεζό όταν καβαλικέψεις,
για να σε χαιρετά κι αυτός όταν θα ξεπεζέψεις»**

Είναι γνωστή και μη αμφισβητήσιμη η προσφορά των άκακων τετράποδων ζώων, ως μεταφορικά υποζύγια ανά τους αιώνες. Η δυνατότητα διενέργειας ταξιδιών μακρινών και σε δύσβατες περιοχές με όνους, ημίονους και άλογα, ανακούφιζε από την ταλαιπωρία και τις δυσκολίες της. Ωστόσο, η μακρά δουλεία σε Ενετική – Βενετική και Οθωμανική κυριαρχία στην Κρήτη έδωσε στους κατακτητές της κρητικής γης το «προνόμιο» του «ιππεύειν» ως κυριαρχικό δικαίωμα έναντι

των υπόδουλων Κρητικών. Εξ' ου και ο τρόπος συμπεριφοράς των «καβαλικευόντων αρχόντων» έναντι των ταπεινών πεζοπορούντων.

Επειδή, βέβαια, υπήρχε και η αντιστροφή των ρόλων, προτρέπει ο λαϊκός ριμολόγος, καθώς «εκεί που ήσουν ήμουνα και εκεί που είμαι θα 'ρθεις», την έκφραση ευγενών και ειλικρινών εγκάρδιων συναισθημάτων των καβαλικευόντων έναντι των πεζών. Είναι ο μόνος τρόπος να απολαύσεις ανάλογη αντιμετώπιση όταν θα γυρίσει ο καιρός.

Αξίζει να επισημανθεί ο σύνθετος ρηματικός τύπος της προστακτικής «καλοχαιρέτα» προκειμένου να δοθεί έμφαση στον τρόπο εκφοράς του χαιρετισμού. Δεν αρκείται μόνο στην απόδοση χαιρετισμού στους πεζούς αλλά επιτακτικά ορίζει την ανάγκη ύπαρξης «καλοχαιρετισμού». Εκ παραλλήλου να τονιστεί ότι η εν λόγω παροιμία είναι, όπως και όλες οι άλλες βέβαια, προϊόν βαθιάς εσωτερικής ψυχικής έκφρασης, που αποτυπώνεται σημειολογικά και στα επώνυμα πολλών Κρητικών της Δυτικής κυρίως Κρήτης. Ειδικότερα σε περιοχές του Νομού Χανίων (Κίσσαμο, Κάντανο, Παλαιοχώρα) υπάρχουν πολλά επώνυμα «Καλοχαιρέτης», που έλκουν την ονομασία τους από πραγματικά περιστατικά που συνδέονται με αντίστοιχες συμπεριφορές.

« Και στο λιοτριβιό την πήγαν μα ... να στραβωθεί αν το 'δε ... »

Και γιατί αυτή η παροιμία να είναι κρητική; Τι σχέση έχει η Κρήτη με το λάδι;

Πρόκειται για καθαρά κρητική παροιμία που αναφέρεται στο όσπριο λαθούρι, τη φάβα. Ήταν από αρχαιοτάτων χρόνων φυτό – προϊόν, γνωστό και αγαπητό στην κρητική κουζίνα, που συνδέεται άμεσα με το ελαιόλαδο. Ο λόγος είναι ότι η φάβα, με όποιον τρόπο κι αν μαγειρευτεί απορροφά μεγάλη ποσότητα λαδιού και δεν το αναδύει στο πιάτο κατά το σερβίρισμα. Σκωπτικά λοιπόν ο παροιμιοπλάστης παρουσιάζει τη φάβα ως «πρόσωπο», που οδηγείται από τους «παρασκευαστές» της, στο ελαιοτριβείο (λιοτριβιό) με τα τεράστια πιθάρια λάδι και εκείνη «ομνύει» ότι ούτε καν είδε το λαδάκι. Με τόση δε ενάργεια εμμένει στην άποψή της η κυρα-Φάβα, ώστε ορκίζεται επί ποινη απώλειας της όρασής της, να στραβωθεί αν το 'δε.

Βέβαια η παροιμία αυτή εδράζεται στη σχέση της Κρήτης με το ελαιόλαδο. Από τα Μινωικά ήδη χρόνια είναι γνωστή η εμπορία λαδιού προς τους λαούς της Ανατολής (Χετταίους, Ασσυρίους, Βαβυλωνίους κλπ). Τα ευρήματα από τα πιθάρια που βρέθηκαν μέσα στα ναυάγια επιβεβαιώνουν τους εμπορικούς διαύλους της πώλησης του λαδιού από τους Μινωίτες και τους επιγόνους τους.

Πρόκειται μέχρι σήμερα για μια διαχρονική αναγνώριση της ποιοτικής υπεροχής του ελαιόλαδου έναντι των υπολοίπων σπορέλαιων. Ιατρικές έρευνες άλλωστε κατέδειξαν εργαστηριακά την πολλαπλή ωφέλεια από τη χρήση του ελαιόλαδου στη διατροφή, γιατί περιέχει μονοακόρεστα λιπαρά οξέα έναντι των άλλων σπορέλαιων που περιέχουν πολυακόρεστα, βιταμίνες, ιχνοστοιχεία, φυτικές ίνες, μέταλλα, αντιοξειδωτικές ουσίες, βιταμίνη E, καρροτενοειδή, φαινόλες, σκουαλένιο, λυκοπένιο και τόσα άλλα.

«Θεέ μου πόσο λάδι τρώνε στην Κρήτη»; Δήλωσε ο δρ Ancel Keys (Keys, A.: 1997), (επιστημονικά υπεύθυνος της μελέτης επτά χωρών που αφορούσε την πρώτη επιδημιολογική μελέτη σύνδεσης διατροφής και μακροζωίας, στην έρευνα του οποίου στηρίχτηκε η κατασκευή της διατροφικής μεσογειακής πυραμίδας).

Παρακάμπτοντας όλες τις άλλες ευεργετικές ωφέλειες του ελαιόλαδου θα σταθούμε στη συμβολή του στην καθυστέρηση έναρξης της νόσου Alzheimer και της νόσου Parkinson, αφού η αυξημένη κατανάλωση μονοακόρεστων προστατεύει σύμφωνα με πρόσφατη έρευνα (Gorzynik, M. - Debicka et al.: 2018) από γνωστική εξασθένηση, διαταραχές μνήμης και φαινόμενα νευροεκφυλισμού.

«Βαρύ το καλοκαίρι βαρύς και ο Γεναροχειμώνας».

Επειδή η Κρήτη είναι περιοχή που γειτνιάζει περισσότερο προς τις αφρικανικές ακτές, συχνά τα καλοκαίρια της είναι θερμότερα από άλλες ηπειρωτικές περιοχές, αφού ο νότιος άνεμος, ο και λίβας επικαλούμενος, κατακαίει ανθρώπους και φύση. Ως εκ τούτου είναι «βαρύ» το καλοκαίρι, όπως βαρύς είναι και ο χειμώνας με τους βοριάδες του και μάλιστα ο πρωτόμηνος χιονοσκέπαστος Γενάρης.

«Άγιε Πολύκαρπε βήθα το σπόρο να φυτρώσει και να πολυκαρπίσει».

Οι γεωργοί και ιδίως οι κρητικοί, έχουν προστάτες αγίους στις εργασίες τους τόσο τον Άγιο Τρύφωνα, όσο και τον Άγιο Πολύκαρπο, χειμερινούς παραστάτες των έργων τους. Η επίκληση στον θαυματουργό άγιο Πολύκαρπο να επαναλάβει και σε αυτούς το θαύμα της πολυκαρπίας είναι καρδιακό αίτημα στην ψυχή του λαού.

«Αλί στα Μαρτοκλάδευτα και τ' Απριλοσκαμμένα».

Έκφραση της πείρας των αγροτών «Μάρτης γδάρτης και κακός παλουκοκαύτης», για τους βιαστικούς στις αγροτικές εργασίες, που βλέποντας τον καιρό να έχει «καλοσυνέψει», θεωρούν αντικρύζοντας τα πρώτα μπουμπούκια στα κλαριά, ότι είναι μήνυμα για έναρξη κλαδέματος. Το ίδιο σκηνικό παραδοκεί και για αυτούς που βιάζονται να αρχίσουν τ' απριλιάτικο σκάψιμο για την πασχαλινή σπορά, προκειμένου να είναι «πρωιμάκηδες» στη σοδειά και στα κέρδη.

«Απρίλης – Γρίλλης τιναχτοκοφινίτης».

Ο «ξεγελάστρης» μήνας των χωρικών, που μπορεί με τα πρωιμοκαλόκαιρά του να τινάξει τους ανθούς από τα δένδρα και άρα να πάει στράφι όλη η σοδειά και να μείνουν άδεια τα κοφίνια.

«Πρωτόλη (Ιούνιε), Δευτερόλη (Ιούλιε) μου, φτωχολογιάς ελπίδα».

Η απαντοχή μιας ολάκερης καλλιεργητικής χρονιάς δεν είναι άλλη από την έλευση των διδύμων μηνών Ιουνίου και Ιουλίου. Τότε μπαίνει η σοδειά στις αποθήκες, με το θερισμό σταριού, κριθαριού, καλαμποκιού, κηπευτικών και κάθε λογής άλλου καρπού. Δικαίως, λοιπόν, ιδίως οι μήνες αυτοί είναι ελπίδα και στήριγμα για κάθε κοπιάσαντα, πολλώ μάλλον για τους εμπερίστατους.

«Αυγουστοκοδέσποινα, καλαντογυρεύτρα».

«Αύγουστε καλέ μου μήνα να 'σουν δυο φορές το χρόνο» εύχεται ο λαός, θέλοντας να εκφράσει τόσο την πλούσια καρποφορία, όσο και το ευχάριστο του κλίματος. Όμως η κυρά του Αυγούστου που έχει πλούσια σοδειά, μπορεί αν δεν προσέξει να κάνει καλή διαχείριση, να βρεθεί «καλαντογυρεύτρα» για τα προς το ζην τα Χριστούγεννα.

6. Η ΚΡΗΤΙΚΗ ΔΙΑΛΕΚΤΟΣ ΣΤΗΝ ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ ΖΩΗ

«Οι γάμοι κρατούσαν κάμποσες μέρες, με γλέντια, τραγούδια, χορούς. Τα πανηγύρια με το ξεχωριστό τους χρώμα αποτελούσαν μια συναρπαστική περίπτωση για επιβεβαίωση της κοινωνικότητας των ανθρώπων. Οι βαφτίσεις και οι βεγγέρες ιδίως τις νύχτες του χειμώνα, πρόσθεταν το χρωματιστό τους λιθαράκι. Τις εργασίες τους, ατομικές και συλλογικές, τις περιέβαλλαν με τραγούδια, με εκδηλώσεις, με τελετές». (Λουπάσης, Γ.: 1991, σελ.17)

Διάλογοι της καθημερινής ζωής με τις ιδιαίτερες φράσεις τους χαρακτηρίζουν την κρητική διάλεκτο.

« - Μπρε Μιλτιάδη, μήπως είδες το τεψί;

- Ωχού μωρέ Μαρία, πάλι το ‘δωκες δανεικό και δεν το θυμάσαι...»

Χαρακτηριστικό είναι το άρθρο που τονίζει τα αντικείμενα:

- Μακαρόνια με **τον** κιμά.
- Λουκουμάδες με **το** μέλι.
- Δίπλες με **το** καρύδι.
- Πίτα με **τον** ανθότυρο.
- Κολοκυθοκορφάδες με **το** ρύζι.
- Μπουρέκι με **το** τυρί.
- Ασκολύμπρους με **το** λάδι.
- Καλτσούνια με **τη** ζάχαρη.
- Μπουγάτσα με **την** κρέμα.
- Πίτα με **τη** μαλάκα.
- Γραβιέρα με **το** μέλι.
- Κουλούρια με **το** σουσάμι.
- Κολοκύθια με **τη** ρίγανη.
- Παχάκια (χόρτα) με **το** κρέας.
- Σταμναγκάθι με **το** αρνί.
- Ντολμαδάκια με **τον** μάραθο.
- Σπαράγγια με **τα** αυγά.
- Αγκινάρες με **το** ρύζι.

- Πατάτες με **τα** λουκάνικα.
- Τζατζίκι με **το** γιαούρτι.
- Πατατοσαλάτα με **το** σκόρδο.
- Σκορδαλιά με **την** πατάτα.
- Αρνί με **το** πλάφι.
- Φακές με **το** ξίδι.
- Κοτόπουλο με **τη** μουστάρδα.
- Μπριζόλες με **τη** ρίγανη.
- Ψάρι με **το** λεμόνι.
- Κεφτέδες με **τον** δυόσμο.
- Ντάκος με **τη** μυζήθρα.
- Χωριάτικη με **τη** φέτα.
- Ρυζόγαλο με **την** κανέλα.
- Κρέμα με **τους** λουκουμάδες.
- Μπουγάτσα με **την** άχνη.
- Φάβα με **το** λάδι.
- Φασολάκια με **τις** πατάτες.
- Φρούτα με **το** γιαούρτι.
- Γαμοπίλαφο με **τη** στάκα.
- Χταπόδι με **το** ρύζι.
- Γεμιστά με **τις** ντομάτες.
- Καφές με **τις** φουσκάλες.
- Φραπές με **το** γάλα.
- Καπουτσίνο με **την** κανέλα.
- Ανθόγαλο με **τον** αφρό.
- Χοχλιοί με **τον** μάραθο
- Αβρονιές (άγρια σπαράγγια) με **το** λάδι.

7. ΚΡΗΤΙΚΕΣ ΠΟΙΚΙΛΙΕΣ

Αναφέρουμε στη συνέχεια μερικές από τις πολλές παραδοσιακές γεύσεις που πρωτοστατούν στα κρητικά τραπέζια και εν πολλοίς αποτελούν ξεχωριστά «τραταρίσματα» σε γιορτές και πανηγύρια.

Μελιτζάνες με χόντρο και απάκι

Πέννες με απάκι, ντομάτα, πιπεριά και μυζήθρα

Ομελέτα με απάκι και πράσινη πιπεριά

Αποκριάτικος Μεσσαρήτικος τζελαμάς

Κρητικό γαμοπίλαφο

Κοτόπουλο στο φούρνο με γραβιέρα

Χοχλιοί μπουμπουριστοί

Τσιγαριαστό

Ντολμαδάκια με αμπελόφυλλα

Ντολμαδάκια με κολοκυθανθούς

Σφακιανές πίτες

Καλτσούνια

Μαραθοπιτάκια

Κουκόφαβα (φάβα από κουκιά)

Χοχλιοί με κολοκυθάκια, βλίτα και πατάτες

8. ΣΥΓΚΡΙΣΗ ΚΡΗΤΙΚΟΥ ΜΕ ΕΝΑ ΒΟΡΕΙΟ ΙΔΙΩΜΑ

ΑΝΤΙΠΑΡΑΘΕΤΙΚΑ ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ ΕΝΟΣ ΒΟΡΕΙΟΥ ΚΑΙ ΕΝΟΣ ΝΟΤΙΟΥ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΙΔΙΩΜΑΤΟΣ

Πίνακας ενδεικτικών χαρακτηριστικών της **ποντιακής** και **κρητικής** διαλέκτου:

	ΠΟΝΤΙΑΚΗ ΔΙΑΛΕΚΤΟΣ	ΚΡΗΤΙΚΗ ΔΙΑΛΕΚΤΟΣ
Φωνητική	<ul style="list-style-type: none"> • Για λόγους ευφωνίας αποσιωπώνται τα άρθρα ο, η και οι πριν από λέξεις που αρχίζουν από φωνήεν, π.χ. ουρανόν ελίβωσεν (ο ουρανός συννέφιασε). • Το η προφέρεται ως /e/ π.χ. νύφη > [nife], κλέφτης > [kleftes]. 	<ul style="list-style-type: none"> • Ιδιάζουσα προφορά των συμφώνων /k/, /γ/, /x/, /g/ όταν προηγούνται των /i/ και /e/. • Σίγηση του τελικού /v/ στη γενική πληθυντικού, π.χ. τω ανθρώπω. • Τα /b/, /d/, /g/ προφέρονται χωρίς ένρινο στοιχείο. • Τα συμφωνητικά συμπλέγματα συχνά απλοποιούνται, π.χ. αθός (ανθός), αθρος (άνθρωπος).
Μορφολογία	<ul style="list-style-type: none"> • Η ονομαστική ενικού των δευτερόκλιτων αρσενικών λήγει σε –ον ή –ο, π.χ. ο λύκον/λύκο, ο πάππον/πάππο. • Το άρθρο της γενικής ενικού για όλα τα γένη είναι [ti] π.χ. /ti turk(onos)/ του Τούρκου, /ti garis/ της γυναίκας, /ti xorafī/ του χωραφιού. • Τα ουδέτερα υποκοριστικά σχηματίζονται με το επίθημα –όπον, π.χ. κορτζόπον (κοριτσάκι), πουλόπον (πουλάκι). • Τα παραθετικά σχηματίζονται ως εξής: κι άλλο έμορφος (ομορφότερος), πολλά έμορφος (πάρα πολύ όμορφος) 	<ul style="list-style-type: none"> • Η αύξηση του Αορίστου /ε/ μετατρέπεται σε /η/, π.χ. ήλεγα, ήτρωγα. • Η γενική του θηλυκού άρθρου είναι τση.. • Διατήρηση γραμματικού γένους των αρχαίων ονομάτων π.χ. η κεφαλή, η χέρα, όπως επίσης και αρχαίων ρηματικών καταλήξεων: (επαίξασί ντωνέ μπαλότες). • Σε πολλά ρήματα η συντελεσμένη όψη δηλώνεται με –ξ, π.χ. θα τραγουδήξω, (θα τραγουδήσω), τραγούδηξα (τραγούδησα),

	ΠΟΝΤΙΑΚΗ ΔΙΑΛΕΚΤΟΣ	ΚΡΗΤΙΚΗ ΔΙΑΛΕΚΤΟΣ
	<ul style="list-style-type: none"> • Απαντά η αντωνυμία ‘αούτος’ ή ‘αβούτος’. 	<ul style="list-style-type: none"> • Σε αρκετές λέξεις προστίθεται το πρόθυμα α- ή ο-, π.χ. αζώντανος (ζωντανός), οφέτος (φέτος), οπέρσις (πέρσι).
Σύνταξη	<ul style="list-style-type: none"> • Το αντικείμενο τίθεται πάντα σε αιτιατική, π.χ. είπα τον κύρη. • Τα κλιτικά έπονται του ρήματος, π.χ. έγκα σε (σου έφερα) ντο λες με; (τι μου λες;). • Τα αρσενικά και θηλυκά ουσιαστικά που δηλώνουν άψυχα πράγματα συντάσσονται με επίθετα ουδετέρου γένους, π.χ. έμορφον κοσσάρα (όμορφη κότα). • Η παράθεση ρημάτων χωρίς σύνδεση, π.χ. δέβα τέρεν (πήγαινε και κοίτα). 	<ul style="list-style-type: none"> • Σχηματισμός του Μέλλοντα με το βοηθητικό ρήμα: θέλω, π.χ. να πάω θέλω. • Επίταξη του εγκλιτικού τύπου της αντωνυμίας, π.χ. ρωτώ σε (σε ρωτάω). • Πρόταξη της αντωνυμίας στην προστακτική, όταν προηγείται το αντικείμενο, π.χ. Ένα γαφέ μου κάμε (Κάνε μου έναν καφέ).
Λεξιλόγιο	<ul style="list-style-type: none"> • Δεν απαντά το μόριο ‘δεν’ αλλά στη θέση του εμφανίζεται το ‘κι’. • Η ερωτηματική αντωνυμία είναι ‘ντο’, π.χ. ντο εν αούτο; (τι είναι αυτό;). • Η ποντιακή γλώσσα έχει δανείσει λέξεις σε γειτονικές γλώσσες και έχει δανειστεί πολλές από την ελλαδική ελληνική, τη ρωσική, τη γαλλική. 	<ul style="list-style-type: none"> • Χαρακτηριστικές λέξεις: κοπέλλι (παιδί), κουζουλός (τρελός), κατσούνα (γκλίτσα), εδά (τώρα), επαέ (εδώ), όι δα (αλήθεια;), ντρέτος (ευθύς), μαγατζές (αποθήκη), αντρίστικα (αντρίκεια), βούι (βόδι), αίγα (κατσίκα), φιλιότσος (βαφτιστήρας), είντα (τι). • Πολλές λέξεις έχουν διαφορετική σημασία στην κρητική από ό,τι στη ΝΕ: πράμα (τίποτα), θέτω (κοιμάμαι, πλαγιάζω), χτήμα (γάιδαρος). • Σύνθετες λέξεις: οψάργας (χθες αργά), κακοντύνομαι, πολιοκουράζομαι.

9. ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Από την εν λόγω σύγκριση ανάμεσα σε ένα βόρειο και νότιο ιδίωμα διαπιστώνουμε ότι υπάρχουν διαφορετικά ακούσματα, ως εκ τούτου δεν υπάρχει ομοιομορφία στην ελληνική γλώσσα μας. Αντίθετα, υπάρχουν ιδιαιτερότητες που την κάνουν περισσότερο ενδιαφέρουσα, αποκτώντας αυτή την εξαιρετική αίγλη, που κέρδισε την προσοχή των ερευνητών. Από την άλλη όμως μεριά, η αναδίφηση με τα χαρακτηριστικά της κρητικής διαλέκτου, τις βαθυστόχαστες μαντινάδες και τις λαϊκές παροιμίες, έφερε στο φως τον πλούτο αλλά και την αστείρευτη έμπνευση της κρητικής ψυχής, όπως εκφράζεται φυσικά και ανεπιτήδευτα. Το χρώμα, ο ήχος, η μουσικότητα της κρητικής διαλέκτου σε συνάρτηση με τις τοπικές ιδιομορφίες αλλά και τον μορφολογικό περίγυρο των ορεσίβιων ιδίως περιοχών, άφησαν ανεξίτηλα τα σημάδια της σε ένα αενάως μεταβαλλόμενο κρητικό περιβάλλον, που πασχίζει να συγκεράσει το παραδοσιακό υπόβαθρο με το νεωτερικό γίνεσθαι.

Β΄

**«Όπου κι αν πάω θα κρατώ χόμα του Ψηλορείτη
να το σκορπίσω να γενεί όλος ο κόσμος Κρήτη»**

Στην ενότητα αυτή, επιχειρείται να μελετηθεί η κρητική διάλεκτος, όπως αποτυπώνεται στη Λογοτεχνία και στα ΜΜΕ. Για τον σκοπό αυτό επιλέχθηκε ένα κλασσικό έργο από την Κρητική Λογοτεχνία, «Ο Ερωτόκριτος» και μια τηλεοπτική σειρά «Η Κρητικιά πεθερά».

1. Η ΚΡΗΤΙΚΗ ΔΙΑΛΕΚΤΟΣ ΣΤΗ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ

Το σημαντικότερο έργο της κρητικής λογοτεχνίας την περίοδο της Βενετοκρατίας είναι ο **Ερωτόκριτος** του Βισσέντζου Κορνάρου. Παραμένει ως ένα αξεπέραστο έργο της λαϊκής παράδοσης, εκφράζοντας την Κρητική διάλεκτο και αποτελείται από 10.052 ιαμβικούς δεκαπεντασύλλαβους ομοιοκατάληκτους στίχους, συνθέτοντας ένα έμμετρο μυθιστόρημα.

Το κλασσικό αυτό έργο έχει σαν θέμα του την αγάπη δύο νέων, του Ερωτόκριτου και της Αρετούσας, που πέρασε πολλά εμπόδια, αλλά ανέδειξε πλήθος θεμάτων, όπως τη γενναιότητα, την αποφασιστικότητα, την παλικαριά, την τιμή, τη φιλία και τη δύναμη που δίνει το κουράγιο, καθώς επίσης το θέμα της Μοίρας και της Τύχης, το θέμα των κοινωνικών διακρίσεων και των προσωπικών αρετών.

Βασικά γνωρίσματα του έργου:

- είναι γραμμένο στην κρητική διάλεκτο με αποτέλεσμα να καλλιεργηθεί η γλώσσα του λαού
- έχει επηρεαστεί από τη λαϊκή παράδοση, από γνωμικά και παροιμίες
- είναι θεατρικό με ύψιστη αντίληψη

1.1. Η ΓΛΩΣΣΑ ΤΟΥ ΕΡΩΤΟΚΡΙΤΟΥ

Η γλώσσα του έργου είναι η κρητική διάλεκτος και ειδικότερα το ιδίωμα της Σητείας.

Χαρακτηριστικά:

Φωνητική	<ul style="list-style-type: none"> • αφομοίωση ή σύγηση των ενήχων μ, ν εντός λέξεως, όταν ακολουθεί λ, ρ ή διαρκές τριβόμενο θ, φ, χ (π.χ. τη χέρα, έλαψα, μέφεται, αθιβολή) • τροπή τού άρθρου η και οι σε ημίφωνο [j], όταν κατά τη συνεκφορά ακολουθεί φωνήεν α, ε, ο (π.χ. η jáλλη, οι jaθρώποι)
-----------------	---

	<ul style="list-style-type: none"> • σίγηση του υποτακτικού φωνήεντος ι κατά τη συνίζηση, όταν προηγείται διαρκές φωνητικό (συριστικό) σύμφωνο, δηλαδή στα συμπλέγματα σι, ξι, ψι, ζι (π.χ. ανιψός, άξος, ξάζω).
Μορφολογία	<ul style="list-style-type: none"> • Χρησιμοποιούνται χαρακτηριστικοί διαλεκτικοί τύποι όπως τα άρθρα τση (της) και τσι (τις) • η ερωτηματική αντωνυμία (ε)ίντα στη θέση του τι • τα άρθρα τον, την, το σε θέση αναφορικής αντωνυμίας (Δεν είχαν την αποκοτιά στα θέλου να μιλήσου) • σίγηση του τελικού -ν στη γενική πληθυντικού και στο γ' πληθυντικό πρόσωπο (των αρμάτω, μιλήσου) • τοποθέτηση της αντωνυμίας μετά το ρήμα (επίταξη του κλιτικού, π.χ. εχάσαν τα) • χρήση της παρεκτεταμένης αντωνυμίας αυτόνος και αυτείνος (κατά το εκείνος). • Ειδικότερα βασίζεται στο ανατολικό κρητικό ιδίωμα και εμφανίζει τα τυπικά χαρακτηριστικά του, όπως χρήση της αντωνυμίας τως αντί τους (τα πάθη τως) • τη χρήση της αύξησης η- στους παρελθοντικούς χρόνους (ήκαμε, ήβανε) • την αποβολή του -ι- μετά από -σ- (απουράνωση, π.χ. να τσ' αξώση) • καθώς και τον παθητικό αόριστο -θηκα, -θηκες, -θηκε (αντί του δυτικοκρητικού -θη, -θης, -θη(ν), π.χ. εχάθηκε αντί εχάθη)
Σύνταξη	<ul style="list-style-type: none"> • Διακρίνεται έντονος διαλεκτικός χρωματισμός
Λεξιλόγιο	<ul style="list-style-type: none"> • Η γλώσσα του ποιήματος είναι ένα μείγμα λόγιας γλώσσας και της κρητικής διαλέκτου. Περιέχει πολλές ιδιωματικές λέξεις (π.χ. «αθιβολήν», «λογάρι», «καταλούσι», «ανιμένει»), ενώ διακρίνονται και παράλληλοι τύποι της νεοελληνικής («καταλούσι-καταλύσει», «γροικηθεί - ακουστεί») • Η γλώσσα του Ερωτόκριτου βασίζεται στην ομιλούμενη κρητική διάλεκτο (κυρίως στο ιδίωμα της Σητείας).

	<ul style="list-style-type: none"> • Για την εξυπηρέτηση μετρικών αναγκών, δεν χρησιμοποιείται μόνο το ιδίωμα της Σητείας, αλλά και στοιχεία άλλων κρητικών ιδιωμάτων. • Διαφοροποιείται όμως από αυτήν, εάν συγκριθεί με τις κωμωδίες ή τα διάφορα έγγραφα. • Παρουσιάζει ελάχιστες λέξεις που προέρχονται από τα Ιταλικά. • Αντίθετα έχει συχνά λογιότερα λεξιλογικά στοιχεία. • Η γλώσσα του έργου χαρακτηρίζεται ως ακριβής και εκφραστική αλλά παράλληλα λιτή. • Υπάρχει περιορισμένη παρουσία κοσμητικών επιθέτων. • Πλουσιότερες είναι οι παραστατικές εικόνες και οι εκτενείς παρομοιώσεις.
Στιχουργία	<ul style="list-style-type: none"> • εξαιρετικά φροντισμένη στιχουργία • γραμμένο στον ιαμβικό 15/λλαβο (ή πολιτικό) στίχο • συστηματική χρήση της ομοιοκαταληξίας και του ομοιοκατάληκτου δίστιχου (ομοιοκαταληξία ζευγαρωτή) • αποφεύγονται οι χασμωδίες • δεν υπάρχουν ατέλειες στην ομοιοκαταληξία • το νόημα ολοκληρώνεται όχι σε έναν, αλλά σε δύο ή περισσότερους στίχους • διαφοροποιείται σε κάποια χαρακτηριστικά από το δημοτικό τραγούδι: • εναλλάσσονται οι τονιζόμενες συλλαβές μέσα στον στίχο (ακόμη και οι μονές, παρ' όλο που στον ίαμβο τονίζονται οι ζυγές) • συχνά παρουσιάζονται διασκελισμοί • διακρίνεται στίξη στο εσωτερικό του στίχου • συντελείται ρυθμική ποικιλία • αποφεύγεται η μονοτονία • το έργο έχει μελοποιηθεί πολλές φορές • είναι το δημοφιλέστατο άκουσμα στην Κρήτη

2. Η ΚΡΗΤΙΚΗ ΔΙΑΛΕΚΤΟΣ ΣΕ ΤΗΛΕΟΠΤΙΚΗ ΣΕΙΡΑ

Η γλωσσική μελέτη συνεχίζεται στην τηλεοπτική σειρά «**Η Κρητικιά πεθερά**», με στόχο την ανάδειξη των ιδιαιτεροτήτων της κρητικής διαλέκτου και την εμμονή των Κρητικών να την χρησιμοποιούν αενάως. Μελετάμε τη μυθοπλασία, καθώς πολλές έρευνες υποστηρίζουν το γεγονός ότι τα παιδιά επηρεάζονται από κείμενα της μαζικής κουλτούρας ως προς τις εξωσχολικές εμπειρίες γραμματισμού τους, αλλά και για τις αντιλήψεις τους γύρω από ιδεολογίες σχετικά με τη γλωσσική ποικιλότητα.

(Τα αποσπάσματα παρατίθενται στο Παράρτημα)

2.1 ΑΝΑΛΥΣΗ

Πρόκειται για μια χιουμοριστική σειρά. Αναδύονται κείμενα, που περιλαμβάνουν μη ‘αυθεντικά’ και ‘φυσικά’ δεδομένα (Στάμου, Α.: 2015). Είναι ένα μυθοπλαστικό είδος, στο οποίο παρουσιάζεται ένα κοινωνικό κατασκεύασμα, όπου η γλωσσική ποικιλότητα εμφανίζεται ως αντικαθρέφτισμα της γνώριμης καθομιλουμένης γλώσσας, αλλά και σαν ομιλιακό ύφος και χρησιμοποιείται για τη σκιαγράφηση των χαρακτήρων.

Σύμφωνα με τη Στάμου (Στάμου, Α.: 2012), στην κριτική ανάγνωση μυθοπλαστικών κειμένων που αναπαριστούν φαινόμενα γλωσσικής ποικιλότητας, προτείνεται να εφαρμοστεί ένα αναλυτικό πλαίσιο που αποτελείται από τέσσερις άξονες (γλωσσολογικό, κοινωνιογλωσσολογικό, σημειωτικό, ιδεολογικό).

Οι πρωταγωνιστές της τηλεταινίας ανήκουν στη μεσαία κοινωνική τάξη και οι χαρακτήρες τους στην τηλεόραση απεικονίζονται με στερεοτυπικό και γραφικό τρόπο.

Σύμφωνα με τον Ανδρουτσόπουλο (Androutsopoulos, J.: 2010), τα κείμενα μαζικής κουλτούρας δεν αντικατοπτρίζουν την πραγματικότητα, αλλά μέσω πρακτικών επιλογής και μετασχηματισμού την αναπαριστούν απηχώντας συγκεκριμένες ιδεολογίες για τη γλώσσα και την κοινωνική πραγματικότητα. Άρα, παιδαγωγικά, ο στόχος μελέτης τέτοιων κειμένων είναι η ανάπτυξη της

κριτικής σκέψης των μαθητών μπροστά στις κοινωνιογλωσσικές αναπαραστάσεις της πραγματικότητας και η ανάπτυξη της ευρύτερης επικοινωνιακής τους ικανότητας.

2.2. ΜΕΣΟ ΕΠΙΠΕΔΟ ΑΝΑΛΥΣΗΣ ΧΑΡΑΚΤΗΡΩΝ

Στο μέσο επίπεδο ερευνάται η λειτουργία των κωδίκων, πώς δηλαδή οι χαρακτήρες αξιοποιούν τους διάφορους κώδικες και πώς οι κώδικες συμβάλουν στη δόμηση ‘καλών’ ή ‘κακών’ χαρακτήρων. Τι κινητοποιεί τους χαρακτήρες στην επιλογή ενός συγκεκριμένου κώδικα και γενικότερα πώς γίνονται οι υφολογικές τους επιλογές, σε ποια συμφραζόμενα λαμβάνουν χώρα αυτές οι επιλογές κλπ. (Στάμου, Α.: 2011).

2.3. ΑΝΑΛΥΣΗ ΧΑΡΑΚΤΗΡΩΝ ΜΕ ΒΑΣΗ ΤΟΥΣ ΤΕΣΣΕΡΙΣ ΑΝΑΛΥΤΙΚΟΥΣ ΑΞΟΝΕΣ

Επιλέχθηκε η τηλεταινία «Η κρητικιά πεθερά» από τις «7 θανάσιμες πεθερές», με τα επεισόδια 1, 2 και 3. Σε όλα τα επίπεδα αναπαράγεται ο παραδοσιακός λόγος της κρητικής κοινωνίας, μέσα από την κατασκευή ενός διπολικού σύμπαντος πεθερά εναντίον του ζευγαριού. Η ανάλυση δείχνει πώς κατασκευάζεται η ταυτότητα των χαρακτήρων μέσω του λόγου.

2.3.1. ΓΛΩΣΣΟΛΟΓΙΚΟΣ ΑΞΟΝΑΣ

Η γλωσσολογική ανάλυση στοχεύει να καθορίσει τα γλωσσικά στοιχεία του κειμένου, τα οποία πιστοποιούν τον τρόπο ομιλίας της κρητικής διαλέκτου.

Λόγος, λεξιλόγιο, σύνταξη, μορφολογία, σημασιολογία που αποδίδουν πιστά την κρητική διάλεκτο. Ιδιαιτερότητες, που κάνουν τη γλώσσα ιδιαίτερα ελκυστική και προκαλούν το ενδιαφέρον του μελετητή.

Λέξεις, όπως: μουρμούλακας, λεβεντάντρας, αζωντανοί, αποθαμένοι, μαυροπουκαμισάς, συχτιρισμένε, ίντα, γρoικάς, εψές, εκείά, επαέ, ακούεις, εδά, μικής αντί μικρής, ετσά, η κεφαλή τζη (θηλυκό), οχτρός, κακορίζικη, ξεκουκουλώνεις, βούιδι, πάαινε, πάεις, μιλούνε, γκρούβομαι, θα γκρουφτείς, κατέω, πράμα, πορπατώ, καλτσουνάκια, ταραγή, η χέρα, φασκελώνεις, κοπέλια,

προκάνουμε, επεριπαίζει, γαταίει, επάει, εστούκερνες, εκρύωνες, θώρει, θωρώ, κουζουλός, κουζουλεμένη, καλτσούνια, σύντεκνε, συντέκνισσες, κουζουλαμάρες, ψώμματα, τσικουδιά, κατάχαμα, είναι χαρακτηριστικές, καθημερινές λέξεις του κρητικού λεξιλογίου συνυφασμένες με τη ζωή των Κρητών στο διάβα των ετών.

Επίθετα και ονόματα: Ρένα Φραγκιαδουλάκη. Πρώτος καρπός δύο μεγάλων οικογενειών: Των Χατζηαντωνάκηδων και των Χαϊδομιχαλάκηδων. Ζερβονικολάκης, Φουρτουλάκης

Σύνθετες λέξεις: λεβεντάντρας, μαυροπουκαμισάς, παραρωτήσει, ξεκουκουλώνεις, επεριπαίζει, ξεπετσάσω.

Εκφράσεις:

- Γροίκα κυρά μου τι θα σου πω και βάλτο καλά στην κεφαλή σου.
- Μωρέ, μ' ακούεις ή μιλώ στο βρόντο;
- Να σου παίξω μία στην κεφαλή να σου πεταχτεί στο φαράγγι της Σαμαριάς.
- Κάλλιο το 'χω να μιλώ σε ντουβάρια παρά σε σένα.
- Ε και, ίντα 'γινε;
- Πράμα δε με νοιάζει εμένα. Εγώ έχω τύπο!
- Πορπατώ και κάμω κρότο!
- Άμα σου παίξω μια με το αεροβόλο, τότε θα δούμε ίντα κρότο κάνεις.
- Θα κάμω ταραχή μεγάλη, εε!
- Εε, του την παίξαμε γερά του στύλου ε! ...
- Κακό σκυλί ψόφο δεν έχει. Αλί από μας τσι υπόλοιπους.
- Κάτι μου βρωμεί εμένα επαέ...
- Οι που θα κάτσω να μου κάμεις τη μούρη κιμά γιάντα εσύ 'σαι από τα Σφακιά.
- Για κάτσε, γιατί εγώ δεν το 'χω και σε πολύ να στην εμπουμπουνίσω. Είμαι Κρητικιά εγώ!
- Άμα σου φέρω ρε, τη λαμαρίνα με τα καλτσούνια στην κεφαλή θα σου πω εγώ...
- Καλύτερα να μου περισσέψουν, παρά να μην τα έχω.
- Ίντα λες μωρέ;
- Διάλε τσ' απολειμμάρες σου.
- Ίντα 'ναι τούτο;
- Τι κουζουλαμάρες μωρέ είναι τούτες εδά; Απ' την κεφαλή σου τις βγάνεις;
- Εάν ο γιος μου έκλεψε την κόρη σου καλά της ήκαμε. Γιατί εγώ είμαι Σφακιανός.

- Εγώ είμαι απ' τα Σφακιά.
- Εσείς ρεζιλέψατε την οικογένειά μου. Και αυτή η προσβολή ξεπλένεται μόνο με αίμα.
- Μωρέ, εγώ δεν εφοβήθηκα το χάρο, θα φοβηθώ εσένα;
- Ωραία, λοιπόν! Τότε θα γενεί βεντέτα!
- Ετσά κάνουμε οι Σφακιανοί. Όποια αγαπούμε την παίρνουμε.
- Άμα φύγει ο Γιώργης, θα φύγω και του λόγου μου.
- Μια Κρητικά δε μετανιώνει ποτέ!
- Τση είπα να μπει με το δεξί για να μας κάνει ποδαρικό.
- Κάλλιο το 'χω να φύγω τελείως.
- Εγώ είμαι Κρητικά! Και μια Κρητικά δε μετανιώνει για πάντα!...
- Είμαι Κρητικά εγώ!
- Γιατί εκτός από Κρητικά είμαι και μάνα. Κι είπα, για χάρη τση κόρης μου ας κάμω μια παραχώρηση...
- Να ζήσει η Λεβεντογέννα Κρήτη!!!

2.3.2. ΚΟΙΝΩΝΙΟΓΛΩΣΣΟΛΟΓΙΚΟΣ ΑΞΟΝΑΣ

Η κοινωνιογλωσσολογική ανάλυση στοχεύει να μελετήσει την κρητική διάλεκτο με βάση το κοινωνικό προφίλ των ομιλητών και την περίσταση επικοινωνίας με την οποία συνδέονται οι αναπαριστώμενοι γλωσσικοί κώδικες. Σύμφωνα με την έρευνα Γρίβα και Στάμου (Γρίβα, Ε. & Στάμου, Α.: 2014), καθώς η ελληνική τηλεόραση αποτελεί για τους περισσότερους μαθητές στρατηγική κοινωνικής ενσωμάτωσης, η παρακολούθηση προγραμμάτων αποτελεί ένα μέσο εξοικείωσης με τις αξίες της πλειονοτικής ομάδας. Τα κείμενα της μαζικής κουλτούρας προσελκύουν το ενδιαφέρον των μαθητών με στόχο τη διδασκαλία γνωστικών αντικειμένων, όπως π.χ. η Γλώσσα, με ελκυστικό τρόπο συνδέοντας τον εξωσχολικό γραμματισμό, την καθημερινότητα και τα βιώματα των μαθητών, με τον σχολικό γραμματισμό.

Ένας ιδιαίτερος δείκτης, χαρακτηριστικός στη λειτουργία της αναπαράστασης της γλωσσικής ποικιλότητας είναι το χιούμορ. Βασίζεται στην ασυμβατότητα και την αναντιστοιχία. Εδράζεται σε αυτό που περιμένουμε να συμβεί, όμως δε συμβαίνει. Παραβιάζονται οι αναμενόμενες συμπεριφορές και ανατρέπονται οι δεδομένοι κανόνες. Αυτή η ανατροπή είναι η έκπληξη και το

χιούμορ. Έτσι, οι τηλεοπτικοί χαρακτήρες αναπαριστάνονται με τον πιο ελκυστικό τρόπο, χιουμοριστικά και άρα εύκολα γίνονται αποδεκτοί. Έτσι το χιούμορ γίνεται φορέας κοινωνικών νοημάτων και ιδεολογιών.

Καθώς στο επίκεντρο της κοινωνιογλωσσολογίας βρίσκεται το πόσο και με ποιον τρόπο επιδρά η κοινωνία πάνω στη Γλώσσα, στη συγκεκριμένη μυθοπλασία γίνεται εμφανής η επίδραση της. Η γλώσσα δεν είναι ενιαία και αμετάβλητη, ακόμα και στη ίδια γεωγραφική περιοχή, καθώς περιλαμβάνει κοινωνικές ποικιλίες. Έτσι η Ρένα, η κρητικά πεθερά, χρησιμοποιεί βαρύτερους γλωσσικούς σχεδιασμούς κατά την εκφορά του λόγου της σε σχέση με την αδερφή της, την κόρη της και την υπόλοιπη κρητική κοινωνία, καθώς παρουσιάζεται μια μεσόκοπη, παραδοσιακή κυρία, με συγκεκριμένες αρχές μιας αυστηρής εποχής. Επίσης, ο γιος της, ο Στέλιος, χρησιμοποιεί και αυτός βαρύγδουπες κρητικές ατάκες, καθώς παρουσιάζεται ως ένας νέος, ο οποίος δε συμβαδίζει με τους άλλους νέους της ηλικίας του, λόγω του χαμηλού του μορφωτικού και κοινωνικού επιπέδου. Ακόμη, ο Σφακιανός πατέρας, Γιώργης, αυστηρά τοπικιστής και φανατικός, υπερήφανος γόνος από τα Σφακιά, δεν αλλοιώνει τη δική του γεωγραφική ποικιλία, θεωρώντας τη μοναδικότητα του είδους του και της καταγωγής του.

Και οι τρεις πρωταγωνιστές ανήκουν σε διαφορετική παράδοση και ακολουθούν διαφορετική γλωσσική πορεία, σε σχέση με τους άλλους συμπρωταγωνιστές.

- Η Ρένα εξυμνεί την ξεχωριστή αμετάπειστη κρητικά πεθερά, συμβολίζοντας την εξουσιαστική της αντίληψη, ότι όλα πρέπει να γίνουν κατά την αλάνθαστη βούλησή της, υπερτιμώντας τον ακαμάτη γιο της και υποτιμώντας την κόρη της, τιμωρώντας τις επιλογές της.
- Ο γιος της, ο Στέλιος, ανάξιο παιδί μιας πανάξιας κρητικιάς, συμβολίζει την κακοδιάθεσή του να συμμετέχει στα κοινά, καθώς το μόνο που τον ενδιαφέρει είναι το δικό του κρητικό φαγητό, ο ύπνος του, η καλοπέρασή του, η βόλεψή και η διασκέδασή του, αγνοώντας τις κακές εντυπώσεις που αφήνει το ντύσιμο, η εμφάνισή του και η ανάρμοστη για έναν Κρητικό συμπεριφορά του.
- Ο Γιώργης, ο εχθρός της οικογένειας, εμφανίζεται ως σταθερός, σκληροτράχηλος, γνήσιος απόγονος από τα Σφακιά, ένα σκληρό, αδούλωτο και αφιλόξενο χωριό της ορεινής Κρήτης, συμβολίζοντας την περηφάνεια και το πείσμα των Σφακιανών στις παραδόσεις τους και τις συνήθειές τους, με ένα αίσθημα ανωτερότητας απέναντι στους υπόλοιπους Κρητικούς.

2.3.3. ΣΗΜΕΙΩΤΙΚΟΣ ΑΞΟΝΑΣ

Στον σημειωτικό άξονα μελετάται οτιδήποτε υποστηρίζει την κοινωνική ταυτότητα των χαρακτήρων, εκτός της γλώσσας.

- Εμφάνιση

Η εξωτερική εμφάνιση συχνά υπαγορεύεται στον άνθρωπο από την εσωτερική του κατάσταση. Ο τρόπος που ο καθένας μας παρουσιάζεται στον κοινωνικό περίγυρο σίγουρα επηρεάζεται από το εσωτερικό ιδεολογικό και κοσμοθεωριακό του υπόβαθρο.

Η Ρένα, η πρωταγωνίστρια της «κρητικής πεθεράς», είναι και φαίνεται κυρά στην Κρήτη, τον τόπο της, αναθρεμμένη με τα ήθη και τις παραδόσεις παλαιότερης εποχής. Το ντύσιμό της αυστηρό και συνεσταλμένο δεν παρουσιάζει ακρότητες. Συχνά κάνει χρήση και της μαντίλας στην κεφαλή της για να τονίσει αυτή την αυστηρότητα και την αποφασιστικότητά της. Είναι άτομο που εκπέμπει κυριαρχία στον περίγυρό της και αδιαπραγμάτευτη επιβολή στην οικογένειά της. Το δηλώνει και η μεγάλη τσάντα που κρατάει όταν βγαίνει, υπογραμμίζοντας την εν λόγω επιβολή. Οι μητριαρχικές της καταβολές εκφράζονται στον τρόπο που αντιμετωπίζει την κόρη της, που συχνά την κρίνει για τις δράσεις της και την εμφάνισή της. Παραχαϊδεύει τον κανακάρη της (τον γιο της), παρόλες τις φωνές που του βάζει για το καλό και για την τήρηση των θεσμών και του ονόματος της οικογένειάς της. Συχνά εμφανίζεται και ως ατσαλάκωτη προκειμένου να υπερασπιστεί το καλό όνομα που διαθέτει στην Κρήτη.

- Τα σπίτια

Παρουσιάζονται τα κρητικά σπίτια, όπου διαδραματίζονται οι σκηνές, ως παραδοσιακά νησιώτικα σπίτια. Κυριαρχεί ο πλούσιος στολισμός με παλαιά κειμήλια, με τα όπλα των παππούδων κρεμασμένα στους τοίχους. Το σκηνικό συμπληρώνουν οι ατραντέδες στα τραπέζια, οι χτιστές καμάρες, οι εικόνες στους τοίχους και το αναμμένο καντήλι στο εικονοστάσι πάνω από τις κρητικές λύρες στο καθιστικό.

- Το παραδοσιακό κουρείο

Η εμφάνιση του κουρείου του Γιώργη από τα Σφακιά είναι καθαρά παραδοσιακή. Αναδύεται μια γλυκιά νοσταλγία για όλη αυτή την αίγλη που περιέβαλε τα παραδοσιακά κουρεία. Ένας μικρός χώρος, μια παλιά πολυθρόνα και ένας μικρός καθρέφτης, μια

πετσέτα στον ώμο, μια υπόθεση καθαρά αντρική, όπου χρησιμοποιούνταν η χτένα και το ψαλίδι για το κούρεμα και η φαλτσέτα για το ξύρισμα. Είναι ο χώρος, όπου η αφεντιά του στηρίζει όλη την πατροπαράδοτη παράδοση που μεταβιβάζεται από γενιά σε γενιά.

2.3.4. ΙΔΕΟΛΟΓΙΚΟΣ ΑΞΟΝΑΣ

Στον ιδεολογικό άξονα συνθέτονται τα άλλα επίπεδα ανάλυσης, με απώτερο στόχο την εύρεση του τρόπου, με τον οποίο οικοδομούνται πτυχές της κοινωνικής πραγματικότητας, του λαού της Κρήτης.

Πίσω από το υφολογικό χιούμορ κρύβονται συγκεκριμένες ιδεολογίες γύρω από τις ποικίλες γλωσσικές ετερογένειες της αστικής και μη κρητικής κοινωνίας.

- ✓ Μα στάλα δεν τρως εκείά στον Παράδεισο;
- ✓ Δεν είναι απ' τα χεράκια σου.
- ✓ Δικό μου είναι το όνειρο ό,τι θέλω κάμω.
- ✓ Αυτό είναι κακό σημάδι, κακό σημάδι... (Σταυροκοπιέται και θυμιατίζει τα εικονίσματα).
- ✓ Φτου, φτου, φτου... (Φτύνει τον κόρφο της).
- ✓ Όι δε γίνεται γυναίκα. Δεκαοχτώ χρονών γίνεται. Γυναίκα θα γενεί άμα θα μεγαλώσει.
- ✓ Ιιι, Παναγία μου, είπα και το 'νομά του. Αα, θα πάω στον παπά να με διαβάσει.
- ✓ Ίντα καμώματα είναι αυτά ρε βουίδι, δυτικά κοιμάσαι... Δυτικά κοιμούνται μόνο οι αποθαμένοι.
- ✓ Ο ύπνος δυτικά σημαίνει ότι θα γενεί μεγάλο κακό.
- ✓ Έτσι μιλούνε ρε στη μάνα τους;
- ✓ Πράμα δε με νοιάζει εμένα. Εγώ έχω τύπο!
- ✓ Σταμάτα να γουρσουζεύεις.
- ✓ Απλά σήμερα, πώς να σ' το πω, δεν ξέρω, έχω άσχημο προαίσθημα.
- ✓ Άμα γίνει κάνα κακό, να το ξέρεις. Εγώ θα σε κλέψω και θα σε παντρευτώ.
- ✓ Περίεργα πράγματα συμβαίνουν από το πρωί παππούλη.
- ✓ Είδα το Μανούσο, το στεφάνι μου.
- ✓ Παπάς είμαι, όι ονειροκρίτης.

- ✓ Να με διαβάσεις παππούλη. Για όλα αυτά που μου συμβαίνουνε. Στο σπίτι τα φώτα αναβοσβήνουνε μόνα τους. Ναι... Τα φως βγαίνουνε από τσι πρίζες. Ο Στέλιος εχθές το βράδυ εκοιμήθηκε δυτικά. Και δα που ερχόμαστε σε σένα, ετρακάρουμε με το αμάξι.
- ✓ Ναι, αλλά εγώ είδα τα σημάδια. Και ξέρω να τα ορμηνεύω.
- ✓ Άμε στο καλό και άσε τα σημάδια και τις ορμήνεις. Καλό κι ευλογημένο το όνειρο να λες. Κι όλα θα περάσουν.
- ✓ Απ' το στόμα σου και στου Θεού τ' αυτί, παππούλη.
- ✓ Γιάντα δε πάει ο Μανώλης;
- ✓ Ποιος σε κυνηγάει και κρύβεσαι; Η μαύρη μου η μοίρα.
- ✓ Εμείς είμαστε από τα Σφακιά! Δεν καταλαβαίνουμε πράμα.
- ✓ Ετσά μωρέ εγώ σ' ανάθρεψα;
- ✓ Οι μωρέ, εμένα και τα δυο τα κοπέλια μου Σφακιανά είναι. Και δεν καταλαβαίνουν μήτε μαχαιριά, μήτε Χάρο!
- ✓ Ξεκίνα σου λέω με τη βέσπα, αλλιώς θα σε ξεπετσάσω και θα σου κάμω την προβιά χαλάκι, να σκουπίζω τα πόδια μου.
- ✓ Είμαι κρητικιά εγώ, αλλά εκτός από κρητικιά είμαι και μάνα.
(Έτσι η μάνα συγχωρεί και δίνει την ευχή της για τον γάμο).

Βεντέτα: Ο νόμος τη ανταπόδοσης, γνωστός ήδη από τη Μινωική εποχή, αποτελούσε και εν μέρει αποτελεί το μεγαλύτερο μελανό σημείο της κρητικής κουλτούρας. Για τους Κρητικούς η βεντέτα είναι ένας πανάρχαια «εθιμικά θεσπισμένος τρόπος δικαιοσύνης». Αυτός ο άγραφος νόμος, έγραψε μαύρες σελίδες αφού ξεκλήρισε ολόκληρες οικογένειες και ανάγκασε «κόσμο και κοσμάκη» να ξενιτευτεί προκειμένου να διαφυλάξει τη ζωή των μελών της οικογένειάς του. Αξίζει να αναφερθεί ότι μία από τις μεγαλύτερες βεντέτες στην Κρήτη που ξεκίνησε εν μέσω Γερμανικής Κατοχής το 1941 μεταξύ δύο πολυμελών οικογενειών, στοίχισε τη ζωή σε 140 άνδρες και των δύο αντιμαχόμενων οικογενειών. Παράλληλα, να αναφερθεί ότι στις βεντέτες έμεναν στο απυρόβλητο οι γυναίκες, αφού η γυναίκα «δεν υπολογιζόταν στα ντουφέκια της οικογένειας». Εθιμικό δίκαιο αποτελούσαν και ανάμεσα στις οικογένειες των αντιμαχόμενων οι «μεσίτες», αυτοί που επιδιώκουν τον «σασμό», δηλαδή τη συμφιλίωση. Αν η αποστολή τους ήταν επιτυχής επισφραγιζόταν η διαμεσολάβησή τους με μια βάπτισή ή έναν γάμο, μια «συντεκνιά», όπως λένε στην Κρήτη.

Θρησκόληψία: Διαφαίνεται στην πρωταγωνίστρια πεθερά, κα Ρένα Φραγκιαδουλάκη, μια έντονη θρησκόληπτη συμπεριφορά, που εκδηλώνεται σε πολλές εκφάνσεις της πλοκής της μυθοπλασίας.

Παραδείγματα εκφοράς της τα εξής:

- Βλέπει παντού σημάδια, νιώθει προαισθήματα συχνά δυσοίωνης πρόγνωσης που την ταραάζουν και επηρεάζουν τη συμπεριφορά της, καθώς και των συμμετεχόντων στο έργο.
- Υπάρχει πίστη στην επίδραση των ονείρων, στην «επικοινωνία» με τους πεθαμένους, και στη γενικότερη ονειροπόληση.
- Διαφαίνεται πλήρης παραδοχή του ρόλου του ιερέα, όχι όμως ως ποιμένα που στηρίζει το έργο της σωτηρίας των ανθρώπων, αλλά κατά παραγγελία ως ονειροκρίτη και ονειρομάντη που οφείλει να ανταποκριθεί στις απαιτήσεις κάθε βιώματος μιας σειράς εικόνων, ήχων, ιδεών, συναισθημάτων και μορφών που δημιουργούν μια «αλλοπρόσαλλη» ιστορία χωρίς λογική αλληλουχία της πραγματικότητας.
- Πιστεύουν στη μοίρα, τη γουρσουζιά και το πεπρωμένο και ιδιαίτερος στη «μαύρη» μοίρα περιμένοντας το κακό και ανεπανόρθωτο. Η μοίρα τους κυνηγάει αλλά αυτοί κρύβονται για να σωθούν.
- «Δυτικός ύπνος». Θεωρούν ότι πρέπει να κοιμούνται με το πρόσωπο να κοιτάζει προς την Ανατολή, γι' αυτό η πρωταγωνίστρια μαλώνει το γιό της Στέλιο να αλλάξει φορά στο κρεβάτι του και να μην κοιμάται δυτικά.

Ψέμα: Η Σοφία, η κόρη της Ρένας αραδιάζει ένα σωρό ψέματα προκειμένου να πετύχει τον στόχο της κρυφά από τη μάνα της. Το ίδιο και η Βάσω, η αδερφή της Ρένας με ψέματα και νοήματα προσπαθεί να την αποπροσανατολίσει. Χαρακτηριστικό της κρητικής πρακτικής είναι η εύκολη εκφορά του ψέματος, ίδιον άλλωστε από τα αρχαία χρόνια, σύμφωνα με τη διαπίστωση του Αποστόλου Παύλου «Κρήτες ἀεὶ ψεῦσται, κακὰ θηρία, γαστέρες ἀργαί» (Προς Τίτον 1, 12), συνηγορώντας με τη γνώμη του Επιμενίδη, που ήταν ιερέας της Κνωσσού τον 6ο αιώνα π.Χ. και αναφέρεται στο ποίημα «Μίνως». Με βάση τη φράση του αυτή ότι οι Κρήτες είναι ψεύτες, διατυπώθηκε κατά τον 19ο αιώνα το εξής λογικό παράδοξο, γνωστό και ως παράδοξο του Επιμενίδη:

Ο Επιμενίδης λέει ότι όλοι οι Κρήτες είναι ψεύτες

Ο Επιμενίδης είναι Κρητικός

Άρα ο Επιμενίδης λέει ψέματα

Άρα οι Κρήτες λένε την αλήθεια

Άρα και ο Επιμενίδης λέει την αλήθεια

Άρα οι Κρήτες είναι ψεύτες κ.ο.κ.

Φαίνεται πάντως από το ποίημα ότι ο Επιμενίδης δεν το έθεσε ως παράδοξο, αλλά εννοούσε τους υπόλοιπους Κρήτες πλην του εαυτού του.

Καταγωγή: «Είμαι Κρητικά εγώ». Συχνά χρεώνεται στους Κρητικούς ένας υπερβολικός τοπικισμός. Το γεγονός αυτό δεν είναι βέβαια τυχαίο αφού συνδέεται με προσπάθειες αιώνων, ποταμούς αιμάτων και ιδρώτα. Είναι ό,τι απομένει μέσα στο ιστορικό διάβα για να υπερηφανεύεται αυτός που κληρονομικά το απέκτησε. Ως εκ τούτου, η Κρήτη και τα όσα αυτή πρεσβεύει αποτελούν ικανούς λόγους για να νοιώσει κανείς τοπικιστής. Είναι κοινωνιολογική αλήθεια ότι ο αγνός τοπικισμός δεν ξεφυτρώνει από το πουθενά, εδράζεται στο ιστορικό γίγνεσθαι. Αρκεί βέβαια να μη νοιώθει κάποιος ότι όλοι οι άλλοι υστερούν, είναι υποδεέστεροι και θα πρέπει να υποτιμώνται.

Στο πλαίσιο αυτό κινούμενη η πρωταγωνίστρια Ρένα, έχοντας το ιστορικό υπόβαθρο μιας γυναικοκρατίας της περιόδου του Μινωικού πολιτισμού, θεωρεί ότι είναι ο στύλος της οικογένειας, ο βιγλάτορας, ο φορέας των ιδεών και τηρητής των παραδόσεων. Εμφορεύεται από τον κρητικό αέρα που αγκαλιάζει Ψηλορείτες, Λευκά Όρη, Σφακιανές Μαδάρες και Σαμαριές, δροσίζεται στα αγιασμένα νερά του Μάλου και της Πρέβελης, απαγκιάζει στους Καλούς Λιμένες και ξαποσταίνει στα γαλανά νερά του Φοινικοδάσους και αρωματίζεται από τα κεδρόδασα της Γαύδου. Ας μην παραβλέψουμε ότι η πρωταγωνίστρια είναι χήρα, ως εκ τούτου επωμίζεται το διπλό γονεϊκό ρόλο κι ας μη φοράει στιβάνια αλλά μακριά φουστάνια.

«Είμαι Σφακιανός εγώ». Ο Γιώργης (ο εντέλει συμπέθερος της πρωταγωνίστριας και αδυσώπητος εχθρός της) παρουσιάζεται τηρητής των αυστηρών σφακιανών παραδόσεων. Υπερηφανεύεται για την καταγωγή του, αδιάλλακτος, με άσπονδη έχθρα προς την οικογένεια της πρωταγωνίστριας, που κρατεί το μίσος προς το σόι της Ρένας, γιατί δεν του επέτρεψαν να παντρευτεί την αδελφή της Βάσω.

Η τιμή και το όνομα στο χωριό

«Για ένα όνομα ζω εγώ στο χωριό, δεν μπορεί ο γιός του οχτρού να παντρευτεί την κόρη μου»

Η με τόσο ένταση και στόμφο δήλωση της πρωταγωνίστριας Ρένας αντανακλά τα μύχια πιστεύω της, για την αξία της τιμής και συνάμα του ονόματος στο χωριό. Εξάλλου με τη λιτή, αλλά περιεκτική σε περιεχόμενο φράση, **«Η τιμή τιμή δεν έχει και χαράς τον που την έχει»** ο θυμόσοφος λαός ανέδειξε σε ύψιστο μέγεθος την ατομική αλλά και οικογενειακή τιμή του ανθρώπου. Η έννοια της τιμής, άρρηκτα συνδεδεμένη με την αξιοπρέπεια, τον σεβασμό και την ηθική του κάθε ανθρώπου, καθίσταται πρωταρχικό μέλημα (κυρίως για μας τους Έλληνες και ιδίως τους Κρητικούς) των μελών μιας οικογένειας. Κατά το παρελθόν δε, γίναμε μάρτυρες αποτρόπαιων εγκλημάτων, προφανώς αδικαιολόγητων, μέσα σε διαφορετικά πολιτιστικά και κοινωνικά περιβάλλοντα κάθε περιοχής. Ιδίως στις μικρές τοπικές κοινωνίες στον Ελλαδικό χώρο, η τιμή και η έστω υποψία παραβίασής της είχε κατά το παρελθόν (έχει και στο παρόν;) βαρύνουσα σημασία ως προσβολή του οικογενειακού ιστού. Αλλά και σε πιο «light» εκδοχές της τιμής, όταν διασύρεται για άλλους λόγους η οικογενειακή τιμή, εξακολουθεί να αποτελεί στοιχείο του «άγραφου ηθικού κανόνα βιοτής» που ρυθμίζει την εκάστοτε συμπεριφορά. Έτσι η συκοφαντία μέλους της οικογένειας σε μια κλειστή κοινωνία, η αμφισβήτηση της αξίας των οικογενειακών προτύπων, η υποτίμηση του προσώπου και η εν γένει απαξίωση μέλους της, αποτελούν επίσης προσβολή της οικογενειακής τιμής. Εξ ου και το λαϊκό: **«Καλύτερα να σου βγει το μάτι παρά το όνομα»**.

Η αρχαιοελληνική λέξη «φιλότιμο» και η μεσαιωνική «μπέσα», βασικά ως προς το περιεχόμενο χαρακτηριστικά της ελληνικής ψυχής είναι, παρά τη σημερινή άμβλυση, βαθιά ριζωμένες στον ψυχισμό του Έλληνα και έπαιξαν και ίσως και στις μέρες μας να παίζουν, ρόλο στην εποχή της των πάντων αμφισβήτησης και ανατροπής.

3. ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Στόχος ως προς το **λεξιλόγιο** για τον κάθε μαθητή είναι η αποσαφήνιση, η σταθεροποίηση, ο εμπλουτισμός, η διεύρυνση και η ενεργοποίηση του ατομικού του λεξιλογίου. Ως προς τη **λογοτεχνία**, στόχος αποτελεί η επαφή του μαθητή με καταξιωμένα από αισθητικής απόψεως κείμενα της ελληνικής έντεχνης και λαϊκής λογοτεχνίας, η εξοικείωση με το εξωσχολικό βιβλίο,

η σταδιακή εξοικείωση των μαθητών με την τοπική, την εθνική και παγκόσμια λογοτεχνία ακόμα και με πιο επεξεργασμένες και διευρυμένες δυνατότητες της γλώσσας, καθώς και η ενθάρρυνσή τους να αναπτύξουν τη φαντασία τους. Ως προς τη **γραμματική**, στόχος είναι η πρακτική συνειδητοποίηση των βασικών στοιχείων της δομής και της λειτουργίας της γλώσσας, η διαίσθηση και η πρακτική εφαρμογή των κανόνων στην επικοινωνία σε επίπεδο κειμένου, πρότασης, λέξης. Ως προς τη **διαχείριση της πληροφορίας**, στόχος είναι η κατάκτηση δεξιοτήτων, αναζήτησης, αξιολόγησης και επεξεργασίας πληροφοριών και αποκωδικοποίηση οπτικών και ακουστικών σημάτων – μηνυμάτων γλωσσικών και μη. Οι ανωτέρω στόχοι επιτυγχάνονται επαρκώς με την επαφή του μαθητή με τα εν λόγω λογοτεχνικά κείμενα και τα κείμενα μαζικής κουλτούρας, καθώς η κριτική ανάγνωση μυθοπλαστικών κειμένων (Στάμου, Α.: 2012) συνάδει με το τετραμερές προαναφερθέν αναλυτικό πλαίσιο.

Γ'

**«Φέρε πανιέρι κάστανα, πανιέρι λεπτοκάρυα
και φέρε και γλυκό κρασί να πιουν τα παλληκάρια»**

1. ΜΕΘΟΔΟΙ ΚΑΙ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΑ ΣΠΟΥΔΩΝ

Η εκπαίδευση έχει στηριχτεί στην παραδοχή ότι κάθε γλωσσική κοινότητα χρησιμοποιεί μια ομοιογενή γλώσσα. Τα τελευταία χρόνια όμως, αυτή η «γλώσσα της εκπαίδευσης» προβληματίζει έντονα. Η γλωσσική ποικιλία στην Ελλάδα αναγνωρίζεται και το πολιτικό αίτημα για την ενίσχυσή της ενδυναμώνεται. Ο σεβασμός της κοινωνικής ταυτότητας και γλώσσας του άλλου πρέπει να υλοποιηθεί σε ένα σχολείο, όπου καλλιεργείται το γλωσσικό πρότυπο κάτω από μια σχολική νόρμα.

Ανάμεσα, όμως, στη διδασκαλία της επίσημης σχολικής νόρμας και στην επιθυμία να διατηρηθεί η ελληνική παράδοση υπάρχει μια αντίφαση. Πολλά είναι τα προβλήματα που προκύπτουν από τη σχέση αυτή. Πρώτον, υπάρχει μια διαφορά ανάμεσα στη σχολική νόρμα και τη μητρική γλωσσική ποικιλία ορισμένων μαθητών. Άλλο πρόβλημα είναι η ελλιπής περιγραφή της γλωσσικής ποικιλίας. Και ένα ακόμη πιο σημαντικό είναι ο τρόπος να εφαρμοστεί ένα διαφοροποιημένο πρότυπο διδασκαλίας της γλώσσας, όπου καμία ποικιλία δε θα αποκλείεται, αλλά θα είναι μέρος της διδασκόμενης ύλης.

Οι εμπειρίες κάποιων εκπαιδευτικών, που αντιμετώπισαν μαθητές που μιλούσαν μια γλωσσική ποικιλία, δείχνουν πως δόθηκε στα παιδιά η ευκαιρία να γνωρίσουν θέματα γλώσσας και πολιτισμού, ενσωματώνοντας δημιουργικά τη γεωγραφική γλωσσική ποικιλία στην τάξη τους, ευαισθητοποιώντας τα να χρησιμοποιούν γλωσσικές ποικιλίες σε διάφορα περιβάλλοντα. Οι επιστήμονες είναι πεπεισμένοι ότι η γλωσσική ποικιλία μπορεί να ενταχθεί στη γλωσσική διδασκαλία κάθε εκπαιδευτικής βαθμίδας. Ωστόσο, για να επανεξετάσουν προγράμματα σπουδών σχετικά με τη Γλώσσα, πρέπει να έχουν στον νου τους ζητήματα που αφορούν την παγκόσμια σκηνή και την κοινωνία. Εδώ και μερικά χρόνια επιστήμονες-εκπαιδευτικοί από την ευρωπαϊκή κοινότητα έχουν στόχο να ξεκινήσει ένας διάλογος, όπου θα καλούνται τα μέλη της να διαμορφώσουν νέους τύπους γραμματισμού και νέες θέσεις απέναντι στην πολυπολιτισμικότητα και την πολυγλωσσία. Στο διευρυμένο παγκοσμιοποιημένο περιβάλλον ένας από τους στόχους των προγραμμάτων σπουδών είναι η ανάπτυξη δεξιοτήτων, η παροχή γνώσεων και η διαμόρφωση στάσεων που δίνουν τη δυνατότητα στους μαθητές να ενεργούν με βάση την παγκοσμιοποίηση. Η πολιτισμική ετερογένεια επιδρά σημαντικά στα γλωσσικά προγράμματα, γιατί πιέζει να μη σχεδιαστούν με βάση ένα μονόγλωσσο ήθος.

Ωστόσο, μέχρι πρότινος, η Ελλάδα ήταν ανέτοιμη για αλλαγή στο εκπαιδευτικό της σύστημα. Από τη μία μεριά, η ελληνική επικράτεια ήταν συνδεδεμένη με υποτιμημένες γλώσσες (τουρκικά, σλαβικά, αλβανικά), περιθωριοποιημένες πολιτικά και από την άλλη, με υπερτιμημένες (γαλλικά, αγγλικά), άξιες για διεθνή επικοινωνία. Για να μπορέσει να επιβεβαιώσει τον ευρωπαϊκό χαρακτήρα της, καθιέρωσε την καθαρεύουσα ως επίσημη γλώσσα. Κάθε άλλη γλώσσα, μητρική, δημοτική ή οποιαδήποτε διάλεκτος θεωρήθηκε «ρύπος», «φθορά», «επιμειξία».

Η άποψη ότι μία γλωσσική κοινότητα χαρακτηρίζεται από ομοιογένεια είναι επιστημονικά λανθασμένη. Ωστόσο, επιβλήθηκε και διαδόθηκε μια κοινή γλώσσα, που θα έδινε ίσες ευκαιρίες πρόσβασης στη γνώση, στον επαγγελματικό στίβο και στην κοινωνική ζωή. Με τη βοήθεια γραμματικών και επικοινωνιακών εγχειριδίων διαμορφώνεται μια σχολική πρότυπη νόρμα και διδάσκεται στα σχολεία, χωρίς να λαμβάνεται υπ' όψη η παρουσία άλλων ποικιλιών. Ανάμεσα στους στόχους των αναλυτικών προγραμμάτων και στις πρακτικές τους εφαρμογές διαπιστώνεται ασυνέπεια, καθώς ο μαθητής θέλει με έναν δικό του τρόπο να εκφράσει κάτι.

Για να αποφύγουν οι διαλεκτόφωνοι μαθητές τον στερεότυπο και τυποποιημένο λόγο, κρίνεται απαραίτητη η διδασκαλία κειμενικών ποικιλιών σε αυθεντικό γλωσσικό υλικό, σε πραγματικά συγκείμενα επικοινωνίας, όπως ταιριάζουν με τις αρχές της επικοινωνιακής προσέγγισης.

Προβληματισμοί ποικίλοι διατυπώνονται τα τελευταία χρόνια σχετικά με την ομογενοποίηση ή την επιβίωση της γλωσσικής ποικιλίας. Οι γλώσσες στον πλανήτη απειλούνται. Όμως, η πανεπιστημιακή κοινότητα εκφράζει **αισιοδοξία**. Διεθνής προσπάθεια εντείνεται να διασώσει απειλούμενες γλώσσες και δεύτερο αξιοσημείωτο ότι πολλές από αυτές που εξαφανίζονται αντικαθίστανται από άλλες.

Εκείνο που είναι φανερό παγκοσμίως είναι το ότι διαμορφώνεται μια **θετική στάση** απέναντι στη γλωσσική διαφορά. Το θέμα έχει πάρει σοβαρές διαστάσεις, καθώς και το BBC επιτρέπει την ανέλιξη, προβολή, προστασία και συντήρηση των γλωσσικών ποικιλιών. Το μέσο, όμως, που ιδιαιτέρως βοηθάει στην ανάδειξη της γλωσσικής ποικιλίας είναι το διαδίκτυο, που έχει δώσει χώρο και τρόπο σ' όλες τις ομάδες, καθώς η συμβατική διαγλωσσική επικοινωνία δύσκολα θα μπορούσε να συμβάλει στην ανέλιξή της.

Υπό το πρίσμα της παιδαγωγικής του κριτικού γραμματισμού η γλωσσική διδασκαλία οφείλει να αγκαλιάσει τις τοπικές ιδιαιτερότητες. Οι κοινωνικές και γλωσσικές διαφορές των μαθητών διαπραγματεύονται με σεβασμό. Τα σχολεία πρέπει και μπορούν να υπηρετήσουν την παγκόσμια προσπάθεια διεύρυνσης και εμβάθυνσης της γλωσσικής πολυμορφίας.

Στα Προγράμματα του Νέου Σχολείου (2011) η γλώσσα αντιμετωπίζεται ως μια γνωστική διαδικασία, αλλά και ως μία πρακτική που καλλιεργεί τις γλωσσικές και επικοινωνιακές δεξιότητες με στόχο την κριτική επίγνωση μέσα από συστηματική αναφορά σε πολυγραμματισμούς. Θεμελιώδης στόχος είναι οι μαθητές να αποκτήσουν τις ιδιότητες ενός κριτικού και σε εγρήγορση ατόμου.

2. ΔΙΔΑΚΤΙΚΗ ΠΡΟΤΑΣΗ ΚΡΗΤΙΚΗΣ ΔΙΑΛΕΚΤΟΥ

Σύμφωνα με τον καθηγητή Κ. Ντίνα, τη σημερινή εποχή, παρόλη τη διαφαινόμενη ομογενοποίηση που επιχειρείται υπό την επίδραση της παγκοσμιοποίησης της οικονομίας και της επικράτησης του διαδικτύου, οι διάλεκτοι και η γλωσσική ποικιλία γενικά αντιμετωπίζονται με ιδιαίτερα θετικό πνεύμα ως φορείς πολιτιστικών και γλωσσικών αξιών (Ντίνας, Κ.: 2015).

Με τέτοιο θετικό πνεύμα, ως ισότιμης με την κυρίαρχη Νεοελληνική Κοινή, θα επιχειρήσουμε να παρουσιάσουμε μια **διδασκαλία πρότασης κρητικής διαλέκτου** στη διδασκαλία του γλωσσικού μαθήματος στην **Ε΄ Δημοτικού**, με σκοπό να εντοπιστούν τα ιδιοματικά στοιχεία της και να διακριβωθεί ο βαθμός συμβολής τους στην αξιοποίηση της αποτύπωσης της γλωσσικής ποικιλίας στη λογοτεχνία, επιβεβαιώνοντας τη δύναμη και τη δυναμική της.

Η κρητική γλώσσα είναι μια διάλεκτος της κοινής νεοελληνικής. Είναι μια ζωντανή παραδοσιακή γλώσσα με μοναδικά χαρακτηριστικά, με δικό της ηχόχρωμα και ξεχωριστό στίγμα, καθώς έχει συγκεκριμένους φωνητικούς, μορφολογικούς και συντακτικούς κανόνες.

Με τον όρο **γλώσσα** γίνεται σιωπηρή αποδοχή της «επίσημης γλώσσας», που αναπτύσσεται μέσα στα εδαφικά όρια μιας πολιτικής ενότητας και επιβάλλεται ως η νόμιμη και αναγνωρισμένη, που ακολουθεί την κρατική πορεία και προωθείται από το σχολείο, τη δημόσια διοίκηση και τους θεσμούς (Σεργίδου, Θ.: 2016). Η υποχρεωτική εκπαίδευση και η ευρεία χρήση των ΜΜΕ ευνοούν την κοινή νεοελληνική γλώσσα (Ακαδημία Αθηνών).

Ο όρος **διάλεκτος** χρησιμοποιείται για ποικιλίες που δεν έχουν παγιωμένη γραπτή μορφή ή παράδοση, δεν επιτελούν δημόσιες και επίσημες λειτουργίες και δεν διδάσκονται στην εκπαίδευση, αποτελούν όμως στοιχείο πολιτισμικής παράδοσης. Όπως αναφέρει ο Παναγιωτίδης (Παναγιωτίδης, Φ.: 2006), η σχέση γλώσσας και διαλέκτου είναι μια παρεξηγημένη διαφορά. Η

διαφορά τους δεν είναι γραμματική και λεξιλογική, άρα αντικειμενική και ενδογλωσσική. Είναι ζήτημα κοινωνικό, πολιτικό, ιστορικό.

Η **διάλεκτος** ορίζεται σε σχέση με τη γλώσσα. Κατά την τυπική πτυχή, διάλεκτοι είναι υποδιαιρέσεις της γλώσσας, που παρουσιάζουν τυπικές ομοιότητες (Δελβερούδη, Ρ.: 2001). Κατά τη λειτουργική πτυχή, η διάλεκτος δεν είναι κωδικοποιημένη, τη χρησιμοποιεί μικρή ομάδα χωρίς ιδιαίτερη μόρφωση και οι ομιλητές των διαλέκτων χρησιμοποιούν και την καθιερωμένη γλώσσα ως γλώσσα συνεννόησης.

α. Οι δυο γλωσσικές ποικιλίες γλώσσα και διάλεκτος εκτός από τις εμφανείς διαφορές τους έχουν και πολλές δομικές ομοιότητες. **β.** Η γλώσσα θεωρείται ότι είναι πλουσιότερη από μία διάλεκτό της. **γ.** Η αμοιβαία κατανόηση και η κοινή συνεννόηση ανάμεσα στις γεωγραφικές και κοινωνικές ομάδες, έτσι ώστε να επιτυγχάνεται συνεκτικότητα και ενοποίηση, είναι τρία εμφανή σημεία - κριτήρια για τον διαχωρισμό γλώσσας και διαλέκτου (Κακριδή, Μ.: 2007).

Εκείνο όμως το χαρακτηριστικό που διακρίνει τη γλώσσα από τη διάλεκτο και υπερέχει κατά κράτος από τα προηγούμενα είναι **το κύρος** που απολαμβάνει στον τόπο επικράτειάς της, το οποίο προέρχεται από τις συγκυρίες που επέβαλαν τη συγκεκριμένη νόρμα και ενισχύεται από τις επίσημες περιστάσεις που υπαγορεύουν τη χρήση της (Δελβερούδη, Ρ.: 2001).

Σύμφωνα με το λεξικό της Κοινής Νεοελληνικής, **κύρος** σημαίνει η αναγνωρισμένη από όλους αξία ενός πράγματος, με πλήρη αποδοχή, σεβασμό και εμπιστοσύνη. Έχοντας υπ' όψη τον ορισμό αυτό, αλλά και την άποψη του Ντίνα ότι η διάκριση δεν μπορεί να οριστεί με επιστημονικά κριτήρια, αλλά ότι η γλώσσα ξεχωρίζει από τη διάλεκτο γιατί έχει κύρος (Ντίνας, Κ.: 2017), αποδίδουμε στη γλώσσα την αξία, την ισχύ, την εγκυρότητα, το σεβασμό και την επιβολή, έναντι της διαλέκτου, καθώς τη χρησιμοποιεί το εκπαιδευτικό και διοικητικό σύστημα και την επιβάλλει η κρατική εξουσία. Ασφαλώς και στο σχολείο, και γενικά στον χώρο της εκπαίδευσης, διδάσκεται η Κοινή Νεοελληνική και βεβαίως επιδιώκεται η γλωσσική ομοιομορφία, καθώς αποτελεί στοιχείο ενότητας της εθνικής και πολιτιστικής μας ταυτότητας.

Τα παιδιά που γεννήθηκαν με την κρητική διάλεκτο ως μητρική γλώσσα, κατέκτησαν αδιάκριτα, αβίαστα και ασυνείδητα τη γλώσσα τους χωρίς να τη διδαχθούν με συστηματικό τρόπο, αλλά αποσπασματικά και ελλειπτικά. Ο αυθόρμητος τρόπος εισαγωγής των εννοιών αλλά και των κανόνων γίνεται έμμεσα και χωρίς ευκρίνεια. Εντούτοις είναι μια διαδικασία σύνθετη.

Αυτή η επαναλαμβανόμενη γλώσσα του σπιτιού και της καθημερινότητας γίνεται αποδεκτή στο σχολείο, καθώς οικοδομείται πάνω στη συμπληρωματική σχέση που επιτελείται ανάμεσα στην επίσημη Νεοελληνική Κοινή και τη διάλεκτο, που ως γλωσσική ποικιλία αποτελεί μέσο για καλλιέργεια του κριτικού γραμματισμού.

Ένας σημαντικός παράγοντας που επηρεάζει και διαμορφώνει τη συμπεριφορά των μαθητών ως προς την εστίαση της προσοχής και την κατανόηση των κειμένων είναι το **ενδιαφέρον**. Είναι το πιο απαραίτητο στοιχείο της εκπαιδευτικής διαδικασίας που δραστηριοποιεί και ενεργοποιεί τον μαθητή να στρέψει την προσοχή του σε θέματα που θα ικανοποιήσουν τις ανάγκες του και θα τον βοηθήσουν να αξιοποιήσει τις δυνατότητές του. Από την πλευρά του εκπαιδευτικού απαιτείται αγώνας και στρατηγική, για να κεντρίσει και να διατηρήσει το ενδιαφέρον του μαθητή. Ο σχεδιασμός λοιπόν της διδασκαλίας θα πρέπει να έχει τους εξής στόχους: i) οι εργασίες να έχουν σχέση με τα ενδιαφέροντα και την εξωσχολική ζωή των μαθητών, ii) η όλη εκπαιδευτική διαδικασία να καλύπτει τις ανάγκες των μαθητών, iii) οι μαθητές να συμμετέχουν στη διαδικασία της αξιολόγησης, iv) να είναι γνωστικά εύκολο το αντικείμενο της διδασκαλίας, v) να μπορεί να πραγματοποιηθεί συνεργασία μεταξύ των μαθητών σε επίπεδο ομάδων (Elliot, S.et al.: 2008).

Σύμφωνα με τα Βιβλία του δασκάλου βασική μονάδα επικοινωνίας και σταθερό σημείο αναφοράς στη διδακτική της Γλώσσας είναι **το κείμενο**. Το κείμενο που λειτουργεί ως γλωσσικό σύστημα επικοινωνίας σε πραγματικές συνθήκες. **Πραγματικές συνθήκες** σημαίνει: κείμενα αυθεντικά, επικοινωνιακά, που ολοκληρώνονται και αξιολογούνται από τον μαθητικό λόγο. **Αυθεντικά**, γιατί προέρχονται από τον κοινωνικό χώρο, έχουν παραχθεί από έναν πραγματικό ομιλητή, μεταφέρουν ένα πραγματικό μήνυμα και είναι συνδεδεμένα με την πραγματική ζωή των μαθητών προετοιμάζοντάς τους για περιστάσεις πραγματικής επαφής με τον κόσμο. Είναι γνήσια κείμενα προφορικά ή γραπτά, έχουν κατασκευαστεί από φυσικά πρόσωπα σε φυσικές ομιλίες και δε δημιουργήθηκαν για διδακτικούς σκοπούς. Οι μαθητές εκτίθενται στην πραγματική γλώσσα και μπορούν να αλληλοεπιδράσουν με αυτή. **Επικοινωνιακά**, ώστε να γίνονται κατανοητές και επεξεργάσιμες από τους μαθητές οι παράμετροι: ποιος μιλάει, σε ποιον απευθύνεται, τι θέλει να πει, ποιο είναι το θέμα του, πού διαδραματίζεται, πότε εκτυλίσσεται. **Αξιολογικά**, ώστε να εμπλέκεται ενεργά ο μαθητής, να αναλαμβάνει πρωτοβουλίες, να παράγει γλωσσικό υλικό και να διαχειρίζεται με άνεση και ικανότητα τη μαθησιακή του πορεία.

Ακολουθεί διδακτική πρόταση πάνω σε λογοτεχνικό κείμενο, στα Κρητικά κάλαντα Χριστουγέννων, που είναι ένα δίωρο σχέδιο δράσης διαθεματικής προσέγγισης. Ο δάσκαλος γίνεται συντονιστής της εκπαιδευτικής διαδικασίας και παροτρύνει με τις ερωτήσεις κατανόησης να πραγματοποιηθούν διερευνητικές δράσεις και διαθεματικές εργασίες. Λογοτεχνία και Γλώσσα συνδυάζονται αρμονικά καθώς επιτελούν έργο πολιτισμικής προσέγγισης.

Οι μαθητές αναμένεται να συνειδητοποιήσουν τα δομικά και τα γλωσσικά χαρακτηριστικά του ποιήματος, όπως επίσης και τις ιδεολογικές, τις κοινωνικές και πολιτιστικές ταυτότητες που αναδύονται μέσα από αυτό. Να εντοπίσουν τα γλωσσικά στοιχεία της ιδιοτυπίας της γοητευτικής κρητικής διαλέκτου στο συγκεκριμένο κειμενικό είδος, τα οποία συνεργούν οργανωτικά για τη σύσταση και κατανόησή του.

3. ΕΙΔΙΚΟΙ ΣΤΟΧΟΙ

Στο Δημοτικό σχολείο, σύμφωνα με τα ΑΠΣ και τα ΔΕΠΠΣ, **στόχοι** της διδασκαλίας στο μάθημα της Γλώσσας είναι: (βιβλία δασκάλου)

- να μπορεί ο μαθητής να χρησιμοποιεί τα γλωσσικά μέσα με τρόπο αποτελεσματικό και κατάλληλο για κάθε είδος λόγου ή κειμένου και για κάθε ειδική περίπτωση επικοινωνίας
- να μπορεί να διαβάζει κείμενα και να απαντά σε ερωτήσεις κατανόησης
- να αναπτύξει τον προφορικό του λόγο με ειδικό λεξιλόγιο και επίσημο επίπεδο λόγου και να καλλιεργήσει την επικοινωνιακή ικανότητα
- να μπορεί να διαβάζει μεγαλόφωνα χρωματίζοντας τη φωνή του
- να καλλιεργήσει τον γραπτό λόγο χρησιμοποιώντας πλούσιο λεξιλόγιο και δομημένο συντακτικό και μορφολογικό επίπεδο λόγου
- να καταστεί εμφανής ο δυναμικός χαρακτήρας του γλωσσικού φαινομένου, ώστε να γίνει εμβάθυνση, αντίσταση και αναστοχασμός.

Ειδικοί στόχοι για τη συγκεκριμένη πρόταση διδασκαλίας είναι:

- να συνειδητοποιήσουν οι μαθητές ότι η ελληνική γλώσσα διαιρείται οριζόντια σε γεωγραφικές ποικιλίες και ότι οι διάφορες διάλεκτοι και τα ιδιώματα συνθέτουν την Κοινή Νεοελληνική και την τροφοδοτούν με γλωσσικό υλικό
- να εκτιμήσουν και να αγαπήσουν τις πηγές του γλωσσικού μας πλούτου και να τυγχάνουν θετικής αποδοχής όσοι χρησιμοποιούν στην ομιλία τους μη πρότυπη ποικιλία
- να σέβονται τις γλωσσικές ιδιαιτερότητες και να αποκτήσουν τη δεξιότητα να διαχειρίζονται διαλέκτους, ύφος, σημειολογικές διαφορές, αλλαγή κωδίκων, δια-γλώσσες και υβριδικά διαπολιτισμικά είδη λόγου (Ντίνας, Κ. & Ζαρκογιάννη, Ε.: 2009)
- να επισημάνουν τη λειτουργική σημασία των διαλεκτικών στοιχείων της Κρητικής ποικιλότητας και να αναγνωρίσουν την ομορφιά, τη ζωντάνια, τον ρεαλισμό και τη λεβεντιά της.

4. ΚΡΗΤΙΚΑ ΚΑΛΑΝΤΑ ΧΡΙΣΤΟΥΓΕΝΝΩΝ

Καλήν εσπέραν άρχοντες, αν είναι ορισμός σας
 Χριστού τη θεία Γέννηση να πω στ' αρχοντικό σας.
 Χριστός γεννάται σήμερα εν Βηθλεέμ τη πόλη
 οι ουρανοί αγάλλονται χαίρετ' η κτίσις όλη.
 Εντός σπηλαίου τίκτεται, εν φάτνη των αλόγων
 ο Βασιλεύς των ουρανών και ποιητής των όλων.

Εκ της Περσίας έρχονται τρεις μάγοι με τα δώρα
 άστρο λαμπρό τους οδηγεί χωρίς να λείψει ώρα.
 Φτάσαντες εις Ιερουσαλήμ με πόθον ερωτώσι
 πού εγεννήθη ο Χριστός να πάν να τον ευρώσι!
 Διά Χριστόν ως ήκουσε ο βασιλεύς Ηρώδης
 αμέσως εταράχθηκε έγινε θηριώδης.
 Ότι πολλά φοβήθηκε διά τη βασιλεία
 μην του την πάρει ο Χριστός και χάσει την αξία.
 Κράζει τους μάγους και ρωτά πού ο Χριστός γεννάται;
 Εις Βηθλεέμ ηξεύρομεν ως η γραφή διηγάται.

Γεννάται κι αναθρέφεται με μέλι και με γάλα
το μέλι τρών οι άρχοντες το γάλα οι αφεντάδες
και στο μελισσοβότανο να λούζονται οι κυράδες.

Κερά ψηλή κερά λιγνή κερά καμαροφρύδα
κερά μου τον υγιόκα σου και τον πρωτότοκό σου
για λούστονε για χτενιστον για στείλτον στο σχολειό του
να τονε δείρει ο δάσκαλος με τρία κλωνάρια μόσχο
και να του σκούξουν τα παιδιά: μωρέ μοσκοδαρμένε
μωρέ και που 'ν' τα γράμματα, μωρέ και που 'ν' ο νους σου;

Κερά καμαροτράχηλη και φεγγαρομαγούλα
και κρουσταλίδα του γιαλού και πάχνη από τα δέντρα.
Απού τον έχεις τον υγιό το μοσχοκανακάρη
λούζεις τον και χτενίζεις τον και στο σχολειό τον πέμπεις.
Κι ο δάσκαλος τον έδειρε μ' ένα χρυσό βεργάλι
και η κυρά δασκάλισσα με το μαργαριτάρι.
Έχετε γιο στα γράμματα που σέρνει το κοντύλι
να του τ' αξώσει ο Θεός να βάλει πετραχήλι.

Επόμαμε του γιόκα σας να πούμε και τση κόρης
έχετε κόρη όμορφη γραμματικός τη θέλει
μ' αν είναι και γραμματικός πολλά προουκιά γυρεύγει.

Είπαμε δα για την κερά ας πούμε και τση βάγιας
άψε βαγίτσα το κερί, άψε και το λυχνέρι
και κάτσε και ντουσουντισε ήντα θα μας εφέρεις.
Για απάκι, για λουκάνικο, για χοιρινό κομμάτι
κι από τον πείρο του βουτσού να πιούμε μια γεμάτη.
Κι από τη μαύρη όρνιθα κανένα αυγουλάκι
κι αν το 'χει κάνει η γαλανή ας είναι ζευγαράκι
κι από το πιθαράκι σου λάδι ένα κουρουπάκι
κι αν είναι κι ακροπλιάτερο βαστούμε και τ' ασκάκι.

Φέρε πανιέρι κάστανα, πανιέρι λεπτοκάρυα
 και φέρε και γλυκό κρασί να πιουν τα παλληκάρια.
 Κι αν είναι με το θέλημα άσπρη μου περιστέρα,
 ανοίξετε την πόρτα σας να πούμε «καλησπέρα».

Ακόμα δεν τον ηύρικες τον μάνταλο ν' ανοίξεις
 να μας κεράσεις μια ρακή κι ύστερα να σφαλίζεις.

Το παραπάνω κείμενο επιλέχθηκε καθώς πληροί τα κριτήρια επιλογής αυθεντικών κειμένων, που θεωρούνται απαραίτητα για την ενσωμάτωση στη γλωσσική διδασκαλία:

Σύμφωνα με τον McGrath (McGrath, I.: 2002):

- υπάρχει συνάφεια ανάμεσα στο κείμενο και τις ανάγκες των μαθητών
- αποτελεί ενδιαφέρον θέμα
- έχει πολιτιστική ικανότητα
- εμφανίζονται θέματα υλικοτεχνικής υποστήριξης
- έχει γνωστικές απαιτήσεις
- παρουσιάζει γλωσσικές απαιτήσεις
- έχει ποιότητα
- έχει εκμεταλλευσιμότητα

Το κείμενο εμπεριέχει πολιτιστική ικανότητα, γιατί παρουσιάζει τα έθιμα, τα τρόφιμα και τις παραδόσεις του τόπου, έχει κατάλληλο περιεχόμενο με τη θεματολογία και τα ενδιαφέροντα των μαθητών της Ε΄ τάξης, ανταποκρίνεται στις εκπαιδευτικές ανάγκες τους και τους παροτρύνει για μάθηση. Έχει εκμεταλλευσιμότητα, γιατί μπορεί να χρησιμοποιηθεί, για να απαγγελθεί και να τραγουδηθεί από τους μαθητές. Ως προς την αναγνωσιμότητα, το κείμενο ανταποκρίνεται στις γλωσσικές απαιτήσεις της πολυπλοκότητας του λεξιλογίου του, για την Ε΄ Δημοτικού. Επίσης στο κείμενο εμπεριέχεται μια ποιοτική απόχρωση, καθώς προστίθενται θέματα που αγγίζουν στάσεις, αντιλήψεις και αξίες. Παράλληλα, αποτελεί και μια γλωσσική μορφή τέχνης επισύροντας την κριτική προσοχή. Πρόκειται για έναν κατασκευασμένο λόγο, που δίνει νόημα σε όλες τις πτυχές του κόσμου. Γίνεται **κειμενοκεντρική προσέγγιση** δίνοντας έμφαση στον ενεργό ρόλο του λόγου και τα μεταβλητά του στοιχεία, όπως και στους τρόπους με τους οποίους διαμορφώνονται σκέψεις,

σχόλια, κρίσεις, ταυτότητες, συνειρμοί και συναισθήματα και εξηγούνται οι διαδικασίες της κοινωνικής αλληλεπίδρασης που συνεισφέρουν σε αλλαγές πολιτισμικές, κοινωνικές, ιδεολογικές, προσωπικές, ηθικές, συναισθηματικές, θεωρητικές και πρακτικές.

Στη διδακτική αυτή πρόταση ενεργοποιείται η συμμετοχή των μαθητών, ενισχύονται οι αδύναμοι μαθητές, τα κίνητρα μάθησης, η ανακαλυπτική μάθηση, οι συνεργατικές δεξιότητες. Προωθούνται οι ψηφιακές, πολυμεσικές εφαρμογές των νέων τεχνολογιών πληροφορίας και επικοινωνίας. Ενισχύεται η γλωσσική διεπίδραση στην τάξη ενθαρρύνοντας τον αυθόρμητο διάλογο μεταξύ των μαθητών. Εκτός από τη γλωσσική ανάλυση γίνονται πραγματολογικές, κοινωνιολογικές και σημειωτικές αναλύσεις. Ενισχύεται η διαφοροποιημένη διδασκαλία, όπου δίνεται προτεραιότητα στην ετοιμότητα, στα ενδιαφέροντα και το μαθησιακό προφίλ του κάθε μαθητή. Οι στρατηγικές αναπτύσσονται συνειδητά και εμπρόθετα και συμβάλλουν στην αυτονομία του μαθητή. Ο μαθητής χρησιμοποιεί μεταγνωστικές στρατηγικές, παρακολουθεί, ελέγχει, ρυθμίζει και αξιολογεί, εντοπίζει τα λάθη του, συνειδητοποιεί τη σημασία τους, διορθώνει, κατανοεί τις δεξιότητες που απαιτούνται για τη διεκπεραίωση μιας δραστηριότητας: επιλεκτική προσοχή, οργανωτικό σχεδιασμό, αυτοέλεγχο, αυτοαξιολόγηση, ετεροαξιολόγηση, προγραμματισμό της σκέψης, καταγραφή της σκέψης και των νοητικών ενεργειών. Ενισχύεται η δημιουργικότητα των μαθητών με στόχο να αποκτήσουν τις ιδιότητες ενός κριτικού ατόμου.

5. ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΟ

Για την παρούσα διδακτική πρόταση επιλέχθηκαν τα **Κρητικά Κάλαντα Χριστουγέννων**, καθώς για τα παιδιά όλων των εποχών, αλλά και όλους μας, τα κάλαντα είναι από τις πιο γλυκές αναμνήσεις των παιδικών χρόνων, ανακατεύουν γλώσσα, παράδοση, έθιμα, παιχνίδι, τραγούδι, φιλίες, φιλοδομήματα. Περιέχουν πρόβες, σχέδια, αγωνία, παρέες, διαδρομές, εικόνες, ανυπομονησία, έκθεση, ενθουσιασμό, ικανοποίηση, χαρά, χρώμα, μελωδία και κίνηση. Μεταμορφώνουν τις λέξεις, προχωρώντας από τον επιφανειακό αισθησιασμό στην πολιτιστική ακεραίωση. Είναι το μέσο για να δηλωθεί η αξία του σκοπού, που είναι η αναζήτηση του βάθους. Μία διάχυτη αποκάλυψη ιστορική και γλωσσική μαζί: ο σεβασμός στην κρητική παράδοση, στη λαϊκή, εκφραστική μνήμη της Κρήτης, ένα πνευματικό πανηγύρι στην υπερήφανη λεβεντιά που υμνεί τα Χριστούγεννα.

Τα κάλαντα είναι δημοτικά ευχετικά εγκωμιαστικά τραγούδια. Και ο ρυθμός αλλά και η δομή των στίχων τους μοιάζουν σε μέγιστο βαθμό με τα δημοτικά τραγούδια.

Σύμφωνα με τα έθιμα, ψάλλονται τις παραμονές των Χριστουγέννων, όπως και τόσα άλλα παραδοσιακά κάλαντα που υπάρχουν στις διάφορες περιοχές της Ελλάδας. Ψάλλονται κυρίως από παιδιά, αλλά και από μεγάλους που γυρίζουν σε σπίτια, καταστήματα, δημόσιους χώρους ρωτώντας: «Να τα πούμε»; Σκοπός τους είναι να αναγγείλουν τη χριστιανική γιορτή, ενώ ταυτόχρονα καλοπιάνοντας τους νοικοκυραίους του σπιτιού επιθυμούν να αποσπάσουν και το σχετικό φιλοδώρημα.

Τα κάλαντα στην Κρήτη γίνονται με αυτοσχεδιασμούς κατά περίπτωση. Δεν ήταν τυποποιημένα και ποτέ τα ίδια. Διέφεραν από χωριό σε χωριό, ακόμα και μέσα στο ίδιο χωριό, από ομάδα σε ομάδα, γεγονός που δείχνει τη διάθεση για διαφοροποίηση και εμπλουτισμό με τοπικά γλωσσικά στοιχεία και προσαρμογή στις ιδιαιτερότητες του κάθε τόπου. Οι καλαντάρηδες κρατούσαν πάντα ένα δοχείο ή ένα ασκί για το λάδι και ένα καλάθι για τα αυγά, γιατί τα δώρα των νοικοκυραίων ήταν οικιακά προϊόντα.

Τα κάλαντα τα έψελναν στην Κρήτη νύχτα, γι' αυτό και ξεκινούν με τη φράση: «Καλήν εσπέραν άρχοντες». Ωστόσο βρισκανε φυσικά τις πόρτες κλειστές. Γι' αυτό και φώναζαν: «Να τα πούμε;»

Τις πιο πολλές φορές αργούσαν να τους ανοίξουν, γι' αυτό και μέσα στους στίχους αναφέρεται:

«Ακόμα δεν τον ήύρικες τον μάνταλο ν' ανοίξεις
να μας κεράσεις μια ρακή κι ύστερα να σφαλίζεις».

Αυτό που κάνει ιδιαίτερα ξεχωριστά τα κρητικά κάλαντα είναι η κρητική διάλεκτος, που δίνει χαρακτήρα και ομορφιά σε κάθε στίχο. Κάθε στίχος κρύβει μια ιστορία του τόπου, ένα έθιμο της εποχής, έναν ορισμό της ανθρώπινης κρητικής αρχοντιάς, της λεβεντιάς, της φιλοξενίας. Κάθε στίχος επίσης είναι φορτισμένος κρητική γλωσσολαλιά, μοναδικούς αυτοσχεδιασμούς και στοιχεία από τον πλούσιο κρητικό πολιτισμό.

6. ΑΝΑΛΥΣΗ

Σύμφωνα με τον Μπονίδη (Μπονίδης, Κ., 2004), η ανάλυση των κειμένων αποβλέπει στην ενδελεχή αναζήτηση των γλωσσικών χαρακτηριστικών του κειμένου, με τα οποία κατασκευάζονται/αναπαράγονται, από τον λόγο κοινωνικές πρακτικές: α) η συνεκτικότητα, β) ο

έλεγχος κατά τη γλωσσική αλληλεπίδραση, γ) η ευγένεια, δ) το ήθος, ε) η γραμματική, στ) η μεταφορά, ζ) η δομή του κειμένου, η) η δύναμη των εκφράσεων.

Τα παραδοσιακά κάλαντα Κρήτης είναι ένα κείμενο κατάλληλο προς διδασκαλία στους μαθητές της Ε΄ τάξης, γιατί το περιεχόμενό του κινεί το ενδιαφέρον τους και τους παρακινεί για μάθηση καθώς είναι επίκαιρο με τη γιορτή των Χριστουγέννων, ανταποκρίνεται στις ανάγκες τους και είναι συμβατό με το επίπεδο γλωσσομάθειάς τους.

Το γλωσσικό υπόβαθρο των μαθητών μεταβιβάζει την αρμοδιότητα του λεξιλογίου, της γραμματικής και της ικανότητας για επικοινωνιακές δραστηριότητες σε προγενέστερες γνώσεις τους, ενώ το εννοιολογικό τους υπόβαθρο παραπέμπει στο πόσο γενικές ή ειδικές είναι οι πληροφορίες που θα κατακτηθούν. Και επιπλέον το πολιτιστικό τους υπόβαθρο τους επιτρέπει να αλληλοεπιδράσουν μεταξύ τους ή με τον δάσκαλό τους.

Το ποίημα δημιουργεί κατεξοχήν εικόνες. Οπτικές και ακουστικές. Με προεξάρχουσα την εικόνα των παιδιών μπροστά σε μια κλειστή πόρτα, να ζητούν την άδεια να πουν τα κάλαντα. Οι επόμενες εικόνες που ξεπροβάλλουν από το κείμενο των καλάντων είναι οπτικές και αποδίδουν την υποβλητική ατμόσφαιρα που επικρατεί τη νύχτα των Χριστουγέννων. Είναι και ακουστικές. Εκτός από τη μελωδική φωνή, τα παιδιά κρατούν στα χέρια τρίγωνα, αλλά και παραδοσιακή κρητική λύρα.

Καθώς η σημασία της νύχτας των Χριστουγέννων είναι τεράστια για τους πιστούς, τεράστιο είναι και το μήνυμα που μεταφέρουν οι καλαντάρηδες ψάλλοντας τα κάλαντα. Ο Χριστός γεννήθηκε για να μεταφέρει στους ανθρώπους το μήνυμα της αγάπης του Θεού. Γεννήθηκε ταπεινά και έζησε στη γη για να διδάξει ταπείνωση και αγάπη, ενάντια στον εγωισμό και την ιδιοτέλεια, ηθικές αξίες που αποτελούν οδηγό στη ζωή όλων των ανθρώπων. Ως άνθρωπος γεννήθηκε μία φορά σε κάποιο σπήλαιο, αλλά ως Θεός, ο Χριστός της αγάπης γεννιέται μέσα μας κάθε στιγμή.

Τα Χριστούγεννα αποτελούν κορυφαία γιορτή και γιορτάζονται με μεγαλοπρέπεια από όλους τους Χριστιανούς. Υπενθυμίζουν την αγάπη, την ειρήνη, την αδελφосύνη που κήρυξε ο Χριστός. Σύμφωνα με τις αρχές αυτές παραμερίζονται όλες οι διακρίσεις που αναφέρονται στο θρήσκευμα, στο χρώμα, στο φύλο, στην καταγωγή και στις κοινωνικές τάξεις μεταξύ των ανθρώπων. Στην εποχή μας δε, όπου η διάκριση αποτελεί έντονο φαινόμενο παγκοσμίως με αποτέλεσμα πολλοί

συνάνθρωποί μας να πλήττονται από πολέμους, ρατσισμό και φτώχεια, το ελπιδοφόρο μήνυμα της αγάπης και της ειρήνης του Χριστού είναι επίκαιρο από ποτέ.

Στα κάλαντα είναι έντονο το στοιχείο της παράδοσης. Είναι τα ίδια μια παράδοση αναλλοίωτη στον χρόνο. Γλώσσα και μορφολογία του κειμένου συνταιριάζονται και αξιοποιούν την παράδοση. Είναι αλληλένδετες. Δεν επιβάλλονται, εξελίσσονται αβίαστα, καθώς χρησιμοποιούνται για τις ανάγκες των ανθρώπων. Είναι ντυμένες από την απλοϊκή, λαϊκή σοφία των νησιωτών. Λειτουργούν ακέραιες και μοναδικές χωρίς να ταξινομούνται σε ιστορικές περιόδους, καθώς μεταφέρουν σε συνέχειες και συνοχή τον κρητικό ελληνισμό. Γιατί είναι μια ζωντανή μαρτυρία της ακοίμητης, ελεύθερης, αγωνιστικής και αδούλωτης ψυχής τους.

Ετυμολογικά η λέξη «κάλαντα» προέρχεται από τη λατινική λέξη *calendae* (καλένδες στα ελληνικά), που σημαίνει τις πρώτες ημέρες κάθε μήνα. Κατάγονται από αρχαία τραγούδια του **αγερμού**, που σύμφωνα με τη λαογραφία αποτελεί έθιμο επίσκεψης σε σπίτια τις ημέρες εορτών για να τραγουδηθούν κάλαντα και να αποδοθούν ευχές και της **ειρεσιώνης**, που ήταν ένα καταστόλιστο κλαδί αγριελιάς με νήματα και καρπούς, που το κρατούσαν τα παιδιά στην αρχαία Ελλάδα και πήγαιναν από σπίτι σε σπίτι τραγουδώντας τις καλένδες ευχόμενοι στον νοικοκύρη και καλώντας τον να τα φιλέψει καλούδια και φιλοδωρήματα (<https://www.slideshare.net/mavroedi/ss-86488410>). Το έθιμο όμως της ειρεσιώνης θεωρήθηκε πρόδρομος του χριστουγεννιάτικου δέντρου, καθώς Έλληνες ταξιδευτές το διέδωσαν στους βόρειους λαούς. Εκείνοι, που δεν είχαν ελιές στόλιζαν κλαδιά από δικά τους τοπικά δέντρα, που φύονται σε υψόμετρο και διαφορετικό κλίμα. Κατά τα Βυζαντινά χρόνια καταδικάστηκε ως ειδωλολατρικό και απαγορεύτηκε. Κάποιους αιώνες αργότερα, όταν οι Βαυαροί συνόδεψαν τον Όθωνα στην Ελλάδα έφεραν την ειρεσιώνη ως δικό τους χριστουγεννιάτικο έθιμο. Έφεραν λοιπόν, ένα χριστουγεννιάτικο δέντρο, που δεν έχει καμία σχέση με την ελιά και την αγριελιά και το καθιέρωσαν ως έθιμο. Υιοθετήθηκε βέβαια αμέσως, γιατί στην ιστορική μνήμη των Ελλήνων υπήρχε η ειρεσιώνη και το έθιμό της. Ένα από τα πολλά «δάνεια» των αρχαίων Ελλήνων στους άλλους λαούς. Καθώς περνούσαν τα χρόνια τα κάλαντα καθιερώθηκαν, αποκτώντας θρησκευτικό περιεχόμενο προσδίδοντας στις γιορτές χαρά, ευθυμία, αισιοδοξία.

Στο πρώτο μέρος των καλάντων εξιστορείται η ιστορία της γέννησης του Θεανθρώπου, ενώ στο δεύτερο μέρος προβάλλονται οι ευχές και τα παινήματα για τους νοικοκύρηδες του σπιτιού με

στόχο την απόσπαση φιλοδωρήματος. Κατά τα εγκωμιαστικά σχόλια για τα πρόσωπα του σπιτιού παρουσιάζεται με τέχνη το στοιχείο του **εγκιβωτισμού**, καθώς μέσα στην αφήγηση εμπεριέχεται μια άλλη αφήγηση με διακριτικό τρόπο. Μαθαίνουμε πώς διαπραγματεύεται ο γιος, ο πρωτότοκος τη σχολική ζωή. Ποια είναι η σχέση με τη μάνα. Ποιος είναι ο ρόλος της βάγιας. Ποιος της κόρης.

7. ΓΛΩΣΣΑ

7.1. ΦΩΝΟΛΟΓΙΚΑ ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ

- Πραγματώνονται υπερωικά σύμφωνα /k/, /γ/, /x/, /g/, όταν ακολουθεί πρόσθιο φωνήεν [i] ή [e]. Είναι το πιο χαρακτηριστικό στοιχείο της κρητικής προφοράς. Ένα υπερωικό τριβόμενο σύμφωνο /x/ ή /γ/ μετατρέπεται σε φατνο-ουρανικό [ɛ] ή [z], δηλαδή αρθρώνεται πρόσθια στη στοματική κοιλότητα. Ενώ ένα υπερωικό στιγμιαίο /k/ αλλάζει τρόπο άρθρωσης και μετατρέπεται σε προστριβόμενο είτε ουρανικό ή φατνο-ουρανικό. (Κοντοσόπουλος 1981:24)

Παραδείγματα:

ΚΟΙΝΗ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗ

ΚΡΗΤΙΚΗ ΔΙΑΛΕΚΤΟΣ

i. γέννηση	→	[zenisi]
ii. γεννάται	→	[zenate]
iii. μάγοι	→	[mazi]
iv. εγεννήθη	→	[ezenithi]
v. υγιόκα	→	[izioka]
vi. υγιό	→	[izio]
vii. γιο	→	[zio]
viii. γιόκα	→	[zioka]
ix. γυρεύγει	→	[zirevzi]
x. γιαλού	→	[zialu]
i. χαίρεται	→	[cærete]

Πρόκειται για υπερωικά τριβόμενα σύμφωνα που μετατρέπονται σε φατνο-ουρανικά τριβόμενα.

ΚΟΙΝΗ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗ		ΚΡΗΤΙΚΗ ΔΙΑΛΕΚΤΟΣ
ii. και	→	[cœ]
iii. κερά	→	[cœera]
iv. κυρά	→	[cœira]
v. κεράσεις	→	[cœerasis]
vi. εταράχθηκε	→	[etaraxthicœ]
vii. φοβήθηκε	→	[fovithicœ]
viii. αυγουλάκι	→	[avgoulacœi]
ix. ζευγαράκι	→	[zevgaracœi]
x. πιθαράκι	→	[pitharacœi]
xi. κουρουπάκι	→	[curupacœi]
xii. ασκάκι	→	[ascacœi]

Πρόκειται για ουρανικοποιημένο στιγμιαίο σύμφωνο που μετατρέπεται σε ουρανικό – φατνο-ουρανικό προστριβόμενο.

- Ανοιχτές συλλαβές

Η κρητική διάλεκτος επιδιώκει τις ανοιχτές συλλαβές και προσπαθεί να ικανοποιήσει με διάφορους τρόπους τη συνθήκη της συλλαβικής δομής.

Διατήρηση του [n] όταν η επόμενη λέξη αρχίζει από φωνήεν:

- καλήν εσπέραν άρχοντες
- με πόθον ερωτώσι

Προσθήκη [e]:

- για λούστονε
- να τονε δείρει
- ήντα θα μας εφέρεις

Παρουσιάζεται φωνολογική εξέλιξη στη θέση του τόνου. Στην κρητική διάλεκτο παρατηρείται κάθοδος του τόνου από την προπαραλήγουσα στην παραλήγουσα, από την παραλήγουσα στη

λήγουσα ανάλογα με την προσωδία. Εδώ, παρατηρείται η λέξη **σχολειό**, αντί σχολείο, προς αποφυγή της χασμωδίας.

7.2. ΜΟΡΦΟΛΟΓΙΚΑ ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ

Μορφολογία είναι η εξέταση και η μελέτη (Ντίνας 5. Μορφολογία) των κανόνων των μορφημάτων, που είναι οι μικρότερες μονάδες της γλώσσας. Τα μορφήματα είναι φορείς σημασίας, ως προς την υφή τους, τα χαρακτηριστικά τους και τις δυνατότητες συνδυασμού που έχουν για να συγκροτήσουν μεγαλύτερες μονάδες της γλώσσας, τις λέξεις. Μελετά επίσης και τις λέξεις, καθώς αλλάζουν μορφή και σχηματίζουν **τις λέξεις περιεχομένου**, που αφορούν λεκτικές λέξεις που δηλώνουν έννοιες και **τις γραμματικές λέξεις**, που είναι λειτουργικές, όπως τα άρθρα, οι σύνδεσμοι, οι προθέσεις, οι αντωνυμίες.

Συνδέεται με τη Σημασιολογία, τη Φωνολογία και τη Σύνταξη με κοινές αρχές.

Στην εργασία αυτή, εξετάζεται το μορφολογικό σύστημα της κρητικής διαλέκτου στο συγκεκριμένο ποίημα (Κρητικά Κάλαντα Χριστουγέννων). Παρουσιάζονται οι διαδικασίες της κλίσης, παραγωγής και σύνθεσης και τα φαινόμενα μορφολογικής κλίσης, όπως εμφανίζονται στο συγκεκριμένο ποιητικό κείμενο των καλάντων.

Η κρητική διάλεκτος ομιλείται στην Κρήτη, στο χωριό Χαμεντιγιέ της νότιας Συρίας και στα Μικρασιατικά παράλια από το 1923. Ανήκει στα νότια ιδιώματα και σύμφωνα με τους επιστήμονες (Χατζηδάκις, Γ.: 1905 και Κοντοσόπουλος, Ν.: 1969) παρουσιάζει αλώβητο το φωνητικό της σύστημα σε άτονη θέση.

Η κρητική διάλεκτος είναι μια γλώσσα **συνθετική**, καθώς η πλειονότητα των λέξεων αποτελείται από περισσότερα από ένα μορφήματα και ανήκει στις **κλιτές ή διαχυτικές** γλώσσες, αφού οι λέξεις αποτελούνται από περισσότερα από ένα μορφήματα με όρια λίγο ή καθόλου διακριτά και πολλές σημασίες (Ντίνας, Κ. χ.χ. ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗ ΓΛΩΣΣΑ: ΜΟΡΦΟΛΟΓΙΑ). Αποτέλεσμα της ιστορικής της πορείας είναι η μορφολογία. Περιέχει δύο κατηγορίες μορφημάτων τα **ελεύθερα** και τα **δεσμευμένα**: Τα δεσμευμένα δεν εμφανίζονται ποτέ μόνα τους, ενώ τα ελεύθερα εμφανίζονται μόνα τους στον λόγο. Παρουσιάζει δυσκολίες στην αναγνώριση των μορφημάτων. Εμφανίζει σημαντικό βαθμό παραγωγικότητας και εξαιρετικά μεγάλο βαθμό συνθετότητας.

7.2.1. ΚΛΙΤΙΚΑ ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ

7.2.1.1. Τα Ονόματα

- Έχουν δύο αριθμούς (ενικό και πληθυντικό).
- Υπάρχουν τρεις κλιτικές κατηγορίες με κριτήριο το γένος (αρσενικά, θηλυκά, ουδέτερα).
- Δύο κλιτικές κατηγορίες με κριτήριο των αριθμό των συλλαβών (ισοσύλλαβα, ανισοσύλλαβα).
- Τρεις κλιτικές κατηγορίες με κριτήριο τις διαφορετικές μορφές που παίρνουν τα ονόματα στην κλίση (δικατάληκτα, τρικατάληκτα, υπόλοιπα).
- Οκτώ κλιτικές τάξεις με κριτήριο την παρουσία ή μη παρουσία αλλόμορφων θεμάτων στη λέξη και τη μορφή των κλιτικών επιθημάτων.
- Έχουν τέσσερις πτώσεις (Ονομαστική, Γενική, Αιτιατική, Κλητική), με σαφή διάκριση ανάμεσα στην Ονομαστική και Αιτιατική του Πληθυντικού.

7.2.1.2. Τα Ρήματα

- Έχουν τρία πρόσωπα (α' εγώ, εμείς, β' εσύ, εσείς, γ' αυτός, αυτοί)
- Έχουν δύο αριθμούς (ενικό και πληθυντικό)
- Έχουν οκτώ χρόνους (Ενεστώτα, Παρατατικό, Αόριστο, Παρακείμενο, Υπερσυντέλικο, Μέλλοντα Εξακολουθητικό, Μέλλοντα Συνοπτικό, Μέλλοντα Συντελεσμένο)
- Έχουν πέντε εγκλίσεις (Οριστική, Υποτακτική, Προστακτική, Απαρέμφατο, Μετοχή)
- Έχουν δύο φωνές (Ενεργητική και Παθητική).
- Έχουν δύο συζυγίες (σε -ω, -ομαι, και σε -ώ, -ούμαι, -ιέμαι)

7.2.1.3. Παραγωγή

Είναι η διαδικασία κατά την οποία προέρχονται νέες λέξεις, οι οποίες σχηματίζονται από το θέμα της λέξης (γραμματικό μόρφημα) + το κατάλληλο παραγωγικό μόρφημα. Ο σχηματισμός αυτός επιτελείται με δύο τρόπους:

i. με προσφύματα:

Οι λέξεις που προκύπτουν ανήκουν σε διαφορετική γραμματική κατηγορία, π.χ. εσπέρα > εσπερινός, -ή, -ό

ii. χωρίς προσφύματα

Οι λέξεις που προκύπτουν παράγονται με:

1. ετεροίωση, με αλλαγή του φωνήεντος της βασικής λέξης, π.χ. πομπή < πέμπω, τροπή του φωνήεντος **ο** σε **ε**.
2. μετάπλαση, με αλλαγή της γραμματικής κατηγορίας χωρίς αλλαγή της μορφής της, π.χ. ερωτήσεις < από το ουσιαστικό: η ερώτηση, ερωτήσεις < από το ρήμα: ερωτώ.
3. αλλαγή τονισμού, η οποία προκαλεί και αλλαγή στη σημασία, π.χ. ουσιαστικό το κάλος < επίθετο: ο καλός, -ή, -ό.

7.2.1.4. Σύνθεση

Σύνθεση είναι η διαδικασία σχηματισμού λέξεων που προκύπτουν καθώς συνδυάζονται δύο ή περισσότερα λεξικά μορφήματα, με αποτέλεσμα να προκύπτει νέα λέξη με φωνολογική και τυπογραφική ενότητα και σημασία, π.χ. άριστον + τέλειον = αριστοτέλειο.

Στο συγκεκριμένο ποίημα παρατηρούμε:

μέλισσα + βοτάνι = μελισσοβότανο

καμάρα+ φρύδι = καμαροφρύδα, η γυναίκα που έχει όμορφα τοξωτά φρύδια, σαν καμάρα

7.2.1.5. Άλλοι Τρόποι

1. η νεολογία, που είναι μια διαδικασία για σχηματισμό καινούργιων λέξεων, αφού νέες ανάγκες το απαιτούν, καθώς μεταφέρονται μέσω μεταφραστικού δανεισμού από τη γλώσσα στην οποία επινοήθηκαν
2. η συντόμευση, που είναι ένας τρόπος σχηματισμού νέων λέξεων με συντόμευση από την αρχική (αποκοπή, συνίζηση, έκθλιψη, αφαίρεση, συναίρεση, αποκοπή, συγκοπή κλπ.)
3. η επιφώνηση, που είναι η δημιουργία νέων λέξεων που ανήκουν στα επιφωνήματα
4. η ονοματοποιία, που είναι ο σχηματισμός νέων λέξεων που παράγονται στο περιβάλλον του ανθρώπου

Γενικά, οι λέξεις της κρητικής διαλέκτου είναι μορφολογικά αδιαφανείς, καθώς πολλά κρυμμένα στοιχεία αναδύονται κατά τη μελέτη τους, που δυσκολεύουν την οριοθέτησή τους. Αυτά είναι:

- εκθλίψεις και αφαιρέσεις
- το εμπρόθετο άρθρο (sto, sti)
- πολυλεκτικά παραθετικά σύνθετα

Στα **κρητικά κάλαντα Χριστουγέννων** παρατηρούμε **σύνθετες λέξεις** που διακρίνονται ως προς τη σημασία τους σε:

- ✓ **Παρατακτικές**, γιατί αποτελούνται από τη σύνθεση των σημασιών των συστατικών τους,
 - π.χ. μελισσοβότανο = μέλισσα και βοτάνι, είναι το φυτό, που τα άνθη του προσελκύουν τις μέλισσες
- ✓ **Κτητικές**, γιατί δηλώνουν το πρόσωπο ή το αντικείμενο που έχει κάτι ως κτήμα ή ως χαρακτηριστικό του,
 - π.χ. καμαροφρύδα = καμάρα+ φρύδι, η γυναίκα που έχει όμορφα τοξωτά φρύδια, σαν καμάρα
 - καμαροτράχηλη = καμάρα + τράχηλος, η γυναίκα που έχει στον λαιμό της καμαροειδή καμπή, στην Κρήτη είναι παραδοσιακό αισθητικό ιδεώδες μια γυναίκα να έχει καμαρωτό σβέρκο
- ✓ **Προσδιοριστικές**, γιατί η σημασία του ενός συνθετικού προσδιορίζει τη σημασία του άλλου,

- π.χ. πρωτότοκος = πρώτος + τόκος (< τίκτω), αυτός που έχει γεννηθεί πρώτος στη σειρά
 - μοσκοδαρμένε = μόσκος, μόσχος + δαρμένος (< δέρνω), αυτός, τον οποίο έδειρε ο δάσκαλος με το αρωματικό φυτό (μόσχο), (με περιποίηση)
 - ακροπλιότερο = άκρο + πλιότερο, είναι το κρασί που έχει περισσέψει
 - λεπτοκάρυα = λεπτό + κάρυον (καρύδι, γενικά ο καρπός με σκληρό περίβλημα), τα φουντούκια
 - καλησπέρα = καλήν + (ε)σπέραν, με αποφυγή της χασμωδίας
- ✓ **Παρασύνθετες**, γιατί οι λέξεις παράγονται από σύνθετες λέξεις,
- π.χ. φεγγαρομαγούλα = φεγγάρι + μάγουλο + παραγωγική κατάληξη -α, η γυναίκα που έχει τα μάγουλά της σαν φεγγάρι, φωτεινά, στρογγυλά και πολύ όμορφα, στην κρητική ποικιλία είναι αισθητικό ιδεώδες για τη γυναίκα να έχει καμπύλα μάγουλα
 - μοσχοκανακάρη = μόσχος (αρωματικό φυτό που μοσχοβολά) + κανάκια (χάδια, γλυκόλογα, παινέματα, καλοπιάσματα) + παραγωγική κατάληξη -άρης, αυτός που είναι χαϊδεμένος, κακομαθημένος, που του κάνουν όλα τα χατίρια

Άλλο ιδιαίτερο χαρακτηριστικό της κρητική διαλέκτου, ως προς τη μορφολογία, είναι η παρουσία συλλαβικής ή χρονικής αύξησης, άσχετα με το αν τονίζεται η συλλαβή:

- εγεννήθη
- εταράχθηκε
- επόμαμε
- ηύρικες

Μια συγκεκριμένη ιδιαιτερότητα της κρητικής μορφολογίας είναι η εμφάνιση του τύπου **τσι** ή **τση** σε αδύνατους τύπους της προσωπικής αντωνυμίας ή στο οριστικό άρθρο στη Γενική πτώση.

- τση κόρης σας
- τση βάγιας

Ένα επίσης χαρακτηριστικό που πρέπει να επισημανθεί ως προς την κρητική μορφολογία, είναι η απουσία σιγματικού παρατατικού τύπου των ρημάτων. Το κριτήριο αυτό αφορά το είδος του παρατατικού των παλαιών συνηρημένων ρημάτων και κυρίως αυτών σε -ώ, -άς.

Για παράδειγμα, στην κρητική διάλεκτο ακούγεται ο τύπος: γέλαγα (και συχνά μάλιστα με συλλαβική αύξηση: εγέλαγα, παρά τον σιγματικό τύπο γελούσα).

Επίσης επιμένει η τάση για ανοιχτές συλλαβές, π.χ. εγελάγανε, εχτυπάγανε, εβοηθάγανε, εκοιτάγανε, επερπατάγανε, επηδάγανε, ερωτάγανε.

Βέβαια, χάρη στην επίδραση της νεοελληνικής κοινής το χαρακτηριστικό αυτό τείνει να αποσιωπηθεί, ενώ οι τύποι με σιγματικό παρατατικό είναι επίσης αρκετά πιθανό να ακουστούν στις μεγάλες πόλεις της Κρήτης και από νέους ομιλητές.

Ένα άλλο μορφολογικό χαρακτηριστικό που ξεχωρίζει την κρητική διάλεκτο είναι ο σχηματισμός ή μη του παθητικού αορίστου με την κατάληξη -κα.

Ως προς τη μορφή του Ουδετέρου της Ερωτηματικής Αντωνυμίας «τι», γίνεται ευρεία χρήση του τύπου «είντα» ή «ίντα», που παρατηρείται σε όλα τα μέρη του νησιού, τόσο στον ευθύ όσο και στον πλάγιο λόγο.

7.3. ΣΥΝΤΑΚΤΙΚΑ ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ

Στην κρητική διάλεκτο πολλά είναι τα κοινά στοιχεία με την Κοινή Νεοελληνική. Ασφαλώς υπάρχουν αρκετές διαφοροποιήσεις:

- Πολλά ρήματα προτιμούν να συντάσσονται με Γενική πτώση, έμμεσο αντικείμενο σε Γενική, αντί με εμπρόθετη Αιτιατική, π.χ.
 - επόμαμε του γιόκα σας
 - να πούμε και τση κόρης
 - ας πούμε και τση βάγιας
- Έπεται ο αδύνατος τύπος της προσωπικής αντωνυμίας του ρήματος, η άτονη αντωνυμία επιτάσσεται στο ρήμα, π.χ.
 - λούζεις τον, αντί τον λούζεις
 - χτενίζεις τον, αντί τον χτενίζεις

7.4. ΣΗΜΑΣΙΟΛΟΓΙΚΑ ΚΑΙ ΛΕΞΙΛΟΓΙΚΑ ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ

Σε λεξιλογικό επίπεδο η κρητική διάλεκτος, σύμφωνα με τον Χαραλαμπίκη (Χαραλαμπίκης, Χ.: 2001), διατηρεί ποικίλους αρχαϊσμούς και μεσαιωνικές λέξεις. Επιπλέον, έχει ενστερνιστεί αρκετό αριθμό δανείων λέξεων από την τουρκική και ενετική γλώσσα (Πάγκαλος, Γ.: 1955, Ξανθινάκης, Α.: 2001, Ορφανός, Β.: 2014).

Εκείνο που την καθιερώνει ξεχωριστή γλώσσα είναι ότι οι λέξεις της κρητικής διαλέκτου δεν συναντώνται σε καμία άλλη διάλεκτο. Είναι γηγενείς.

Συναντάμε τοπικές λέξεις:

- όρνιθα, που είναι η κότα
- μόσκος, το αρωματικό φυτό
- βουτσί, το ξύλινο βαρελάκι
- γαλανή, η άσπρη, στο χρώμα του γάλακτος
- κουρουπάκι, μικρό πήλινο αγγείο
- πανιέρι, το πανέρι, πλεκτό καλάθι
- λεπτοκάρυα, τα φουντούκια
- πιθάρáκι, μικρό πιθάρι, πήλινο σκεύος όπου τοποθετούμε το λάδι
- λυχνέρι, το λυχνάρι
- απάκι, το καπνιστό χοιρινό κρέας
- ασκάκι, το μικρό ασκί, δοχείο για την αποθήκευση και μεταφορά υγρών
- κερά, η κυρά
- υγιόκας, ο γιος (τρυφερός ή ειρωνικός χαρακτηρισμός για κακομαθημένο αγόρι)
- προυκιά, η προίκα
- άψε, άναψε
- ντουσουντίσε, σκέψου, προβληματίσου
- μάνταλος, μακρόστενο κομμάτι από μέταλλο ή ξύλο για να σφαλίζει παραθυρόφυλλα, φράχτες κλπ.
- ρακή, οινοπνευματώδες άχρωμο ποτό, προϊόν ζύμωσης ή απόσταξης στέμφυλων
- σφαλίζω, ασφαλίζω, κλείνω πολύ καλά

- ηξεύρομεν < ηξεύρω < από την αρχαία ελληνική λέξη εξεύρον, αόριστος του εξευρίσκω, που είναι άλλη μορφή του ξέρω
- διηγάται (διηγείται) < διηγούμαι < αρχαία ελληνική λέξη διηγέομαι/διηγούμαι < δια + ηγέομαι/ηγούμαι < ινδοευρωπαϊκή ρίζα, σημαίνει εξιστορώ γραπτά ή προφορικά ένα γεγονός ή μια σειρά γεγονότων
- βάγια, η τροφός, η παραμάννα, η νταντά
- βαγίτσα, υποκοριστικό, χαϊδευτικό της βάγιας

Ιδιαίτερη μαγεία προκαλείται από τα πυκνά προσωνύμια που συμβάλλουν στο άψογο αισθητικό αποτέλεσμα: η κυρά είναι καμαροφρύδα, φεγγαρομαγούλα, καμαροτράχηλη, κρουσταλίδα και πάχνη. Ο γιος είναι μοσχοδαρμένος και μοσχοκανακάρης.

Η κρητική γλώσσα είναι υπέροχη, ανεκτίμητη και είναι γεμάτη θησαυρούς. Είναι συγκλονιστική μα και απείθαρχη, που όμως αξίζει τον σεβασμό μας. Για το εάν και πόσο κατανοητή είναι στον μη διαλεκτόφωνο μαθητή, αξίζει να απαντήσουμε με τη σημείωση του Καρτσάκη (Καρτσάκης, Α.: 2012): «Η γλώσσα κάθε λαού είναι ποτάμι που ρέει διαρκώς και συναποκομίζει στη ροή του πολύτιμα στοιχεία του παρελθόντος». Η κρητική γλώσσα είναι κατανοητή στον σημερινό αναγνώστη, «απαιτεί όμως, όπως κάθε αξιόλογη τέχνη μια αναγκαία εξοικείωση».

8. ΞΕΚΛΕΙΔΩΝΩ ΤΟ ΚΕΙΜΕΝΟ – ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ ΚΑΤΑΝΟΗΣΗΣ

Τι είδος λόγου είναι το κείμενο που μελετάμε;

Πότε χρησιμοποιούμε τα κάλαντα;

Σε ποιο γεγονός της χριστιανικής πίστης αναφέρονται τα κάλαντα;

Για ποιον λόγο έχει δημιουργηθεί αυτό το ποίημα;

Ποια παραδοσιακά στοιχεία αναφέρονται στα κάλαντα αυτά;

Ποια είναι τα χριστουγεννιάτικα έθιμα της Κρήτης; Επιδιώξτε μία μικρή έρευνα.

Ποια μουσικά όργανα χρησιμοποιούνται στα κάλαντα;

Τα χριστουγεννιάτικα κάλαντα μας ταξιδεύουν νοερά στην Άγια Νύχτα. Ποιες εικόνες και ποιοι ήχοι έρχονται στον νου σας;

Ποια γλωσσική ποικιλία χρησιμοποιείται;

Για ποιον λόγο χρησιμοποιείται αυτή η ποικιλία;

Ποια είναι η τεχνική του ποιήματος; (ρυθμός, μέτρο, ομοιοκαταληξία)

Ποια εκφραστικά μέσα αναδύονται από το ποίημα αυτό; (μεταφορές, παρομοιώσεις, επαναλήψεις, εικόνες, χιούμορ)

Ποια είναι η σημασία της νύχτας των Χριστουγέννων για τους χριστιανούς και ποιο μήνυμα αναδύεται μέσα από τα κάλαντα;

Τι είδους συγκινησιακή και ποιητική λειτουργία επιτελείται;

Ποια είναι η αισθητική αξία των κρητικών καλάντων;

Ποια συναισθήματα σας δημιουργούνται;

Ποια θα ήταν η δική σας ευχή γι' αυτή την Άγια μέρα των Χριστουγέννων;

Αν ήσαστε εσείς οι νοικοκύρηδες του σπιτιού, τι δώρα θα δίνετε στους καλαντάρηδες;

Μπορείτε να δώσετε έναν τίτλο στα κρητικά κάλαντα που να δηλώνει τη νοηματική σημασία τους;

Να αναζητήσετε κάλαντα Χριστουγέννων από διάφορες περιοχές της Ελλάδας και να τα συγκρίνετε με το κρητικά ως προς τη δομή, τη γλώσσα, τις ιδεολογίες. Αναγνωρίζετε ομοιότητες ή διαφορές;

Γνωρίζετε άλλες διαλέκτους της Ελλάδας;

Είναι πιο αποδεκτή η χρήση της κρητικής γλώσσας στα τραγούδια από ό,τι στην καθημερινή ζωή;

Μπορείτε να περιγράψετε μια ακουστική εικόνα από τα κρητικά χριστουγεννιάτικα κάλαντα;

Μπορείτε να περιγράψετε μια οπτική εικόνα από τα κρητικά χριστουγεννιάτικα κάλαντα;

Μπορείτε να αφηγηθείτε την ιστορία που αναδύεται μέσα σε αυτό το ποίημα;

Τι σας άρεσε περισσότερο από την ιστορία των καλάντων;

Τι μάθατε από όλα αυτά;

Τι σας δυσκόλεψε;

9. ΚΡΙΤΙΚΗ ΑΝΑΛΥΣΗ ΛΟΓΟΥ

Σύμφωνα με την Κριτική Ανάλυση Λόγου του Normal Fairclough, ο λόγος παρουσιάζεται σαν μια μορφή κοινωνικής πρακτικής. Ο λόγος διαμορφώνει κοινωνικές ταυτότητες, βοηθά στην κατασκευή κοινωνικών σχέσεων μεταξύ των ατόμων, συμβάλλει στην κατασκευή συστημάτων γνώσεων και πεποιθήσεων, ενώ παράλληλα διαμορφώνεται από όλα αυτά. Κάθε κείμενο δε, αντιμετωπίζεται ως **φορέας ιδεολογικού περιεχομένου**. Η κριτική ανάλυση ενός κειμένου μπορεί να αποτελέσει πρόκληση όχι μόνο για το τι περιέχεται σε ένα κείμενο, αλλά για το τι δεν περιέχεται (αποσιώπηση) (Fairclough, N.: 1995).

Ο κυρίαρχος ιδεολογικό-γλωσσικός σχηματισμός έχει την ικανότητα να «φυσικοποιεί» τις ιδεολογίες και να τις μετατρέπει σε «κοινή λογική». Σύμφωνα με τον Μπονίδη, (Μπονίδης, Κ.: 2004) η φυσικοποίηση αυτή επιτυγχάνεται με την «κανονικότητα» με την οποία αλληλοεπιδρούν οι ιδεολογικές αναπαραστάσεις της προ υπάρχουσας γνώσης.

Η μεθοδολογική αυτή προσέγγιση αγγίζει εξονυχιστικά τρεις περιοχές:

1. **τον λόγο**, που μεταφέρει τις γνώσεις και τις πληροφορίες
2. **την ανάλυση**, που αναδεικνύει τον τρόπο αντίληψης του περιεχομένου του λόγου από τους συμμετέχοντες, και
3. **την κριτική**, που συνοδεύει την ανάλυση και φανερώνει τον τρόπο με τον οποίο οι μετέχοντες εκφέρουν τον λόγο, τις επιθυμίες τους, τις προσδοκίες τους και τις σκοπιμότητες που υποκρύπτονται πίσω από τα μηνύματα.

Από την Κριτική Ανάλυση Λόγου διακρίνεται ότι ο λόγος, σύμφωνα με τον Fairclough, μπορεί να χωριστεί σε **κείμενο**, **γλωσσική πρακτική** και **κοινωνική πρακτική**, ενώ έχει τα παρακάτω χαρακτηριστικά:

- ✓ ασχολείται με τα κοινωνικά προβλήματα
- ✓ οι πρακτικές λόγου διαμορφώνουν σχέσεις δύναμης
- ✓ η κοινωνία και η συνολική πνευματική παράδοση και δημιουργία είναι αποτέλεσμα του λόγου

- ✓ οι ιδεολογικές ταυτότητες διαμορφώνονται από τον λόγο
- ✓ ο λόγος καθορίζεται από ιστορικότητα
- ✓ το κείμενο και το κοινωνικό περιβάλλον συνδέονται με δεσμούς διαμεσολάβησης, το κείμενο αναλύεται στο περιβάλλον, όπου παράγεται και διατίθεται για χρήση και λειτουργία

Στα Κρητικά κάλαντα, αρχικά, φαίνεται ότι οι οικογενειακές σχέσεις αναπαριστούνται στερεοτυπικά. Η απουσία πατρικής δράσης και αναφοράς παραπέμπει στον υποβαθμισμένο ρόλο του στην κρητική οικογένεια μιας άλλης γενιάς. Αναλυτικότερα:

Οι μελετητές της περιόδου του Μινωικού Πολιτισμού διαπιστώνουν τη σημαίνουσα θέση της **γυναίκας** τόσο στο καλλιτεχνικό γίνεσθαι, μέσω της τέχνης και των ευρεθέντων θρησκευτικών αντικειμένων, όσο και στη συμμετοχή της στη «διοίκηση του Μινωικού Πολιτισμού» (Boudin, S.L. & Turfa, J.M.: 2016). Η γυναίκα στη Μινωική εποχή ήταν μέρος των ενεργών δράσεων, πράγμα που αναγνωρίζεται από πολλούς ερευνητές, ως απομεινάρι μιας μητριαρχίας στην Κρήτη. Οι γυναίκες συμμετείχαν σε πανηγύρια και θρησκευτικές εορτές αλλά και σε αγώνες ως ισότιμα μέλη με τους άνδρες. Ζούσαν σε ένα θρησκευτικό περιβάλλον χωρίς μεγαλείο, «ήταν ίσες με τους άνδρες και ελεύθερες» (Muge, A. & Loucanicas, M.: 2013) και συμμετείχαν κανονικά σε δρώμενα σε δημόσιους χώρους, θεατρικούς τόπους και ιερά.

Αλλά και στη νεότερη εποχή, ως συνέχεια και σε συνάφεια με τη Μινωική Κρήτη, η θέση της γυναίκας στην Κρήτη είναι σε υπέρτερη θέση, συγκριτικά με άλλες περιοχές, τόσο του νησιωτικού όσο και του ηπειρωτικού κορμού. Αυτό φαίνεται και από τη συμμετοχή των γυναικών στους αγώνες για απελευθέρωση της Κρήτης από τους Τούρκους, όπως στην Επανάσταση του Δασκαλογιάννη το 1770 στα Σφακιά, την Επανάσταση του Ελευθέριου Βενιζέλου στο Θέρισσο το 1905 που αφορμή της είχε την επιθυμία των Κρητικών για ένωση της Κρήτης με την Ελλάδα αλλά και την προηγηθείσα Κρητική Επανάσταση του 1897 κατά του τουρκικού ζυγού. Γι' αυτό και οι καλαντάρηδες απευθύνονται σε αυτήν, ως αρχόντισσα και κυρά του σπιτιού αποδίδοντάς της τιμή.

Αντιθέτως η θέση του **πατέρα**, όπως παρουσιάζεται στις ρίμες των Κρητικών Καλάντων, δείχνει μια «απουσία πατρικής δράσης και αναφοράς», παραπέμποντας στον υποβαθμισμένο ρόλο του πατέρα της κρητικής οικογένειας μιας άλλης εποχής. Βέβαια, στη σύγχρονη εποχή δεν είναι τόσο έντονη η απουσία του πατέρα, αν και ακολουθεί τα ειωθότα της νεότερης Ελλάδας, με την εν πολλοίς, απουσία του πατέρα από το οικογενειακό γίνεσθαι.

Μέσα από τους στίχους φαίνεται ότι οι οικογενειακές σχέσεις αναπαριστούνται στερεοτυπικά, δηλώνοντας κατά εσφαλμένο τρόπο, κατά την άποψή μας, πως υπονοεί ότι η εξέλιξη της ζωής μπορεί να πραγματώνεται και χωρίς αυτόν. Ωστόσο ο πατέρας, ιδίως στη σύγχρονη οικογένεια, οφείλει να διαθέτει ουσιαστικό και ποιοτικό χρόνο στην οικογένεια του, αποτελώντας το πρότυπο τόσο για την ανατροφή του γιού, όσο και της κόρης, αφού αντικατοπτρίζει τον μέλλοντα σύζυγό της.

Η αναφορά στον **πρωτότοκο γιο** πλαισιώνεται με συναισθηματικές φράσεις, αποκαλείται «μοσχοκανακάρης» και αλλού «μοσχοδαρμένος», ολοκληρώνοντας το αισθητικό αποτέλεσμα. Είναι τοις πάσι γνωστό, ότι σε κάθε κρητικό σπίτι, επιθυμία της οικογένειας είναι να γεννηθεί το πρώτο παιδί αγόρι, για να συνεχίσει την κρητική παράδοση και το όνομα της οικογένειας, αν και αυτή που θα συνεχίσει να διαφεντεύει το σπίτι είναι η κρητικιά μητέρα.

Η φροντίδα της «καμαροφρύδας», της «φεγγαρομαγούλας κεράς», της «κρουσταλίδας του γιαλού» που λούζει και χτενίζει τον μοσχοκανακάρη της, για να τον πέμψει στο σχολείο, είναι έκφραση που επιτείνει το συναισθηματικό φορτίο της πράξης. Τι κι αν ο παρουσιαζόμενος αυστηρός δάσκαλος, αλλά σεβαστός από όλους, όπως και η κερά δασκάλισσα, τον έδειρε μ' ένα χρυσό βεργάλι; Είναι προορισμένος για τα υψηλά, για τα «γράμματα», να σέρνει το κοντύλι κι ακόμη περισσότερο «να τον αξιώσει ο Θεός να βάλει πετραχήλι».

Την όποια ανέμελη στάση του κανακάρη, τονίζουν και οι **συμμαθητές** του, που «σκούζοντας» τον επαναφέρουν στα γράμματα και τα συγκαλά του.

Το συναισθηματικό τοπίο συμπληρώνει και η «έμορφη **κόρη**» που γίνεται αντικείμενο πόθου «γραμματικού» προικοζητούντα.

«Είπαμε δα για την κυρά ας πούμε και τση βάγιας, άψε βαγίτσα το κερί...». Η **βάγια** είναι η τροφός, η παραμάννα, η παραδουλεύτρα, που βοηθά στην ανατροφή των παιδιών. Αυτή αποτελεί υποκοριστικά εδώ τη βαγίτσα που θα «τρατάρει» τους καλαντιστές, απάκι, λουκάνικο, χοιρινό κομμάτι, αυγουλάκια από τη μαύρη όρνιθα αλλά και τη γαλανή (= την άσπρη), που απαιτούν οι τραγουδιστές να γίνει ζευγαράκι (δηλαδή να δώσουν δύο αυγά). Δεν θα μπορούσε φυσικά να λείψει το γλυκό κρασί για τα παλληκάρια, το λάδι από το πιθαράκι, τα κάστανα και τα λεπτοκάρνα, δηλαδή τα φουντούκια. Το «καλαντικό σκηνικό» ολοκληρώνεται με μια

«τσικουδιά», «να πιούμε μια γεμάτη» από την άκρη του βουτσιού (δηλαδή του ξύλινου βαρελιού που διατηρεί την τσικουδιά αναλλοίωτη). Η πλούσια κρητική φιλοξενία σε όλο της το μεγαλείο!!!

Από το εν λόγω απόσπασμα των Κρητικών Καλάντων που παραθέσαμε φαίνεται ότι ο ριμολόγος των καλάντων αποδίδει τους στίχους κυρίως με επίθετα, επιρρήματα αλλά και ολόκληρες επιρρηματικές φράσεις που ενέχουν πλούσιο συναισθηματικό λεξιλόγιο, χωρίς να παραθεωρούνται και τα άλλα χρησιμοποιούμενα γλωσσικά μέσα (εμπρόθετη αιτιατική, άτονες αντωνυμίες κλπ.). Αυτή ακριβώς η αναφορά στα πρόσωπα που προαναφέραμε αποτελεί σημειολογική αναφορά και εκδηλώνεται έτσι μια ιδιαίτερη συμπάθεια προς πρόσωπα πρωταγωνιστές και συνακόλουθα μια εκφορά έντονων συναισθημάτων.

Επίθετα: Φεγγαρομαγούλα, καμαροτράχηλη, καμαροφρύδα, ψηλή, λιγνή (κυρά), μοσχοκανακάρης (γιός), μαύρη, γαλανή (όρνιθα), χρυσό (βεργάλι) είναι χαρακτηριστικά επίθετα, που προσδίδουν στα κάλαντα στολισμό, προκαλούν αισθητική συγκίνηση, ενεργοποιούν τις αισθήσεις αλλά και το νου του αναγνώστη.

Συναισθηματικές φράσεις: Ο γιος ο πρωτότοκος αποκαλείται «μοσχοκανακάρης». Η κυρά «φεγγαρομαγούλα» και «καμαροτράχηλη». Η βάγια αποκαλείται «βαγίτσα». Διακρίνεται μια συμπάθεια και ένας παιγνιώδης τρόπος έκφρασης συναισθημάτων.

10. ΑΞΙΟΛΟΓΗΣΗ

Δεν πρέπει να θεωρηθεί αμελητέο το γεγονός ότι τα κρητικά κάλαντα, που έχουν σκοπό να τραγουδηθούν και μάλιστα πολλές φορές, ως αυθεντικό υλικό στην πράξη, βελτιώνουν τον προφορικό λόγο των μαθητών αλλά και καλλιεργούν σημαντικά τις ακουστικές δεξιότητές τους. Μπορούν να θεωρηθούν ως ένα εργαλείο που υποστηρίζει την εφαρμογή της μεθόδου για διδασκαλία της γλωσσικής ποικιλίας. Επίσης διεγείρουν αισθητά την ανάπτυξη του λεξιλογίου τους, καθώς εισάγονται νέες λέξεις και ταυτόχρονα βελτιώνονται και οι αναγνωστικές τους δεξιότητες. Επιπλέον, εμπεριέχεται προσεγμένη χρήση λυρικών εκφράσεων, που ολοκληρώνουν τα νοήματα και προκαλούν αισθησιακή απόλαυση. Ταυτόχρονα κατακτιέται μια ποιητικότητα, που συνεγείρει και μαγνητίζει, εισβάλλοντας σε έναν χώρο όπου υποχρεωτικά συναντιούνται γλώσσα και παράδοση. Υπηρετείται τελικά η ουσία της γλωσσικής τεχνικής εντοπισμένη στην

οργάνωση του περιεχομένου. Με κριτήρια καθαρά ποιητικά η σύνθεση, η μεταφορά και η εικόνα στοιχειοθετούν την ιδιάζουσα εικόνα της κρητικής μαγείας. Αποκωδικοποιούνται πιο εύκολα τα σύμβολα του γραπτού λόγου με σκοπό την κατανόηση της σημασίας του. Ενεργοποιείται λοιπόν μια στρατηγική, που αναφέρεται σε μια μεγάλη σειρά δεξιοτήτων σχετικά με την κατανόηση, που απαιτεί συγκέντρωση και τελικά ενεργοποιεί την κριτική σκέψη, την ευαισθησία, την εξοικείωση, προκειμένου να φτάσει στη γνωστική λειτουργία της κατάκτησης της γνώσης και την ανακάλυψη.

Τα επιμέρους στοιχεία που περιλαμβάνονται στην **ικανότητα κατανόησης προφορικού λόγου** είναι τα εξής:

- 1) **Γλωσσική ικανότητα**, που αφορά στη Γραμματική, τα πραγματολογικά στοιχεία και την Κοινωνιογλωσσολογία
- 2) **Κειμενική επίγνωση**, που σχετίζεται με προβλήματα που παρουσιάζονται κατά την ακρόαση κειμένων και κατά την ανάπτυξη γνωστικών και μεταγνωστικών στρατηγικών που βοηθά στην αντιμετώπιση δυσχερειών κατανόησης του εκφραστικού λόγου.
- 3) **Γλωσσική κριτική επίγνωση**, που σχετίζεται με την ικανότητα να διακρίνονται και να εντοπίζονται πληροφορίες που παρουσιάζονται ή υποκρύπτονται για ένα ζήτημα στο κείμενο (Buck, G.: 2001).

Οι μαθητές αξιοποιούν όλα τα ενδογλωσσικά γνωρίσματα, για να κατανοήσουν τον προφορικό λόγο, όπως το λεκτικό εκφώνημα, αλλά και τα εξωγλωσσικά, όπως χειρονομίες, έκφραση προσώπου, στάση του σώματος, καθώς και παραγλωσσικά στοιχεία, όπως είναι ο επιτονισμός, η προφορά, η ένταση της φωνής. Αναμένεται να επιδείξουν κατανόηση, ακουστική μνήμη, περιγραφική ικανότητα με δομημένες προτάσεις, αφήγηση και ικανότητα αυτοσχεδιασμού.

Οι μαθητές σε καθημερινή βάση πραγματώνουν μια δραστηριότητα που υπάρχει σε όλα τα βιβλία της γλώσσας του Δημοτικού: «Ξεκλειδώνω το κείμενο». Η δραστηριότητα αυτή περιέχει ερωτήσεις κατανόησης ή σύντομης απάντησης που αναφέρονται στο κείμενο, με στόχο να εκμαιεύσουν τον βαθμό κατανόησης. Είναι λοιπόν κάτι συνηθισμένο και πάνω σε αυτό γίνεται η νοηματική επεξεργασία, ξεδιαλύνονται τα ασαφή σημεία, αναλύονται έννοιες, δίνονται απαντήσεις στο «πότε», «πού», «ποιος», «γιατί», «τι», «πώς», «πόσο».

Το θέμα της δοκιμασίας σχετίζεται με την εμπειρία και τα ενδιαφέροντα των μαθητών. Είναι μάλιστα από τα πιο ενδιαφέροντα. Ο μαθητής αξιολογείται ως προς τη συνοχή, ως προς την

ακρίβεια του λόγου, ως προς το εύρος λεξιλογίου, ως προς την άνεση και ευελιξία στην επικοινωνία, ως προς την έκφραση, ως προς την αλληλοδραστική επικοινωνία, ως προς τη συνολική επίδοση. Επίσης, ως προς την αλήθεια και την ορθότητα των προτάσεών του, ως προς τη σωστή αλληλουχία και τον χρόνο δράσης των γεγονότων, ως προς τη δομή και σύνταξη των προτάσεών του και ως προς την ολοκλήρωση της περιγραφής ή της αφήγησής του.

Καθώς τα χαρακτηριστικά της κατανόησης είναι η ενεργητικότητα και η αμεσότητα, αναμένεται οι μαθητές να απαντήσουν ενεργητικά και άμεσα, χωρίς ιδιαίτερες καθυστερήσεις και επεξηγήσεις. Άρα και η ταχύτητα, ο ρυθμός αλλά και ο χρόνος της απάντησης είναι παράγοντες καθοριστικοί και καθόλου αμελητέοι για την αξιολόγηση της κατανόησης του προφορικού λόγου.

Ο μαθητής, καθώς ακροάται τα παραδοσιακά χριστουγεννιάτικα κάλαντα της Κρήτης, πρέπει να ενεργοποιήσει στρατηγικές: να ενεργοποιήσει τις προβλέψεις του για τη συνέχεια της ιστορίας, (θα ανοίξουν την πόρτα οι νοικοκυραίοι; θα τους δώσουν το σχετικό φιλοδώρημα; θα τους ευχηθούν «και του χρόνου»;) τις προϋπάρχουσες γνώσεις του, την προσοχή του, να αξιοποιήσει τα συμφραζόμενα και τα παραγλωσσικά στοιχεία του κειμένου έτσι, ώστε να αναγνωρίσει και να κατανοήσει τις άγνωστες λέξεις που τυχόν συναντήσει και να κατανοήσει τις σκέψεις και τα συναισθήματα των ηρώων που παρουσιάζονται.

Ζητείται από τους μαθητές να ερμηνεύσουν κάποιες λέξεις που άκουσαν κατά την ακρόαση των καλάντων και να απαντήσουν σε ερωτήσεις με βάση το κείμενο. Ζητείται επίσης **να ερμηνεύσουν** τις συναισθηματικές καταστάσεις των πρωταγωνιστών, να μουν στη θέση τους και να περιγράψουν τους λόγους που τους προκάλεσαν τα διάφορα συναισθήματα.

Ως προς **την ενεργοποίηση της προϋπάρχουσας γνώσης** σχεδιάζονται ερωτήσεις που έχουν στόχο να επαναφέρουν στο φως της μνήμης γνώσεις των μαθητών που κατείχαν από παλιά, προκειμένου να δημιουργηθούν συνειρμοί που θα ενισχύουν την κατανόηση.

Αξιοποιούνται **τα εξωγλωσσικά και παραγλωσσικά στοιχεία του κειμένου**, οι εκφράσεις των προσώπων των πρωταγωνιστών, ο τονισμός, η χροιά της φωνής, η ένταση, οι κινήσεις των χεριών, η στάση του σώματος, ο τρόπος εστίασης του βλέμματος, το χαμόγελο, οι κινήσεις των ματιών, ώστε να αναγνωρίσουν οι μαθητές όλες τις λεκτικές και μη λεκτικές πληροφορίες για τις σκέψεις και τα συναισθήματα που εμφανίζονται ή αποκρύπτονται.

Αναγνωρίζεται η δομή του λόγου με ερωτήσεις που αναφέρονται σε λέξεις ή φράσεις με σκοπό την κατανόηση της νοηματικής αλληλουχίας.

Αξιοποιούνται οι γνώσεις σχετικά με τα μοντέλα λόγου (patterns). Με στόχο την παροχή πληροφοριών στους μαθητές για τις περιστάσεις επικοινωνίας που πρέπει να κατανοούν, σχεδιάζονται ερωτήσεις σχετικά με τα εκφραστικά μοντέλα λόγου, που ανήκουν στη γλωσσική – εκφραστική τροπικότητα των λογοτεχνικών κειμένων, με έννοιες ταυτότητας και ταυτοσημίας.

Γενική και επιλεκτική προσοχή. Οργανώνονται ερωτήσεις που έχουν στόχο την αναζήτηση γενικών αλλά και λεπτομερών πληροφοριών, που βοηθούν στην κατανόηση του κειμένου.

Η συνεργασία αλλά και **η κατανόηση των σκέψεων των άλλων** είναι στοιχεία που ενισχύουν την κατάκτηση της κατανόησης του προφορικού λόγου.

Ασφαλώς για τη συνολική εκτίμηση της λειτουργικότητας της κατανόησης προφορικού λόγου πρέπει να συνεκτιμηθούν όλα τα προαναφερθέντα στοιχεία και να αποτελέσουν τη βάση ενός σχεδίου αξιολόγησης.

Μη γλωσσικά οφέλη που προσφέρονται είναι **τα κίνητρα** για μάθηση, **το ενδιαφέρον** και η **πολιτισμική γνώση**. Ο ενθουσιασμός του κάθε μαθητή, η αγάπη, η συμμετοχή, η επιθυμία του και η επιμονή του για το κάθε μάθημα, η προθυμία του, η διάρκεια της προσοχής του, ο χρόνος που καταβάλλει για την κάθε δραστηριότητά του, το ενδιαφέρον του, η συγκέντρωσή του και το ποσοστό της απόλαυσής του αποτελούν τα **θετικά** μη γλωσσικά οφέλη από τη διδασκαλία αυθεντικών και επικοινωνιακών κειμένων. Ακόμη, η κατάκτηση της πολιτιστικής γνώσης επιτυγχάνεται με την ενασχόληση και διδασκαλία των αυθεντικών κειμένων. Λειτουργούν ως ένα πολιτιστικό πλαίσιο, καθώς παρέχεται στους μαθητές η ευκαιρία να παρατηρήσουν έθιμα, τρόπο ζωής, συμπεριφορές ανθρώπων μέσα από τον γλωσσικό πλούτο και τις εμπειρίες από διαπολιτισμικές εκφράσεις και πληροφορίες.

Άλλος παράγοντας που επηρεάζει την ικανότητα κατανόησης του προφορικού λόγου είναι το **άγχος**. Ένα μέτριο επίπεδο άγχους θα μπορούσε να λειτουργήσει βοηθητικά και να κινητοποιήσει τον μαθητή, ενώ αντίθετα τα υψηλά επίπεδα άγχους προκαλούν έντονη ανησυχία και τον αποδιοργανώνουν. Επίσης, ένας άλλος παράγοντας σύμφωνα με τον Έλιοτ (Elliot, S. et al.: 2008) είναι το **κέντρο ελέγχου**. Οι μαθητές που έχουν εσωτερικό κέντρο ελέγχου αναλαμβάνουν οι ίδιοι την ευθύνη για τη συμπεριφορά τους, καθώς πιστεύουν στις δυνατότητές τους, θεωρούν ότι

μπορούν να ελέγξουν τα πράγματα και καθετί καλό που τους συμβαίνει είναι επειδή τους αξίζει, αφού είναι αποτέλεσμα δικού τους προσωπικού αγώνα και δε δίνουν μεγάλο ρόλο στον παράγοντα τύχη. Άρα δεν παραιτούνται από την προσπάθεια μετά από μια κακή επίδοση. Ένας επιπλέον παράγοντας που λειτουργεί ως κίνητρο για τους μαθητές και επηρεάζει τον τρόπο που εκτιμούν τις δυνάμεις τους αλλά και τις δυσκολίες που συναντούν είναι η **αυτό-αποτελεσματικότητα**. Η παραδοχή αυτή οφείλεται στον Badura και σύμφωνα με τη θεωρία του ο μαθητής που επιδιώκει την αποτελεσματικότητα ρίχνει το βάρος στις προσπάθειες και το έργο που επιτελεί και δίνει λιγότερη σημασία στις δυσκολίες. Επομένως, με τις δυνάμεις του μπορεί να ελέγξει τομείς της ζωής του. (Slavin, R.: 2007). Και, τέλος, το υποστηρικτικό **περιβάλλον της τάξης** και το **οικογενειακό περιβάλλον** συμβάλλουν θετικά για μια αποτελεσματική και πλήρη συμμετοχή και κατανόηση στη διαδικασία της μάθησης. Η εφαρμογή στρατηγικών από το σχολείο, όπως, η οριοθέτηση συγκεκριμένων και με σαφήνεια διατυπωμένων στόχων, δίκαιη παροχή επαίνων, υποστήριξη των αποθαρρημένων μαθητών, ανατροφοδότηση και έμφαση στις προσπάθειες, καθώς και ενθάρρυνση για τοποθέτηση υψηλών στόχων εκ μέρους της οικογένειας και υποστήριξη και τακτική επιβράβευση της πορείας τους συνεισφέρουν στην ενίσχυση της αυτοπεποίθησης και επομένως στην κατανόηση και κατάκτηση του μαθησιακού λόγου (Δασκαλάκης, Δ.: 2017).

11. ΠΕΡΙΓΡΑΦΙΚΗ ΑΞΙΟΛΟΓΗΣΗ

Κάθε μαθητής οφείλει να αξιολογηθεί ως προς τους τομείς της περιγραφικής αξιολόγησης:

A. Γνωστική Μάθηση

Αν είναι σε θέση

- να διακρίνει και να κατανοεί γνωστικές έννοιες
- να προσδιορίζει προβλήματα
- να εκφράζει και να διαμορφώνει υποθέσεις
- να διερευνά τις συνέπειες
- να συλλέγει συναφή στοιχεία
- να ελέγχει τις ιδέες
- να γενικεύει έννοιες

- να εφαρμόζει τις γενικεύσεις

B. Κοινωνική Μάθηση

Αν έχει την ικανότητα

- να διατηρεί επαφές και να συνάπτει σχέσεις
- να συνεργάζεται
- να ασκεί κριτική στους άλλους
- να συμμετέχει στη λήψη αποφάσεων
- να αποφεύγει και να επιλύει συγκρούσεις

Γ. Συμμετοχική Μάθηση

Αν παρουσιάζει

- ενδιαφέρον και προσφορά
- ικανότητα αυτοσυγκέντρωσης και επιμονή
- εμπιστοσύνη στις ικανότητές του
- καινοτομίες και δημιουργικότητα
- διάθεση για αυτονομία στην εργασία του
- επιθυμία για έκφραση επιθυμιών και ιδεών
- προθυμία για ανάληψη πρωτοβουλιών
- ενδιαφέρον για ενασχόληση με ενδιαφέροντα, κλίσεις κλπ.

Ως προς την **κατανόηση του προφορικού λόγου**, ο μαθητής ελέγχεται ως προς την πρόσληψη

- **του περιεχομένου:** αν κατανοεί σφαιρικά, με απόλυτη ακρίβεια και σαφήνεια ή με καθοδήγηση, το περιεχόμενο των χριστουγεννιάτικων καλάντων και αν είναι σε θέση να διακρίνει τα πρωτεύοντα από τα δευτερεύοντα νοήματα και την επιτυχή αλληλουχία των νοημάτων. Αν προσλαμβάνει, πλήρως ή μερικώς, τον τρόπο με τον οποίο οργανώνεται ο λόγος και αν καταλαβαίνει σαν δέκτης τα κίνητρα και τις προθέσεις του πομπού.
- **του ύφους:** αν αναγνωρίζει, πλήρως ή με καθοδήγηση, τα μέσα εκφοράς του λόγου, τις πλούσιες και ξεχωριστές ιδιαιτερότητες της κρητικής γλώσσας, τους γραμματοσυντακτικούς κανόνες, τις σύνθετες λέξεις, τις οπτικές και ακουστικές εικόνες, τις μεταφορές, τις παρομοιώσεις,

τα παινήματα, τους υπαινιγμούς, το χιούμορ, κλπ. καθώς τα κάλαντα είναι γεμάτα εκφραστικά στοιχεία με ύφος εύθυμο, χιουμοριστικό, γεμάτα παινήματα για τα πρόσωπα του σπιτιού, με τελικό στόχο την απόσπαση φιλοδωρήματος.

➤ **της κριτικής:** αν αξιολογεί επιτυχώς, με απόλυτη σιγουριά και ευχέρεια ή με δισταγμούς, τις πληροφορίες του πομπού και αντιλαμβάνεται τις προθέσεις και την περίσταση επικοινωνίας με θετικό ή αρνητικό πρόσημο, εκφράζοντας την προσωπική κριτική του και υποβάλλοντας με ευστοχία τα επιχειρήματα θέσης ή αντίρρησής του.

➤ **της συμμετοχής:** αν συμμετέχει προσεκτικά, ενεργά και ουσιαστικά ή περιστασιακά, στις διαδικασίες του μαθήματος, αν παίρνει υπεύθυνα και εποικοδομητικά τον λόγο και προάγει την εκπαιδευτική δραστηριότητα προβάλλοντας θετικά τις τεκμηριωμένες του απόψεις και εκτιμήσεις για τα παινήματα, τη χιουμοριστική διάθεση, τις άλλες εκδοχές χριστουγεννιάτικων καλάντων από άλλα μέρη της Ελλάδας κλπ.

➤ **της συνεργασίας:** αν συνεργάζεται, οικειοθελώς και με ενθουσιασμό ή αναγκάζεται μετά από πίεση, με άλλους μαθητές, αν επικοινωνεί και σέβεται ή συγκρούεται με τα άλλα μέλη της ομάδας και αν αναλαμβάνει θετικές πρωτοβουλίες συνεργαζόμενος με τους άλλους ή εργάζεται μόνος του, απρόθυμα, χωρίς ολοκλήρωση των εργασιών που αναλαμβάνει, αδιαφορώντας για τα άλλα μέλη.

➤ **της συνέπειας:** αν εργάζεται με συνέπεια, με άψογο τρόπο στις υποχρεώσεις του ή ενοχλεί με την ασυνεπεία του. Αν τηρεί τα επιτρεπτά όρια και ανταποκρίνεται εγκαίρως ή αν υπερβαίνει τα όρια και παραδίδει εκπρόθεσμα τις εργασίες του δεχόμενες επιπλήξεις και παρατηρήσεις επηρεάζοντας με την αρνητική του συμπεριφορά όλη την τάξη.

➤ **της οργάνωσης:** αν έχει οργανωμένη τη σκέψη του και τις σημειώσεις του με άψογο τρόπο ή είναι ακατάστατος ο χώρος και τα αντικείμενα της εργασίας του, όπως και η προσοχή του ελλειμματική και διασπασμένη. Αν έχει πάντα χρόνο για την τήρηση και τακτοποίηση ή χρειάζεται καθοδήγηση καθώς έχει χάσει τα απαραίτητα αρχεία του. Διατηρεί πάντα σε τάξη την τσάντα του ή το γραφείο του και έχουν ωραία εμφάνιση τα γραπτά του ή αδιαφορεί για τη έλλειψη των στοιχείων του και για τα ακατάστατα και ακατανόητα συνοδευτικά τους.

Επίσης, ο μαθητής **αυτοαξιολογείται** ως προς την κατανόηση προφορικού λόγου, αν:

- τα καταφέρνει καλά
- τα καταφέρνει με λίγη βοήθεια

- χρειάζεται περισσότερο χρόνο και προσπάθεια στους εξής τομείς της προφορικής του συμπεριφοράς:
 - ❖ Μπορώ να καταλάβω τους φίλους μου στην παρέα
 - ❖ Μπορώ να καταλάβω τους γονείς μου στο σπίτι
 - ❖ Μπορώ να καταλάβω τους συμμαθητές μου στο σχολείο
 - ❖ Μπορώ να καταλάβω τα τραγούδια που ακούω
 - ❖ Μπορώ να καταλάβω όσα βλέπω στην τηλεόραση
 - ❖ Μπορώ να καταλάβω όσα διαβάζω στα βιβλία
 - ❖ Μπορώ να καταλάβω τους άλλους όταν ταξιδεύω στο εξωτερικό

12. ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ ΓΙΑ ΒΕΛΤΙΩΣΗ ΤΗΣ ΔΙΔΑΚΤΙΚΗΣ ΠΡΟΤΑΣΗΣ

Μια υπέροχη ιδέα, μελέτης της κρητικής διαλέκτου θα ήταν η διδασκαλία **παραμυθιού** από το άμεσο οικογενειακό περιβάλλον των μαθητών. Καθώς τα παραμύθια αποτελούν εκτεταμένα αφηγηματικά κείμενα, θα ήταν ευκολότερη η σύγκριση με άλλα αφηγηματικά είδη για περισσότερη εμπάθυνση. Το παραμύθι, που τα γλωσσικά του χαρακτηριστικά είναι πολύ κοντά στην καθημερινή γλώσσα των παιδιών, θα μπορούσε να είναι ένας επιτυχημένος, αποτελεσματικός στόχος, καθώς η παιδαγωγική αξιοποίησή του παίζει σημαντικότερο ρόλο στην εν γένει εκπαιδευτική διαδικασία.

Είναι εξαιρετική η ιδέα ενός λαϊκού παραδοσιακού παραμυθιού. Πραγματικά οι στόχοι επιτυγχάνονται, γιατί με το παραμύθι μπορεί κανείς να περάσει πολλά μορφολογικά στοιχεία του γλωσσικού κώδικα, καθώς παρέχει ένα εποικοδομητικό πλαίσιο, όπου οι μικροί μαθητές μπορούν να χρησιμοποιούν τις γλωσσικές τους ικανότητες προσομοιώνοντας τη μάθηση σε πραγματικές συνθήκες. Το παραμύθι διευρύνει τον γλωσσικό ορίζοντα και δίνει την ευκαιρία να προσεγγίσουν τα παιδιά τις μορφές που παίρνει ο προφορικός λόγος σ' όλες τις καταστάσεις επικοινωνίας. Όλη η μαγεία του παραμυθιού είναι αυτές οι λέξεις που το κάνουν ελκυστικό, μαγευτικό, καθηλωτικό.

Η ακρόαση του παραμυθιού συνδυάζει τη διασκέδαση των παιδιών με την επανάληψη στο μάθημα της Γλώσσας. Γιατί το παραμύθι ως διδακτική πρόταση, δίνει πληροφορίες σχετικά με τον τόπο, τον χρόνο, το πρόβλημα και ταυτόχρονα προσφέρει τη λύση του. Ενθαρρύνει τα παιδιά να αναγνωρίσουν τα χαρακτηριστικά των ηρώων, να κρίνουν τις πράξεις τους και να αιτιολογήσουν

την άποψή τους, να εντοπίσουν και να ονομάσουν τα συναισθήματά των ηρώων και να ταυτιστούν ή όχι μαζί τους. Επίσης, ενθαρρύνονται στις περιγραφές των ηρώων χρησιμοποιώντας επίθετα ή επιθετικούς προσδιορισμούς, στον εντοπισμό σύνθετων λέξεων ή στην αναδιήγησή του. Ακόμη, εξασκούνται στη διατύπωση άλλων τίτλων ή στην επινόηση άλλου τέλους της ιστορίας του παραμυθιού. Επιπλέον, ο μαθητής μπορεί να υποδυθεί ρόλους ή να αναπτύξει διαλόγους ζωντανεύοντας σκηνές του παραμυθιού ή να προσθέσει έναν δικό του ήρωα αλλάζοντας την πλοκή της ιστορίας με μια καινούργια διαφορετική εξέλιξη και εντέλει διαπιστώνεται ότι το παραμύθι συμβάλλει στην καλλιέργεια του προφορικού αφηγηματικού λόγου των μαθητών.

Καθώς τα λαϊκά παραμύθια βασίζονται στην προφορική μετάδοση, αλλάζουν και εξελίσσονται, γιατί μεταδίδονται από στόμα σε στόμα, από γενιά σε γενιά και έτσι δεν απομνημονεύονται κατά λέξη αλλά αναδημιουργούνται κάθε φορά σε κάθε αφήγηση. Πέρα από την αισθητική απόλαυση, διατηρείται ζωντανή η μνήμη της ιστορίας του τόπου, όπως και η γλώσσα του. Παρέχεται η πραγματικότητα άλλων τόπων και άλλων εποχών, κάποια στοιχεία και γνώσεις για τον τρόπο της ζωής και τον πολιτισμό παλιάς εποχής, επιτυγχάνεται συναισθηματική ωρίμανση, κοινωνικοποίηση και ενίσχυση της συνοχής των ομάδων.

Ασφαλώς, η μέγιστη συμβολή των παραμυθιών αναφέρεται στη γλωσσική ανάπτυξη των παιδιών. Η προσφορά τους είναι τεράστια, καθώς ενισχύουν τις δεξιότητες ακρόασης και κατανόησης του προφορικού λόγου, βοηθούν την αναγνωστική τους ικανότητα, εμπλουτίζουν το λεξιλόγιό τους και βελτιώνουν τη δομή του λόγου τους, όπως επίσης βοηθούν τα παιδιά να προάγουν τις επικοινωνιακές τους δεξιότητες και την κοινωνικοποίησή τους. Αυτός λοιπόν ο μαγικός κόσμος των παραμυθιών προκαλεί την προσοχή των παιδιών και τη συγκέντρωσή τους, καλλιεργεί τον προφορικό τους λόγο, καθώς τα ενθαρρύνει ο απλά δομημένος λόγος του, η ενδιαφέρουσα πλοκή του αλλά και η αλληλεπίδραση με το πρόσωπο του αφηγητή.

Έτσι, το παραμύθι, που συνήθως έχει αίσιο τέλος, («ζήσανε αυτοί καλά και εμείς καλύτερα»), είναι «έργο τέχνης», που βοηθά πολλαπλά τη γνωστική, γλωσσική, κοινωνική και συναισθηματική ανάπτυξη του παιδιού, όπως «το μητρικό γάλα, που κλείνει μέσα του σε σοφά υπολογισμένες αναλογίες όλα τα θρεπτικά συστατικά τα απαραίτητα για τη συντήρηση και αύξηση του βρέφους, έτσι και το παραμύθι αποτελεί πνευματική τροφή για τον άνθρωπο, στο πρώτο στάδιο της ψυχικής του ζωής» (Μερακλής, Μ.: 1992).

Επιπροσθέτως, μπορούμε να αναφέρουμε πόσο υποστηρικτικός στη διαδικασία της μάθησης και στην αποτελεσματικότητα των στόχων είναι ο συνδυασμός λόγων, ήχων και εικόνων (Bates, A.: 1985), δηλαδή το **βίντεο**, καθώς αποτελεί ένα δυναμικό μέσο οπτικοποίησης, αφήγησης, αφαίρεσης και αναγνώρισης. Μπορεί εύκολα να χρησιμοποιηθεί στην τάξη με στόχο να καταγράψει και να αναλύσει αλληλεπιδράσεις και να συμβάλλει στην ανάπτυξη της κριτικής σκέψης, της δημιουργικότητας και της συνεργατικής μάθησης. Ο μαθητής που εκτίθεται στον οπτικοακουστικό λόγο μπορεί να εντρυφήσει σε σημασιολογική ανάλυσή του, να αναστοχαστεί, να συμπληρώσει ή να αναθεωρήσει αυτά που ήδη κατέχει και να γνωρίσει και να κατασκευάσει νέα γνωστικά δεδομένα, δίνοντας σημασία στις αξίες δημιουργίας περιεχομένου, που είναι η ευθύτητα, η ακρίβεια και η αμεροληψία. Έτσι, ένα αυθεντικό βίντεο σε κρητική διάλεκτο αποτελεί αποτελεσματικό εργαλείο για τη βελτίωση της δεξιότητας της ακρόασης και του προφορικού λόγου.

Ακόμη, αυθεντικά υλικά ακρόασης και προβολής μπορεί να είναι **τα ντοκιμαντέρ, οι ταινίες, οι ραδιοτηλεοπτικές εκπομπές, οι διαφημίσεις, τα κινούμενα σχέδια, τα κουίζ, τα μυθιστορήματα**, και τα οπτικά υλικά **πίνακες, διαφάνειες, φωτογραφίες, εικόνες, γραμματόσημα** - τα οποία μπορούν να αξιοποιηθούν στην εκπαιδευτική διαδικασία δεδομένου ότι τηρούν τα κατάλληλα κριτήρια, όπως της συνάφειας μεταξύ του σχολικού βιβλίου και των αναγκών των μαθητών, του ενδιαφέροντος θέματος, της πολιτιστικής ικανότητας, των θεμάτων υλικοτεχνικής υποστήριξης, των γνωστικών και γλωσσικών απαιτήσεων, της ποιότητας και της εκμεταλλευσιμότητας (McGrath, I.: 2002). Όλα αυτά αναπτύσσουν και καλλιεργούν τις προσληπτικές, τις παραγωγικές και κοινωνικοπολιτισμικές δεξιότητες των μαθητών, τα κίνητρα τους για μάθηση και ωθούν σε πολιτισμική ενσυναίσθηση.

13. ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Στη διδακτική πρόταση δόθηκε έμφαση στη δυναμική του προφορικού λόγου. Τα κάλαντα είναι προορισμένα για να τραγουδηθούν. Χρησιμοποιείται η φυσική, γνήσια, ομιλούμενη, λαϊκή, προφορική γλώσσα, εμπλουτισμένη με κρητικούς ιδιωματισμούς. Η κρητική γλώσσα εξυπηρετεί αποτελεσματικά τον ποιητικό λόγο των κρητικών καλάντων. Η χρήση των ιδιωματισμών αναδεικνύει την προσωπική σφραγίδα του λαϊκού δημιουργού. Διαμορφώθηκαν γλωσσοδιδακτικές δραστηριότητες που αναφέρονται στη γλωσσική ποικιλία της κρητικής διαλέκτου. Με τη χρήση του συγκεκριμένου είδους συντελείται ένας βαθμός ενίσχυσης και ενθάρρυνσης της τοπικής διαλέκτου και ένας ενεργός διάλογος ανάμεσα στην τοπική κοινωνία και το σχολείο. Οι μαθητές αντιμετωπίζονται ως ενεργοί δράστες πετυχαίνοντας κοινωνικούς στόχους. Η πραγματικότητα δεν παρουσιάζεται αντικειμενικά και απλά, αλλά μεταμορφώνεται με μια νοσταλγική θρησκευτικότητα, με σκηνικό τον ρεμβασμό και την αναζήτηση μιας γλωσσικής απόδοσης. Ο δημιουργός των καλάντων αναδεικνύει τους πλούσιους γλωσσικούς θησαυρούς υπηρετώντας συνειδητά τον καθαρό ψυχισμό του τόπου του. Ταυτόχρονα αναδύονται τα πολιτιστικά στοιχεία του τόπου, που ομορφαίνουν και νοηματοδοτούν το κοινωνικό γίγνεσθαι.

- Η γλωσσική ποικιλότητα αξιοποιείται. Μελετάται ο καθημερινός λόγος. Ο κρητικός λόγος είναι καθαρός και πλήρης. Δεν είναι μακρινός λόγος εργαστηρίου, αλλά επικοινωνιακός, καθημερινός, απλός, φυσικός, αποδεκτός και ζωντανός. Βασικός στόχος είναι η χρήση της γλώσσας, όχι μόνο ως μέσω επικοινωνίας και αλληλόδρασης, αλλά και ως συνειδητός ρόλος στη διαμόρφωση της κοινωνικής πραγματικότητας, καθώς η γλώσσα είναι άμεσα συνδεδεμένη με το περιβάλλον της, ενώ ταυτόχρονα διαμορφώνεται μέσα από αυτό.
- Ο λόγος δεν είναι στατικός, αλλά παρουσιάζεται με τεράστια δυναμική. Τα νοήματα συνδέονται με το πολιτισμικό και κοινωνικό περιβάλλον των μαθητών, ειδικά όταν προέρχονται από κείμενα αυθεντικά, που χρησιμοποιούνται και εκτός τάξης.
- Η μεθοδολογία επηρεάζεται από μια προσέγγιση μαθητοκεντρική και κειμενοκεντρική. Τα ίδια τα κείμενα αποτελούν πηγή πλούτου και παράλληλα τα ίδια τα παιδιά αναπτύσσουν έναν διάλογο και μεταφέρουν τις γλωσσικές εμπειρίες τους αποτελώντας μια αφετηρία για περισσότερη γλωσσική εκπαίδευση, που προσδοκά στην ομαλότερη κοινωνικοποίησή τους και στην ταχύτερη ανάπτυξη των επικοινωνιακών δεξιοτήτων τους.

- Τονώνεται η αυτοπεποίθηση των μαθητών για γλωσσικό πειραματισμό, ενώ εμπλουτίζεται το λεξιλόγιό τους με την παραγωγή και σύνθεση νέων λέξεων.
- Με τη διδασκαλία της γλωσσικής ποικιλίας ενεργοποιείται η μεταγνώση, που είναι ένας τρόπος αποτίμησης της αντίληψης, του στοχασμού και της γνωστικής λειτουργίας, που ελέγχει, προλαμβάνει και παρακολουθεί την κατάσταση της προόδου των μαθητών.
- Επιπλέον, αναδεικνύουμε ότι η γλώσσα δεν αποτελεί μοναδική πηγή κατασκευής νοήματος, αλλά ότι αναγνωρίζεται η σημασία και άλλων σημειωτικών συστημάτων, όπως τα οπτικά και ακουστικά σύμβολα.
- Ακόμη, εστιάζουμε στις κοινωνικές ταυτότητες που δομεί η γλώσσα, καθώς συνδέεται με τα κοινωνικά φαινόμενα.
- Παρόλο που δεν αξιοποιήθηκε όλη η ποικιλία της διαλέκτου, οι μαθητές ευαισθητοποιήθηκαν θετικά στην αποδοχή της και εξοικειώθηκαν ουσιαστικά με τη λειτουργία της στον λογοτεχνικό χώρο.
- Τέλος, υπογραμμίζουμε την ανάπτυξη της κριτικής επίγνωσης του μαθητή για το πώς λειτουργεί η γλώσσα στο κοινωνικοπολιτισμικό γίγνεσθαι.
- Τα αποτελέσματα αναμένεται να αυξήσουν την κριτική εμπλοκή των παιδιών με τα λογοτεχνικά κείμενα, την κριτική ανάγνωση και αμφισβήτηση. Αναμένεται διερεύνηση του νοήματος των κειμένων, διερεύνηση των στόχων του συγγραφέα και των κινήτρων του λαϊκού δημιουργού. Αναμένεται αλλαγή στάσης των μαθητών, να αποκτήσουν αλλά και να εκφέρουν άποψη σε ζητήματα που τους αφορούν, να αναπτύξουν αντιστάσεις, να μη χειραγωγούνται, να αποφασίσουν ποια είναι τα δικά τους ενδιαφέροντα και οι δικοί τους στόχοι για να αναλάβουν τις δικές τους ευθύνες για την κοινωνική τους δράση, να διαπραγματεύονται και να βλέπουν κριτικά τις συνθήκες της εργασίας τους.

Η μικρή αυτή μελέτη μας οδηγεί στο συμπέρασμα ότι χάρη στη γλωσσική ποικιλία, την ιδιαίτερη αυτή κρητική διάλεκτο, παράγεται ένα **μοναδικό, αισθητικό αποτέλεσμα**, που κάνει το κείμενο – παραδοσιακά κάλαντα – **αξιόλογο, αξιοπρόσεκτο, αξιομνημόνευτο**. Αυτή η ομορφιά που προκύπτει, δε θα ήταν αξιοσημείωτη, αν ο λόγος ήταν ομοιόμορφος, ομοιότυπος, κοινός. Γι' αυτό αξίζει να έχουμε βαθιά γνώση για τη γλώσσα μας, να διακρίνουμε τη δυναμική των νοημάτων της, να την αξιοποιούμε διδακτικά, να τη μεταχειριζόμαστε έντεχνα. Αυτό είναι ένα τρανό επιχείρημα, για να δείξουμε ότι **η γλώσσα μας** δεν είναι μόνο επικοινωνία, **είναι ο πολιτισμός μας**.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

(Τα λόγια του αποσπάσματος της «Κρητικής Πεθεράς»)

7 Θανάσιμες Πεθερές – Κρητικιά Πεθερά 1

<https://www.youtube.com/watch?v=KckKFs9mSKQ> (από 1:15΄ ως 3:20)

Ρένα: - Ααα! Πίσω μουρμούλακα!

Μανούσος: - Ω Ρένα, μουρμούλακας εγώ; Ο λεβεντάντρας σου; Εεε... κάποτε μ' έλεγες ο λυράρης της καρδιά σου!

Ρένα: - Ναι, αλλά κάποτε ζούσες. Οι ζωντανοί με τσι αζωντανούς κι οι ποθαμένοι με τσι ποθαμένους!

Μανούσος: - Ε, και οι αποθαμένοι μάτια μου ίντα δεν έχουνε ψυχή;

Ρένα: - Μανούσο... Μα ίντα 'ναι αυτά τα ρούχα που φορείς; Εγώ μαυροπουκαμισά σε έθαψα και σε ξαναβρίσκω παγωτατζή;

Μανούσος: - Έλα ίντα να στα λέω...

Ρένα: - Και σαν να μου φαίνεται πως αδυνάτισες... Μα στάλα δεν τρως εκείά στον Παράδεισο; Ίντα ... στην Κόλαση είσαι μωρέ συχτιρισμένε;

Μανούσος: - Ααα, δεν μπορώ να πω πράμα. Όσο από φαΐ καλά τρώω δε λέω, αλλά από τα χεράκια σου δεν είναι! Καμιά δεν είναι σαν και σε εκεί πάνω.

Ρένα: - Κατέχω. Να πάρε δα να φας να στυλωθείς! Α, για να μη με φωνάζεις μετά να' ρθω πάνω.

Μανούσος: - Μα, Κυρά μου, πώς ήξερες και τα 'φερες αυτά εδώ;

Ρένα: - Δικό μου είναι το όνειρο ό,τι θέλω κάμω. Γι' αυτό πες μου και γρήγορα ίντα με θες γιατί όπου να' ναι θα χτυπήσει το ξυπνητήρι.

Μανούσος: - Γροίκα κυρά μου τι θα σου πω και βάλτο καλά στην κεφαλή σου.

Ρένα: - Ναι αλλά δε μου λες πράμα... και πλησιάζει η ώρα να ξυπνήσω.

Μανούσος: - Ένα μεγάλο πρόβλημα θα βρει το σπιτικό μας!

Ρένα: - Ιι... Κράτα απόσταση λιβανισμένε. Ίντα πρόβλημα;

Μανούσος: - Ένα πρόβλημα, που θέλω να σταθείς με δύναμη!

Ρένα: - Έχει να κάμει με μένα;

Μανούσος: - Όχι μόνο με σένα. Θέλω Ρένα να προσέχεις το παιδί μας.

Ρένα: - Ποιο απ' τα δυο;

(Χτυπάει το ξυπνητήρι).

Μανούσος: - Οοο ... Ίντα 'ναι τούτο που σκούζει;

Ρένα: - Το ξυπνητήρι είναι. Είναι ηλεκτρονικό. Μου το 'κανε δώρο εψές η κόρη μας από τα Χανιά.

Μανούσος: - ... (Προσπαθεί να μιλήσει αλλά χάνεται, γιατί το όνειρο τελειώνει).

Ρένα: - Μανούσο, ίντα μου λες; Μίλα πιο δυνατά. Μανούσο, μίλα πιο δυνατά δεν ακούω πράμα. Μα ίντα μου λες, δεν ακούω... δεν γροικάς μωρέ το ξυπνητήρι που χτυπάει. Εεε, Μανούσο... πιο δυνατά μίλα μωρέ, πιο δυνατά... Μα που να πέσουν χίλιοι διαόλοι επάνω στην κεφαλή σου. Δεν ακούω ρε, πιο δυνατά. Μμμμ ... Παναγία μου ...

<https://www.youtube.com/watch?v=KckKFs9mSKQ&t=206s> (από 3:35' ως 4:05)

Ρένα: - Αυτό είναι κακό σημάδι, κακό σημάδι... (Σταυροκοπιέται και θυμιατίζει τα εικονίσματα).

Αφηγήτρια: - Ρένα Φραγκιαδουλάκη. Πρώτος καρπός δύο μεγάλων οικογενειών: Των Χατζηφαντωνάκηδων και των Χαϊδομιχαλάκηδων από μαμά. Βέρα κρητικιά, καταλαβαίνετε έτσι... και τα μυαλά στα ... κάγκελα. Ένα θα σας πω: όταν ήταν παντρεμένη είχε ιδρύσει ένα σύλλογο, που υπερασπιζόντουσαν ότι η Κρήτη έπρεπε να είναι ανεξάρτητο κρατίδιο. Να μην ανήκει στην υπόλοιπη Ελλάδα. Ναι...

<https://www.youtube.com/watch?v=KckKFs9mSKQ&t=206s> (από 5:07 ως 6:42)

Βάσω: - Τόση ώρα είμαστε επαέ και δεν έχεις βγάλει μιλιά. Μωρέ, μ' ακούεις ή μιλώ στο βρόντο;

Ρένα: - Ίντα 'πες;

Βάσω: - Είπα ότι θα κάμω αίτηση να σε στείλω στο ίδρυμα κωφάλαλων.

Ρένα: - Δε σε είδα μωρέ...

Βάσω: - Ε, τότε να κάμω αίτηση και στο ίδρυμα τυφλών.

Ρένα: - Βάσω άσε με γιατί δεν έχω όρεξη.

Βάσω: - Για καινούριο μας το λες; Πότε είχες όρεξη εσύ, από μικρό λιγόφαγο ήσουν. Θα ξεχάσω θαρρείς τη συγχωρεμένη τη μάνα μας, που σε κυνήγαγε στα βουνά για να φας; Ενώ εμένα, δε με κυνήγησε ποτέ κανένας για να φάω.

Ρένα: - Εσύ το 'τρωγες όλο το φαί σου. Και ξάνοιξε εδώ που καταλήξαμε!!! Βάσω ...

Βάσω: - Εεε...

Ρένα: - Είδα το Μανούσο.

Βάσω: - Ποιον Μανούσο;

Ρένα: - Το Μανούσο παιδί μου, τον άντρα μου.

Βάσω: - Φτου, φτου, φτου... (Φτύνει τον κόρφο της).

Ρένα: - Ήρθε χθες το βράδυ στον ύπνο μου.

Βάσω: - Αααα...

Ρένα: - Σα σήμερα απόθανε, πριν δέκα χρόνια. Θυμάσαι; Εεεε; Στα γενέθλια της μικής μου της Σοφίας.

Βάσω: - Ίντα 'θελε; Να της ευχηθεί χρόνια πολλά που γίνεται γυναίκα;

Ρένα: - Όι δε γίνεται γυναίκα. Δεκαοχτώ χρονών γίνεται. Γυναίκα θα γενεί άμα θα μεγαλώσει.

Βάσω: - Εε θα σε ρωτήσει πότε θα γενεί γυναίκα!

Ρένα: - Θα με ρωτήσει και θα με παραρωτήσει. Και σε παρακαλώ πάρα πολύ μη τση βάζεις ιδέες στην κεφαλή τζη, γιατί θα σου κόψω τα ποδιάρια. Ααα, δε θέλω εγώ η Σοφία μου να κάμει τα δικά σου τα καμώματα.

Βάσω: - Ποια καμώματα;

Ρένα: - Κατέχεις πολύ καλά ίντα σου λέω. Με τον οχτρό.

Βάσω: - Από 'δώ το πας, απ' εκείά το πας, πάντα στο ίδιο σημείο καταλήγεις. Δε θα το ξεχάσεις ποτέ;

Ρένα: - Ποτές! Όσο ζω και αναπνέω!

Βάσω: - Έχουν περάσει τόσα χρόνια...

Ρένα: - Είπαμε, όσο ζω και αναπνέω... Ο Ζερβονικολάκης είν' οχτρός. Ίιι, Παναγία μου, είπα και το 'νομά του. Αα, θα πάω στον παπά να με διαβάσει.

Βάσω: - Ίντα θαρρείς ότι θα σου κάμει ο παπάς; Εσύ ζουρλομανδύα θέλεις κακορίζικη.

<https://www.youtube.com/watch?v=KckKFs9mSKQ> (από 8:15 ως 9:15)

Στέλιος: - Οοοο...

Ρένα: - Απ' τα πόδια μουγκρίζεις ρε;... Ίιι...

Στέλιος: - ρε μάνα και με ξεκουκουλώνεις...

Ρένα: - Ίντα καμώματα είναι αυτά ρε βούιδι, δυτικά κοιμάσαι... Δυτικά κοιμούνται μόνο οι αποθαμένοι.

Στέλιος: - Κοιμούνται οι αποθαμένοι; Αφού δεν έχουν αποθάνει;

Ρένα: - Άντε σήκω, σήκω να με πας στην εκκλησιά.

Στέλιος: - Ίντα ώρα είναι;

Ρένα: - Εφτά και τέταρτο, σήκω.

Στέλιος: - Καλά. Πάαινε στην κουζίνα κι έρχομαι κι εγώ.

Ρένα: - Καλά. Αλλαξε θέση, εε... Ο ύπνος δυτικά σημαίνει ότι θα γενεί μεγάλο κακό.

Στέλιος: - Άμα δε πάεις στην κουζίνα θα δεις κακό που θα γενεί επαέ, εεε....

Ρένα: - Ίιι... Να σου παίξω μία στην κεφαλή να σου πεταχτεί στο φαράγγι της Σαμαριάς. Έτσι μιλούνε ρε στη μάνα τους; Άντε γύρισε απ' την άλλη.

Στέλιος: (Γυρίζει).

Ρένα: - Όχι ετσά. Κάλλιο το ‘χω να μιλώ σε ντουβάρια παρά σε σένα.

Στέλιος: - Μα εσύ δε μου ‘πες να γυρίσω;

Ρένα: - Όι από αριστερά δεξιά, από κάτω πάνω.

Στέλιος: - Ετσά καλά είμαι; Θα μ’ αφήσεις να κοιμηθώ λιγάκι τώρα;

Ρένα: - Εντάξει. Κοιμήσου λίγο, ίσαμε να πάω να ξυπνήσω την αδερφή σου τη μική, να φύγει για το σχολείο.

<https://www.youtube.com/watch?v=KckKFs9mSKQ> (από 13:57’ως 15:28’)

Ρένα: - Μη μασείς ρε ετσά γρήγορα. Θα γκρουφτείς κακορίζικε.

Στέλιος: - Δε γκρούβομαι εγώ. Γιατί τα μασώ καλά.

Ρένα: - Θα βρομίσεις κρομμύδια.

Στέλιος: - Ε και, ίντα ‘γινε;

Ρένα: - Σωστά, ίντα ‘γινε!... Σάμπως θα σε φιλήσει και καμιά κοπελιά ετσά που ‘σαι! Τι μαλλί είναι ρε αυτό; Σα γλειμμένο άντερο είσαι.

Στέλιος: - Ίντα ‘χει;

Ρένα: - Άπλυτος είσαι ρε!

Στέλιος: - Όι μωρέ μάνα δε κατέεις ντάτσι. Εκεί που πήγα να τσεκάρω τα λάδια του αυτοκινήτου, έπεσε μια σταλιά λάδι στη χέρα μου. Εεε, και την έβαλα εδώ να σταθούνε λιγάκι. Ωραία δεν κάτσανε;

Ρένα: - Τα μαλλιά σου κάτσανε. Καμιά κοπελιά όμως δε βλέπω να σου κάθεται. Κοίτα να βάλεις μυαλό γιατί όλο το Ρέθυμνο σε περιπαίζει.

Στέλιος: - Πράμα δε με νοιάζει εμένα. Εγώ έχω τύπο!

Ρένα: - Ίντα ‘χεις;

Στέλιος: - Τύπο! Πώς το λεν; Πορπατώ και κάμω κρότο!

Ρένα: - Άμα σου παίζω μια με το αεροβόλο, τότε θα δούμε ίντα κρότο κάνεις. Σταμάτα φτάνει! Τελείωσε! Μια ολόκληρη λεκάνη άδειασες.

Στέλιος: - Μάνα άφησε τα καλτσουνάκια χάμω, θα κάμω ταραχή μεγάλη, εε!

Ρένα: - Όι!

Στέλιος: - Μάνα άφησέ τα, άστη χέρα σου.

Ρένα: - Όι, κοίτα μπροστά σου ωρέ...

Στέλιος: - Μάνα μη...

(πέσανε πάνω στο στύλο)

Στέλιος: - Οφού μωρέ μάνα, θώρει ίντα ‘καμες τώρα;

Ρένα: - Κουζουλός είσαι ρε, να με σκοτώσεις θες; Τα ‘χασες τελείως;

Στέλιος: - Εε, του την παίζαμε γερά του στύλου ε! ... Εε, ίντα βαρείς μωρή μάνα, ίντα βαρείς;

Ρένα: - Για να σε κάνω σαν το καπό του αμαξιού.

Στέλιος: - Μα το σπλάγνο σου;

Ρένα: - Να κι άλλο! Κι άλλο δεν εχόρτασα!

Στέλιος: - Όχι όχι, φτάνει φτάνει...

<https://www.youtube.com/watch?v=KckKFs9mSKQ> (από 15:39΄ως 16:02΄)

Μανωλιός: - Αυτά τα λες τώρα, που δεν ξέρει τίποτα για μας. Άμα μάθει τότε έλα και πες μου.

Σοφία: - Σταμάτα να γουρσουζεύεις. Σου λέω, πράμα δε θα μάθει. Τι, πρώτη φορά είναι που κάνω κοπάνα;

Μανωλιός: - Όι, δεν είναι η πρώτη φορά. Απλά σήμερα, πώς να σ΄ το πω, δεν ξέρω, έχω άσχημο προαίσθημα.

<https://www.youtube.com/watch?v=KckKFs9mSKQ> (από 16:9΄ως 16:12΄)

Μανωλιός: - Άμα γίνει κανα κακό, να το ξέρεις. Εγώ θα σε κλέψω και θα σε παντρευτώ.

<https://www.youtube.com/watch?v=KckKFs9mSKQ> (από 17:09 ως 17:19)

κ. Φουρτουλάκης: - Παρακαλώ;

Στέλιος: - Καλημέρα σας κύριε Φουρτουλάκη!

κ. Φουρτουλάκης: - Βρε, βρε, βρε σαν τα χιόνια... Φραγκιαδουλάκη παιδί μου; Πώς από δω;

<https://www.youtube.com/watch?v=KckKFs9mSKQ> (από 19:57' ως 22:12')

Ρένα: - Περίεργα πράγματα συμβαίνουν από το πρωί παππούλη. Είδα το Μανούσο, το στεφάνι μου.

Παππούλης: - Τον συγχωρεμένο;

Ρένα: - Άι γεια σου, αυτόνε.

Παππούλης: - Και ίντα σου 'πε, καλά είναι;

Ρένα: - Μου 'πε να προσέχω αλλιώς θα...

Παππούλης: - Σε απείλησε δηλαδή;

Ρένα: - Έλα στα συγκαλά σου παππούλη μου. Πώς θα με απειλήσει αποθαμένος άνθρωπος;

Παππούλης: - Εγώ να 'ρθω στα συγκαλά μου; Ή εσύ που βλέπεις τους πεθαμένους ολοζώντανους μπροστά σου;

Ρένα: - Στο όνειρό μου τον είδα!

Παππούλης: - Και γιάντα ήρθες σε μένα; Παπάς είμαι, όι ονειροκρίτης.

Ρένα: - Γιατί μου είπε ότι κάτι κακό θα γενεί στο παιδί μου.

Παππούλης: - Σε ποιο απ' τα δυο;

Ρένα: - Δε κατέω. Εχτύπησε το ξυπνητήρι και ξύπνησα. Γι' αυτό ήρθα σε σένα. Να με διαβάσεις παππούλη. Για όλα αυτά που μου συμβαίνουνε. Στο σπίτι τα φώτα αναβοσβήνουνε μόνα τους. Ναι... Τα φως βγαίνουνε από τσι πρίζες. Ο Στέλιος εχθές το βράδυ κοιμήθηκε δυτικά. Και δα που ερχόμαστε σε σένα, ετρακάρουμε με το αμάξι.

Παππούλης: - Ο Θεός να σας φυλάει Ειρήνη μου. Έπαθεν πράμα το κοπέλι;

Ρένα: - Όι, μια χαρά είναι παππούλη μου, μην ανησυχείς. Κακό σκυλί ψόφο δεν έχει. Αλί από μας τσι υπόλοιπους.

.....

Παππούλης: - Εγώ λέω Ειρήνη παιδί μου για πράμα να μη σκιάζεσαι.

Ρένα: - Ναι, αλλά εγώ είδα τα σημάδια. Και ξέρω να τα ορμηνεύω.

Παππούλης: - Άμε στο καλό και άσε τα σημάδια και τις ορμήνεις. Καλό κι ευλογημένο το όνειρο να λες. Κι όλα θα περάσουν.

Ρένα: - Απ' το στόμα σου και στου Θεού τ' αυτί, παππούλη.

<https://www.youtube.com/watch?v=KckKFs9mSKQ> (από 22:19' ως 22:39')

Ζερβονικολάκης: - Σήφη ξύπνα! Σήφη! Σήφη ξύπνα! Σήφη!

Σήφης: - Ίντα 'γινε;

.....

Σήφης: - Γιάντα δε πάει ο Μανώλης;

<https://www.youtube.com/watch?v=KckKFs9mSKQ> (από 24:25' ως 24:27')

Ταξιτζής: - Ποιος σε κυνηγάει και κρύβεσαι;

Βάσω: - Η μαύρη μου η μοίρα.

<https://www.youtube.com/watch?v=KckKFs9mSKQ> (από 25:41' ως 28:37')

Ρένα: - Από το πρωί εδώ γυρίζεις;

Βάσω: - Ίντα να 'κανα; Ο ταξιτζής μ' έκανε το γύρο τσι Κρήτης.

.....

Βάσω: - Πού τον έστειλες;

Ρένα: - Στο σχολειό. Γιάντα κάνεις ετσά;

.....

Ρένα: - Βάσω, γιατί τον φασκελώνεις τον Στέλιο, εεε; Κάτι κατέεις εσύ και μου το κρύβεις,εεε;

.....

Ρένα: - Κάτι μου βρωμεί εμένα επαέ...

<https://www.youtube.com/watch?v=KckKFs9mSKQ> (από 31:06' ως 32:04)

Σήφης: - Ρε πατέρα ίντα κάνεις; Σαπουνάδα δεν έχεις;

Ζερβονικολάκης : - Ίντα την κάνεις τη σαπουνάδα ωρέ ξούφλη. Εμείς είμαστε από τα Σφακιά.

Σήφης: - Ωωχ! Μ' έκοψες μωρέ πατέρα! Πρόσεχε λιγάκι!

Ζερβονικολάκης: - Ε, και ίντα 'παθες τώρα μια χαρακιά... Εμείς είμαστε από τα Σφακιά! Δεν καταλαβαίνουμε πράμα. Ναι!

Σήφης: - Ωωχ! Άσε μας ρε πατέρα! Μα μουρταδέλα την επέρασες τη μούρη μου και την εκόβεις εδά;

Ζερβονικολάκης: - Πώς εκατάντησες μωρέ έτσι; Εμείς είμαστε από τα Σφακιά!

Σήφης: - Ναι καλά, καλά, ξέρω, ξέρω... Άσε και θα το κάμω μόνος μου. Και μη τρελαίνεσαι δεν είμαστε δα και μέσα από τα Σφακιά!

Ζερβονικολάκης: - Κοιτάτε μωρέ έναν Σφακιανό, που βάζει τα κλάματα για δυο χαρακιές... Ετσά μωρέ εγώ σ' ανάθρεψα;

Σήφης: - Όι που θα κάτσω να μου κάμεις τη μούρη κιμά γιάντα εσύ 'σαι από τα Σφακιά.

Ζερβονικολάκης: - Εγώ είμαι μωρέ από τα Σφακιά! Γιάντα εσύ από πού 'σαι;

Σήφης: - Εγώ μοιάζω περισσότερο της συγχωρεμένης της μαμάς. Πιο πολύ Γερμανός είμαι παρά Σφακιανός!

Ζερβονικολάκης: - Όι μωρέ, εμένα και τα δυο τα κοπέλια μου Σφακιανά είναι. Και δεν καταλαβαίνουν μήτε μαχαιριά, μήτε Χάρο!

<https://www.youtube.com/watch?v=KckKFs9mSKQ> (από 34:18 ως 35:33)

Ρένα: - Στέλιο! Εγερτήριο! Ίντα γίνηκε ρε, απόθανες; Στα όπλα!

Στέλιος: - Ευπειθώς αναφέρω, στρατιώτης Στέλιος Φραγκιαδουλάκης... Ίντα ‘γινε ρε μάνα πάλι πρῶι πρῶι, γυμνάσια μου κάμεις;...

Ρένα: - Ναι, σήκω μπρος να φύγουμε!

Στέλιος: - Γιατί, πού θα πάμε;

Ρένα: - Α, δεν έχω καιρό για ερωτήσεις! Να, ντύσου! Ή μάλλον όι, δεν προκάνουμε...

.....

Ρένα: - Τη Ρένα Φραγκιαδουλάκη, όμως δεν την επεριπαίζει κανείς. Γαταίει και παίρνει μόνη τση αυτό που θέλει.

<https://www.youtube.com/watch?v=KckKFs9mSKQ> (από 36:33 ως 36:56)

Ρένα: - Δεν επάει πιο γρήγορα;

Στέλιος: Ε, δεν μπορώ κρυώνω...

Ρένα: - Πάτα γκάζι, σου λένε, συνέχισε!

Στέλιος: - Το ‘χω δαγκώσει ρε μάνα...

Ρένα: - Εεε, συνέχισε σου λένε! Ας μην εστούκερνες με τ’ αυτοκίνητο, να μην εκρύνες εδώ.

Στέλιος: - Ποιον κυνηγάμε;

Ρένα: - Ξεκίνα σου λέω με τη βέσπα, αλλιώς θα σε ξεπετσάσω και θα σου κάμω την προβιά χαλάκι, να σκουπίζω τα πόδια μου.

<https://www.youtube.com/watch?v=KckKFs9mSKQ> (από 37:37’ ως 39:07’)

Στέλιος: - Οφού, οφού ο πόδας μου!...

Ρένα: - Σήκω ρε, πράμα δεν ήπαθες. Ένα γερό χέρι ξύλο σου χρειάζεται.

Στέλιος: - Ο, νομίζω τον ήσπασα ρε μάνα...

Ρένα: - Καλύτερα να τον ήσπασες εσύ, και θα τον ξανασπάσω εγώ μαζί με την κεφαλή σου. Σήκω λέω!

Στέλιος: - Οοο... πονεί, πονεί...

.....

Ρένα: - Εεεπ! Ίντα γίνεται δω εεε;

Σοφία: - Α! Ίντα θες εσύ επαέ;

Ρένα: - Θαρρώ πως κάποιος επαέ έχει μακριά τη χέρα. Θα αρχίσω τσι περικοπές με τούτη τα μαχαίρα!

Ρένα: - Ίντα κάμεις εσύ επαέ;

Βάσω: - Εκάτεχα ότι είσαι κουζουλεμένη, αλλά δεν το φανταζόμουνα ότι θα έφτανες τόσο μακριά...

Ρένα: - Ήτανε που δεν ήξερες, ε; Πόσο καιρό τα ξέρεις και δεν μου τα λες, εεε...

.....

Ρένα: - Μην τολμήσεις και με πιάσεις, για θα σου κόψω τον πόδα.

Στέλιος: - Ίντα να κάμω εγώ τώρα;

Βάσω: - Πιάσε τη σου λέω!

Στέλιος: - Μα δεν ακούς ρε θεία που λέει θα μου κόψει τον πόδα;... Κι ύστερα πώς θα πορπατώ;

Βάσω: - Θα σου κάμω δώρο τις γιορτές αναπηρικό καροτσάκι... Κράτα τη μωρέ, γιατί θα κάνει φονικό!

Στέλιος: - Γκρρ, γκρρ, sorry μάνα!

Ρένα:- Εντάξει, εντάξει,...εντάξει... Αφήσετέ με, αφήσετέ με...Θα μιλήσουμε πολιτισμένα!

7 Θανάσιμες Πεθερές – Κρητικιά Πεθερά 2

<https://www.youtube.com/watch?v=0OhWBR80CWM> (από 1:59΄ ως 2:04΄)

- Πατέρα φεύγω.

- Κάτσε μωρέ να πιούμε μια ρακή. Απόμεινα μονάχος μου, φεύγεις αργότερα.

<https://www.youtube.com/watch?v=0OhWBR80CWM> (από 3:41΄ ως 3:57΄)

Σοφία: - Όλο το βράδυ ετσά θα κάτσεις, ξάγρυπνη;

Ρένα: - Ναι, γιάντα; Θες να μου ψήσεις κανένα καφέ; Έμπαινε μέσα και σώπαινε.

Σοφία: - Σε βαρέθηκα, γροικάς; Θα πάρω το πρώτο πλοίο και θα φύγω από την Κρήτη.

Ρένα: - Αααα! Αρχίσαμε και τσι απειλές τώρα μουχρίτσα; Για κάτσε, γιατί εγώ δεν το 'χω και σε πολύ να στην εμπουμπουνίσω. Είμαι Κρητικιά εγώ!

<https://www.youtube.com/watch?v=0OhWBR80CWM> (από 4:18΄ ως 4:38΄)

Ρένα: - Στέλιο! Στέλιο! Ίντα κάνεις εκείά μέσα;

Στέλιος: - Θωρώ τηλεόραση...

Ρένα: - Μπα!...Πώς δεν κοιμούσουνα πάλι;

Στέλιος: - Ουφ, δε με πιάνει ύπνος απόψε...

Βάσω: - Στενοχωριέσαι σαν τη Σοφούλα, ε;

Στέλιος: - Όι, έφαγα πολύ πιλάφι... Μαμά, μήπως έχουμε καμιά γκαζόζα ζα να χωνέψω;

<https://www.youtube.com/watch?v=0OhWBR80CWM> (από 7:40΄ ως 8:25΄)

Ρένα: - Στέλιο! Στέλιο!

Στέλιος: - Πνίγομαι, πνίγομαι...

Ρένα: - Εσένα έπρεπε να σε πνίξω 'γω στην κολυμπήθρα. Αλλά έχει χάρη που σε κρατούσε ο παπάς και δε βρήκα ευκαιρία. Και τώρα το μετανιώνω. Σήκω σου λέω, σήκω! Χάνω την κοπελιά μου.

Στέλιος: - Ε, δεν τρέχει κάστανο ρε μάνα... Ας μείνω εγώ ο μονάκριβος, ο μοσχαναθρεμμένος... Άντε τράβα, πάε ν' αποθέσεις.

Ρένα: - Μη ξαπλώνεις ρε, σαν την ωραία κοιωμένη...

Στέλιος: - Κι ίντα να κάμω ρε μάνα τι θες; Τάμα το 'χεις κάμει κάθε φορά που κοιμούμαι να 'ρθεις να με ξυπνάς;

Ρένα: - Το 'σκασε η αδερφή σου η Σοφία απ' το παράθυρο...

Στέλιος: - Ε, στα 'λεγα 'γω δε στα 'λεγα; 'Υστερα με λέτε ηλίθιο... Άλλοι είναι ηλίθιοι σ' αυτό το σπίτι...

Ρένα: - Άμα σου φέρω ρε, τη λαμαρίνα με τα καλτσούνια στην κεφαλή θα σου πω εγώ...

<https://www.youtube.com/watch?v=0OhWBR80CWM> (από 14:04' ως 14:35')

Στέλιος: - Ε! ψιτ, σύντεκνε, σύντεκνε!

Κουλουράς: - Ίντα ψιθυρίζεις μωρέ, ποιος σε κυνηγάει;

Στέλιος:- Σώπαινε μωρέ... Η μάνα μου.

.....

Στέλιος: - Δω μου δυο κουλούρια.

Κουλουράς: - Έχω και ωραίους λουκουμάδες!

Στέλιος: - Ναι; Δω μου κι έναν λουκουμά.

Κουλουράς: - Τυράκι θέλεις;

Στέλιος: - Κι αμίντα...

Κουλουράς: - Πόσα;

Στέλιος: - Ε, φέρε πεντέξι. Καλύτερα να μου περισσέψουν, παρά να μην τα έχω.

<https://www.youtube.com/watch?v=0OhWBR80CWM> (από 22:28' ως :')

Μαρίκα: - Γεια σου Ρένα μου!

Ρένα: - Καλώς τη Μαρίκα. Πώς από 'δώ;

Μαρίκα: - Ήρθα να ψήσουμε καφέ.

Ρένα: - Κακιά στιγμή διάλεξες, γιατί έχω μια δουλειά μέσα που δεν αναβάλλεται...

Μαρίκα: - Άρα καλά λένε στο χωριό ότι έχεις μπελάδες.

Ρένα: - Δεν κατάλαβα! Ποιος λέει ότι έχω μπελάδες;

Μαρίκα: - Ίντα σημασία έχει; Απ' την πόρτα θα τα λέμε; Ας' το Ρένα μου κι όταν ευκαιρήσεις το συζητάμε. Γεια σου τώρα...

Ρένα: - Κάτσε Μαρίκα, κάτσε, θα στον εφτιάξω ρε εγώ τον καφέ. Και περιποιημένο κιάλας. Θα βάλω και τη χόβολη, ποιος ξέρει, μπορεί να μου χρειαστεί εμένα...

.....
 Μαρίκα: - Λοιπόν;

Ρένα: - Όλα ήσυχα. Εσύ πες τα δικά σου.

Μαρίκα: - Δεν είναι δω η Βάσω να κάνουμε κάνα κουτσομπολιό...

Ρένα: - Η Βάσω δεν μπορεί να κάνει κουβεντολόι, την πονεί ο λαιμός της.

<https://www.youtube.com/watch?v=0OhWBR80CWM> (από 26:44' ως 27:06')

Ζερβομανωλάκης: - Ομπρός!

Μανώλης: - Έλα πατέρα...

Ζερβομανωλάκης: - Μανωλιό, τι κάνεις, είσαι καλά;

Μανώλης: - Καλά είμαι πατέρα, μην ανησυχείς.

Ζερβομανωλάκης: - Γιάντα έφυγες παιδί μου, έκανες πράμα και σε κυνηγούν;

Μανώλης: - Κάτι έχω κάνει πατέρα.

Ζερβομανωλάκης: - Ίντα;

Μανώλης: - Έκλεψα μια κοπελιά.

Ζερβομανωλάκης: - Ίντα λες μωρέ; Διάλε τσ' απολειμμάρες σου, Ερωτόκριτε! Γιάντα μωρέ την έκλεψες την κοπελιά;

<https://www.youtube.com/watch?v=0OhWBR80CWM> (από 28:58' ως 31:35')

Ρένα: - Ζερβονικολάκη έβγα όξω να τα πούμε...

Ζερβονικολάκης: - Εσύ επαέ, ίντα θες;

Ρένα: - Την κοπελιά μου θέλω.

Ζερβονικολάκης: - Και γιάντα την εζητάς επαέ;

Ρένα: - Το γιο σου ρώτα.

Σήφης: - Εγώ δεν κατέω πράμα.

Ρένα: - Ίντα 'ναι τούτο;

Σήφης: - Ααα, πρώτα μας κατηγοράς και μετά ίντα 'ναι τούτο... Εγώ είμαι ο γιος του.

Ρένα: - Αυτός είναι ο γιος σου;

Ζερβονικολάκης: - Ετούτος είναι μαθές.

Ζερβονικολάκης: - Ίντα σε νοιάζει εσένα πού είναι το κοπέλι μου;

Ρένα: - Γιατί ετσά που 'ναι εσένα το κοπέλι σου είναι και μένα η κοπελιά μου.

Ζερβονικολάκης: - Τι κουζουλαμάρες μωρέ είναι τούτες εδά; Απ' την κεφαλή σου τις βγάνεις;

Ρένα: - Πού είναι η κόρη μου;

Ζερβονικολάκης: - Δεν κατέω ούτε πού είναι η κόρη σου ούτε πού είν' ο γιος μου.

Σήφης: - Ααα, γρικάτε ψώμματα που λέει...

Ζερβονικολάκης: - Εάν ο γιος μου έκλεψε την κόρη σου καλά της ήκαμε. Γιατί εγώ είμαι Σφακιανός.

Ρένα: - Φέρε μου πίσω την κοπελιά μου, αλλιώς θα πιάσω τη μαχαίρα και θα σε ψιλοκόψω σαν τον μαϊντανό.

Ζερβονικολάκης: - Εγώ είμαι απ' τα Σφακιά. Και κάτι γυναικάκια σαν και σένα τα 'χωμε να γελούμε.

Ρένα: - Ελάτε δα που μπορείτε, γιατί μετά θα κλαίτε με μαύρο δάκρυ.

Ζερβονικολάκης: - Εγώ για ρεζίληδες δεν κλαίω.

Ρένα: - Εσείς ρεζιλέψατε την οικογένειά μου. Και αυτή η προσβολή ξεπλένεται μόνο με αίμα.

Ζερβονικολάκης: - Χα, χα, χα, ίντα λες μωρέ; Εμάς περίμενε η οικογένειά σου για να ρεζιλευτεί; Εσύ θαρρείς δε φτάνεις;

Ρένα: - Αυτό το γάμο εγώ δε θα τον επιτρέψω.

Ζερβονικολάκης: - Εγώ κατέω ότι ο γιος μου αγαπά την κοπελιά σου. Κι άμα τον θέλει κι αυτή, τότε εγώ είμαι με τα κοπέλια.

Ρένα: - Αυτή είναι η τελευταία σου κουβέντα;

Ζερβονικολάκης: - Όι, αυτή είναι η τελευταία μου κουβέντα! Τον φόβο μου να 'χεις για τόσα χρόνια δε μιλώ, αλλά στα 'χω μαζεμένα.

Ρένα: - Μωρέ, εγώ δεν εφοβήθηκα το χάρο, θα φοβηθώ εσένα; Θα σε ρεζιλέψω κι εσένα και την οικογένειά σου, όπως ρεζιλέψατε εμένα.

Ζερβονικολάκης: - Μόνο φυλάξου, για δε σε θωρώ καλά.

Ρένα: - Ωραία, λοιπόν! Τότε θα γενεί βεντέτα!

<https://www.youtube.com/watch?v=0OhWBR80CWM> (από 42:55΄ ως 43:10΄)

Ρένα: - Κοιτάξτε τη σύντεκνοι και πέστε μας ... Κυρία Τίνα ποια, είναι η κάμερά μου;

κυρία Τίνα: - (δείχνει)

Ρένα: - Κοιτάξτε τη σύντεκνοι και συντέκνισσες, και πέστε μας πού είναι η κοπελιά μου να την εβρώ κι εγώ...

7 Θανάσιμες Πεθερές – Κρητικιά Πεθερά 3

<https://www.youtube.com/watch?v=MBgTKe-SI54> (από 1:58 ως 2:11)

Ρένα: - Και σεις κυρία Τίνα μου τόσους σας έχετε βρει. Την κόρη μου γιατί δεν τη βρίσκετε; Άμα δεν τη βρείτε θα κάμω μήνυση.

κυρία Τίνα: - Σας παρακαλώ κυρία Φραγκιαδουλάκη, τόσα χρόνια κάνουμε αυτή τη δουλειά.

Ρένα: - Ε, και σήμερα βρήκατε να μην την κάμετε καλά;

<https://www.youtube.com/watch?v=MBgTKe-SI54> (από 8:22΄ ως 8:52΄)

Ζερβονικολάκης: - Έλα Μανώλη...

Μανώλης: - Έλα πατέρα...

Ζερβονικολάκης: - Λοιπόν άκου: η Ρένα έμαθε πού είστε. Πάρε την κοπελιά και φύετε.

Μανώλης: - Μη φοβούσαι πατέρα. Έχουμε κλείσει ήδη εισιτήριο για αύριο το πρωί. Έρχομαι στην Κρήτη με της γυναίκα μου.

Ζερβονικολάκης: - Παντρευτήκατε μωρέ;

Μανώλης: - Ετσά δεν κάνουμε εμείς οι Σφακιανοί; Όποια αγαπάμε την παίρνουμε!

Ζερβονικολάκης: - Ναι, αγόρι μου. Ετσά κάνουμε οι Σφακιανοί. Όποια αγαπούμε την παίρνουμε. Όσα χρόνια κι αν έχουνε περάσει...

<https://www.youtube.com/watch?v=MBgTKe-SI54> (από 11:11΄ ως 11:26΄)

Ρένα: - Δεν αισθάνομαι καλά... Δεν είμαι καλά. Βάλε μου μια τσικουδιά να την επιώ.

Μπάρμαν: - Τσικουδιά δεν έχω, να σου βάλω μια βότκα;

Ρένα: - Βάλε!

Μπάρμαν: - Στην υγεία σου!

Ρένα: - Στην υγεία σου!

<https://www.youtube.com/watch?v=MBgTKe-SI54> (από 15:11΄ ως 15:34΄)

Βάσω: - Ε, σκάσε επιτέλους!

Ρένα: - Σε ποιον είπες σκάσε, Βάσω;

Βάσω: - Αρκετά ως εδώ! Άμα φύγει ο Γιώργης, θα φύγω και του λόγου μου.

Ρένα: - Στα τσακίδια ή μάλλον στο διάολο να πας κι εσύ κι αυτός, που τόλμησε να περάσει την πόρτα του σπιτιού μου.

Ζερβονικολάκης: - Θα το μετανιώσεις αυτό που κάνεις...

Ρένα: - Μια Κρητικιά δε μετανιώνει ποτέ! Όξω!

<https://www.youtube.com/watch?v=MBgTKe-SI54> (από 21: 45΄ ως 21:59΄)

Στέλιος: - Ως τότε θα κάτσεις και θα μπεκροπίνεις ετσά, σαν το νερόφιδο;

Ρένα: - Δεν πίνω πράμα. Φύγε!

Στέλιος: - Κι ίντα κάμεις με το μπουκάλι παραμάσχαλα, διαφήμιση;

Ρένα: - Όι, με πονά το δόντι μου κι είπα να πιω μια τσικουδιά για να μουδιάσει...

<https://www.youtube.com/watch?v=MBgTKe-SI54> (από 24:50΄ ως 25:35΄)

Σήφης: - Κοίτα πατέρα ποια μας επισκέφτηκε!

Ζερβονικολάκης: - Ίντα θέλεις εσύ επαέ;

Σήφης: - Τση είπα να μπει με το δεξί για να μας κάνει ποδαρικό.

Ζερβονικολάκης: - Δεν έχεις καμιά δουλειά στο σπιτικό μου. Φύγε από δω.

Σήφης: - Ε, πατέρα! Δεν είναι τρόπος να μιλείς σε μια κυρία.

Ζερβονικολάκης: - Σήφη! Το μαλλί σου πετάει!

Σήφης: - Ο, ίντα 'παθα με μουσαφίρη μες στο σπίτι!

Ζερβονικολάκης: - Ίντα θέλεις επαέ;

.....

Ρένα: - Τον γάμο αυτό θα τον εδεχτώ, άμα μου αποδείξεις ότι η οικογένειά σου δεν είναι ρεζίληδες.

Ζερβονικολάκης: - Μα ... η οικογένειά μου είναι το υπόδειγμα τση Κρήτης.

Ρένα: - Κι εγώ γιάντα άλλα μαθαίνω;

<https://www.youtube.com/watch?v=MBgTKe-SI54> (από 26:17' ως 27:16')

Στέλιος: - Σαν πολύ δε μιλάει ο δάσκαλος;

Σήφης: - Ε, τσάπαινε μωρέ, κάμε το κι εσύ.

Στέλιος: - Μωρέ άμα το κάμω αυτό εγώ θα σκορπίσω κατάχαμα!

.....

Στέλιος: - Δάσκαλε, δε χορεύω μαζί του, δεν είναι επαγγελματίας. Κάλλιο το 'χω να φύγω τελείως.

<https://www.youtube.com/watch?v=MBgTKe-SI54> (από 35:11' ως 35:19')

Βάσω: - Γιάντα τα κάμεις όλα αυτά; Ακόμα δε μετάνιωσες;

Ρένα: - Εγώ είμαι Κρητικιά! Και μια Κρητικιά δε μετανιώνει για πάντα!...

<https://www.youtube.com/watch?v=MBgTKe-SI54> (από 40:58' ως 43:03')

Βάσω: - Ήμουνα σίγουρη πως κάποια στιγμή θα καταλάβαινε...

Ρένα: - Δεν έχω καταλάβει πράμα, Βάσω. Είμαι Κρητικιά εγώ!

Βάσω: - Ε, τότες, γιάντα είσαι επαέ;

Ρένα: - Γιατί εκτός από Κρητικιά είμαι και μάνα. Κι είπα, για χάρη τση κόρης μου ας κάμω μια παραχώρηση...

.....

Ρένα: - Να ζήσει η Λεβεντογέννα Κρήτη!!!

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Ακαδημία Αθηνών, *Οι νεοελληνικές διάλεκτοι*, Κέντρον Ερεύνης των Νεοελληνικών Διαλέκτων και Ιδιωμάτων – Ι.Λ.Ν.Ε.
- Γκότζος, Δ, *Περιγραφική αξιολόγηση. Βασικά χαρακτηριστικά – πλεονεκτήματα – προβλήματα στην εφαρμογή*
- Γρίβα, Έ, 2017, *Αξιολόγηση του Γλωσσικού μαθήματος, Τυπικές μορφές αξιολόγησης*, Πανεπιστημιακές σημειώσεις, Πανεπιστήμιο Δυτικής Μακεδονίας, Μεταπτυχιακό τμήμα Νηπιαγωγών, Ακαδημαϊκό έτος 2016 – 2017
- Δασκαλάκης, Δ, 2017, *Κοινωνιολογία της εκπαίδευσης*. Αθήνα: Εκδόσεις Παπαζήση.
- Δελβερούδη, Ρ, 2001, *Γλώσσα και διάλεκτος*, Α8, Πύλη για την Ελληνική γλώσσα
- Ζάγκα, Ε, & Ηλιοπούλου, Κ, *Αναζητώντας κριτήρια αξιολόγησης του προφορικού λόγου με βάση το νέο Πρόγραμμα Σπουδών για τη Νεοελληνική Γλώσσα του Γυμνασίου*
- Ιδομενέως, Μ, 2011, *Κρητικό Γλωσσάρι*, Βικελαία Βιβλιοθήκη Ηρακλείου
- Κακριδή, Μ, 2000, *Νόρμα και Εκπαίδευση*, Θεματικές Στήλες, Γλωσσικός Υπολογιστής, τόμος 2
- Κακριδή, Μ, 2007, *Διάλεκτος*, Πύλη για την Ελληνική γλώσσα
- Κακριδή, Μ, Κατή, Δ, Νικηφορίδου, Β, 1999, *Εισαγωγή στη γλωσσική ποικιλία: Θεωρητικό πλαίσιο*, Θεματικές Στήλες, Γλωσσικός Υπολογιστής, τόμος 1
- Κάππα, Ι, 2014, *Ιδιοσυγκρασιακά χαρακτηριστικά της Κρητικής διαλέκτου*, Πανεπιστήμιο Κρήτης.
- Καραντζή – Ανδρειωμένου, Χ, 2011, *Γλωσσικές ποικιλίες και εκπαίδευση: όψεις της ελληνικής εμπειρίας* Στα Πρακτικά του 6ου Συνεδρίου Ιστορίας της Εκπαίδευσης. Πάτρα: Πανεπιστήμιο Πατρών. 446 – 454
- Καρτσάκη, Α, 2012, *Η γλώσσα του Παπαδιαμάντη*, Ηράκλειο
- Λεξικό της Κοινής Νεοελληνικής, Πύλη για την Ελληνική γλώσσα
- Κοντοσόπουλος, Ν, 1969, “Γλωσσογεωγραφικά διερευνήσεις εις την Κρητικήν Διάλεκτον”. Αθήνα: Βιβλιοθήκη της εν Αθήναις Φιλεκπαιδευτικής Εταιρείας, Νο. 6.

Λουπάσης, Γ, 1991, *Το Κακοδίκι της Κρήτης*

Μαυρόκωστας, Α, 2022, *Τα μεράκια*, Εκδόσεις Αεράκης-Σείστρον

Μερακλής, Μ, 1992, *Λαϊκή τέχνη Ελληνική Λαογραφία γ' τόμος*. Αθήνα: Οδυσσέας

Μπονίδης, Κ, 2004, *Το περιεχόμενο του σχολικού βιβλίου ως αντικείμενο έρευνας*, Εκδόσεις
Μεταίχμιο

Ντίνας, Κ. χ.χ. ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗ ΓΛΩΣΣΑ: ΜΟΡΦΟΛΟΓΙΑ.
<https://eclass.uowm.gr/modules/document/file.php/NURED275/5.%20%CE%9C%CE%BF%CF%81%CF%86%CE%BF%CE%BB%CE%BF%CE%B3%CE%AF%CE%B1.pdf>.

Ντίνας, Κ, & Ζαρκογιάννη, Ε, 2009. *Διδακτική Αξιοποίηση των νεοελληνικών διαλέκτων, Η περίπτωση του ιδιώματος Αφάντου Ρόδου*. Θεσσαλονίκη: University Studio Press.

Ντίνας, Κ, 2013, *Η γλωσσική ποικιλότητα στο πλαίσιο της παιδαγωγικής του Κριτικού Γραμματισμού*. Στο: Τσιτσανούδη – Μαλλίδη, Ν. (επιμ.) *Γλώσσα και Σύγχρονη (Πρωτο)σχολική Εκπαίδευση. Επίκαιρες προκλήσεις και προοπτικές*. Αθήνα: Εκδόσεις Gutenberg, σ.σ. 265 – 303

Ντίνας, Κ, 2017, *Γλωσσική ποικιλία και η διδακτική της αξιοποίησης, Η Γλωσσική ποικιλία στη λογοτεχνία*, Πανεπιστημιακές σημειώσεις, Πανεπιστήμιο Δυτικής Μακεδονίας, Μεταπτυχιακό Τμήμα Νηπιαγωγών, Ακαδ. Έτος 2016 - 2017.

Ντίνας, Κ, 2017, *Γλωσσική ποικιλία και η διδακτική της αξιοποίησης, Νεοελληνικές διάλεκτοι*, Πανεπιστημιακές σημειώσεις, Πανεπιστήμιο Δυτικής Μακεδονίας, Μεταπτυχιακό Τμήμα Νηπιαγωγών, Ακαδ. Έτος 2016 - 2017.

Ξανθινάκης, Α, 2001, *Λεξικό Ερμηνευτικό και Ετυμολογικό του Δυτικοκρητικού Γλωσσικού Ιδιώματος*. Ηράκλειο: Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης

Ορφανός, Β, 2014, “Λέξεις τουρκικής προέλευσης στο κρητικό ιδίωμα” Πρόλογος: Θ. Δετοράκης, Βικελαία Δημοτική Βιβλιοθήκη, Ηράκλειο

- Πάγκαλος, Γ, 1955 “Περί του γλωσσικού ιδιώματος της Κρήτης”, Αθήνα
- Παναγιωτίδης, Φ, 2006, *Γλώσσα και διάλεκτος*
- Σεργίδου, Θ, 2006, *Επίσημη γλώσσα, Διάλεκτος και κοινωνικός αποκλεισμός*, 9ο Συνέδριο Παιδαγωγικής Εταιρείας Κύπρου, Λευκωσία.
- Σπανάκης, Σ, 1963, Στο Α΄ Διεθνές Κρητολογικό Συνέδριο. Εταιρεία Κρητικών Ιστορικών Μελετών
- Στάμου, Α, 2012, *Αναπαραστάσεις της κοινωνιογλωσσικής πραγματικότητας στα κείμενα μαζικής κουλτούρας: Αναλυτικό πλαίσιο για την ανάπτυξη της κριτικής γλωσσικής επίγνωσης*, *Γλωσσολογία / Glossologia 20 (2012) 19-38*, Πανεπιστήμιο Δυτικής Μακεδονίας
- Στρατηγικές μάθησης και διδακτικές προτάσεις, Κατανόηση προφορικού λόγου, στο Πύλη για την Ελληνική γλώσσα.
- Τζάννε, Α, 2000, *Οι γλωσσικές ποικιλίες στην προσχολική εκπαίδευση*, Θεματικές Στήλες, Γλωσσικός Υπολογιστής, τόμος 2
- Τζίτζιλής, Χ, 2000, *Νεοελληνικές διάλεκτοι και νεοελληνική διαλεκτολογία*. Στο *Η ελληνική γλώσσα και οι διάλεκτοί της*, επιμ. Α.-Φ. Χριστίδης et al., 15-22. Αθήνα: ΥΠΕΠΘ & Κέντρο Ελληνικής Γλώσσας © ΥΠΕΠΘ & Κέντρο Ελληνικής Γλώσσας
- Τσάκωνα, Β, 2007, *Η Ποντιακή διάλεκτος*, στο Πύλη για την ελληνική γλώσσα/ Οι Νεοελληνικές διάλεκτοι
- Τσάκωνα, Β, 2007, *Κρητική και άλλες νότιες διάλεκτοι*, στο Πύλη για την ελληνική γλώσσα/ Οι Νεοελληνικές διάλεκτοι
- Χαιρετάκης, Γ, 2020, Πανεπιστήμιο Πατρών, *Η μορφολογία της Κρητικής διαλέκτου: κλίση και παραγωγή*
- Χαραλαμπάκης, Χ, 2001, “*Κρητολογικά μελετήματα. Γλώσσα – Λογοτεχνία – Πολιτισμός* ” . Ηράκλειο: Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης
- Χρήστου, Π, 1949, *Ο απόστολος Παύλος και το τετράστιχον του Επιμενίδου*, Κρητικά Χρονικά, τομ.3, σελ. 118-126

- Χριστίδης, Α.-Φ, et al.,1999, *Διαλεκτικοί θύλακοι της ελληνικής γλώσσας* (δίγλωση έκδοση, ελληνικά και αγγλικά), Αθήνα: ΥΠ.Ε.Π.Θ. & Κέντρο Ελληνικής Γλώσσας. ©
- Χριστίδης, Α.-Φ, 2001, *Γλωσσική εκπαίδευση και γλωσσικός αποκλεισμός*, στο Α.-Φ. Χριστίδης (επιμ) *Εγκυκλοπαιδικός οδηγός για τη γλώσσα*. Θεσσαλονίκη: Κέντρο Ελληνικής Γλώσσας.
- Androutsopoulos, J, 2010, *The study of language and space in media discourse*. In Peter Auer & Jürgen E. Schmidt (eds.) *Language and Space: An International Handbook of Linguistic Variation*. Volume I: Theory and Methods, 740-758. Berlin, New York: de Gruyter.
- Bates, A. W, 1985, Using video in higher education Institute of Educational Technology. *IET Paper on Broadcasting*, No. 243.
- Buck, G, 2001, *Assessing listening*. Cambridge: Cambridge University Press
- Budin, S. L. and Turfa, J. M, 2016, General introduction. In: *Women in Antiquity: Real Women across the Ancient World*, S. L. Budin and J. M. Turfa, Eds.). Routledge, London, UK, <https://doi.org/10.4324/9781315621425>.
- Drettas, G, 1999, *Το ελληνοποντιακό διαλεκτικό σύνολο*, Στο *Διαλεκτικοί θύλακοι της ελληνικής*, επιμ. Α.-Φ. Χριστίδης et. al., 15-24. Αθήνα: ΥΠΕΠΘ & Κέντρο Ελληνικής Γλώσσας.
- Elliot, S. , Kratochwill , T., Littlefield Cook J., & Travers. J. , 2008, *Εκπαιδευτική Ψυχολογία. Αποτελεσματική διδασκαλία. Αποτελεσματική μάθηση* (μτφ. Σόλμαν Μ. , Καλύβα Φ. , Επιμ. Λεοντάρη Α., Συγκολλίτου Ε.). Αθήνα : Εκδόσεις Gutenberg.
- Fairclough, Norman, 1995, *Critical discourse analysis: The critical study of language*. London: Longman Pp. 265.
- Gunther, Kress, 2000, *Σχεδιασμός του γλωσσικού προγράμματος σπουδών με βάση το μέλλον*, Προγράμματα Σπουδών, Γλωσσικός Υπολογιστής, τόμος 2
- Keys, A, 1997, *Coronary heart disease in seven countries*. Nutrition, 13(3): 250
- McGrath, I, 2002, *Materials Evaluation and design for language teaching*. Edinburg: Edinburg University Press Ltd.

Monika Gorzynik - Debicka et al, 2018, Potential Health Benefits of Olive Oil and Plant Polyphenols, Int J Mol Sci.

Muge, A. and Loukovikas, M, 2013, Chronicle 17: Minoan Cretan Thalassocracy, Periplus,. Available online: <https://peripluscd.wordpress.com/2013/03/04/chronicle-2-minoan-cretan-thalassocracy-2>

Slavin , R, 2007, *Εκπαιδευτική Ψυχολογία. Θεωρία και πράξη* . Επιμ. Κόκκινος Κ.

Αθήνα : εκδόσεις Μεταίχμιο (έτος έκδοσης πρωτοτύπου 2003).

Stamou, A, 2011, *Language & Communication*, social class: 338

Ur, P, 1996, *A course in language teaching. Practice and theory*. Oxford: Oxford University Press.